

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**КАПІТАЛІЗАЦІЯ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ**

Коллективна монографія

**Житомир
2021**

УДК 336.64

К 44

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Поліського національного університету
від 14_квітня 2021 р. протокол № 10*

*Монографія підготовлена за результатами досліджень
в межах НДР «Дослідження механізмів підвищення
капіталізації аграрного сектору економіки»
державний реєстраційний номер 0116U004554*

Рецензенти:

Ткачук В. І. – доктор економічних наук, професор
(Поліський національний університет);

Синчак В. П. – доктор економічних наук, професор
(Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда
Юзькова);

Рудик В. К. – доктор економічних наук, доцент
(Подільський державний аграрно-технічний університет).

К 44 Капіталізація аграрного сектору економіки : кол.
моногр. / За заг. ред. Л. В. Недільської. Житомир :
Поліський університет, 2021. 284 с.

ISBN 978-617-7684-57-1

У монографії обґрунтовано теоретико-методологічні засади інституціонального забезпечення капіталізації аграрного сектору економіки, методичні підходи до оцінки капіталу аграрного виробництва, а також механізм його формування та подальшого зростання.

Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при підготовці фахівців спеціальностей «Фінанси, банківська справа і страхування», «Облік і оподаткування», «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», «Публічне управління та адміністрування», «Економіка» та ін. Також, монографія буде корисною для аспірантів, викладачів і фахівців, які зосереджені над проблемами підвищення капіталізації аграрного сектору економіки.

ISBN 978-617-7684-57-1

© Поліський університет, 2021

ЗМІСТ

Капітал фермерського кооперативу: від планування до накопичення (досвід Литви) <i>Юліус Раманаускас, Віталій Зіновчук</i>	5
Вплив бюджетної децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів <i>Дмитро Дема</i>	25
Капіталізація аграрного сектору економіки України: особливості, тенденції та перспективи <i>Лариса Недільська</i>	43
Оцінка фінансового стану та джерел формування капіталу сільськогосподарських підприємств <i>Ірина Абрамова</i>	63
Залучення кредитних ресурсів як засіб капіталізації сільськогосподарських підприємств <i>Олег Стойко</i>	83
Інтеграція України в глобальні ланцюги доданої вартості <i>Олександр Ковальчук</i>	128
Роль соціальної відповідальності бізнесу у прискоренні капіталізації аграрного сектору економіки <i>Наталія Куровська</i>	139
Сучасні тенденції процесів капіталізації у світовій банківській системі <i>Леся Сус, Юрій Сус</i>	159

**Капіталізація банків як чинник
зростання економіки України**

Юрій Сус, Леся Сус 175

**Контролінг оподаткування як інструмент
оптимізації рівня капіталізації підприємств
аграрного сектору економіки**

Галина Мартинюк 191

**Облік, аналіз і контроль капітальних інвестицій
для потреб системи управління**

Наталія Савченко, Роман Савченко, Валентина Кухарець 206

**Капітал – економічна сутність трактування:
історичні підходи та погляди сучасності**

Інна Дем'янюк, Діана Климович 226

**Капіталізація місцевих громад
як основа сталого розвитку**

Людмила Уманець, Інна Януль 249

Висновки 262

Список використаної літератури 2625

КАПІТАЛ ФЕРМЕРСЬКОГО КООПЕРАТИВУ: ВІД ПЛАНУВАННЯ ДО НАКОПИЧЕННЯ (ДОСВІД ЛИТВИ)

*Юліус Раманаускас,
доктор соціологічних наук, професор
Клайпедський університет, Литва*

*Віталій Зіновчук,
доктор економічних наук, професор
Поліський національний університет*

Успіх фермерського кооперативу вимагає досить точних економічних прогнозів та виваженого планування його фінансово-господарської діяльності. Таке планування необхідно здійснювати на усіх етапах виконання поставлених перед кооперативом завдань, починаючи з моменту його створення і продовжуючи у процесі розширення діяльності (краще за допомогою проектного підходу), а також за необхідності у випадках здійснення окремих важливих операцій.

Першим кроком у плануванні фінансово-господарської діяльності кооперативу є визначення його місії. Вона зазвичай дає уявлення про потенційні ринки та цільові сегменти споживачів кооперативу, а також представляє основні напрями його діяльності. Крім того, знаючи місію, громадськість має доступ до інформації про цінності кооперативу, відносини з найманим персоналом і політику щодо покращення якості продукції та забезпечення належного рівня обслуговування. Як правило, місія розкриває пріоритети та філософію бізнесу кооперативу. Наприклад, один з найперших і найперспективніших литовських молочарських кооперативів «Pieno gėlė» (Молочна квітка), що

об'єднав близько 500 виробників молока, своєю місією вважає постачання зростаючих обсягів якісної молокопродукції на національний та зарубіжний ринки і перетворення на провідну молочарську корпорацію у Литві. Отже, місія кооперативу зазвичай підкреслює соціально-економічну відповідальність, яку бере на себе кооператив, і має переконати громадськість у щирості своїх намірів.

Ефективно розроблені цілі кооперативу мають ієрархічну структуру і виважену логіку їх послідовності: досягнення цілей нижчого рівня дозволяє досягти цілей вищого рівня. Оперативні цілі гарантують вирішення тактичних і тактико-стратегічних завдань. Цілями можуть бути економічні та неекономічні (соціальні), а саме:

- економічні – зменшення витрат членів, ефективніше використання засобів виробництва, забезпечення доступу до ринків збуту і постачання, збереження та збільшення вартості власного капіталу, поліпшення економічних та фінансових показників;
- неекономічні – поліпшення соціального становища та екологічної безпеки членів кооперативу (рівень доходів, зайнятість, умови праці, стан довкілля) та якості життя (безпека життєдіяльності, розвиток соціальної інфраструктури, доступ до соціальних благ, організація відпочинку тощо)¹.

На етапі планування важливим є проведення *SWOT*-аналізу, що дає уявлення про зовнішні (можливості та загрози) і внутрішні (сильні та слабкі сторони підприємства) чинники впливу на вибір стратегічного курсу кооперативного бізнесу. Сформульована з кількох альтернативних варіантів стратегія розвитку кооперативу допоможе йому в майбутньому вижити у мінливих

¹ Ramanauskas, J. (2007). *Kooperacijos pagrindai (Основы кооперации)*. Monografija. – Kaunas: Spalvų kraitė. 284 p.

зовнішніх і внутрішніх умовах, передбачивши ризики та подолавши невизначеність.

Наступний етап процесу планування – складання бізнес-плану. У цьому програмному документі обґрунтовується суть, корисність та реалістичність ідеї створення кооперативного підприємства та його окупності протягом певного періоду часу. Фінансова частина бізнес-плану кооперативу є, без перебільшення, найскладнішою його складовою. Адже розробникам плану треба не тільки технічно розрахувати потребу в капіталі підприємства, що створюється, а й відповісти: як у відсутності єдиного і стабільного інвестиційного джерела, можна створити підприємство на окремих індивідуальних майнових частках (паях) у спільній власності невідомої ще точно кількості учасників кооперативного проекту, як забезпечити привабливість для потенційних членів кооперативу інвестування власного бізнесу, як гарантувати їм «прозорі» схеми процесу капіталізації з можливістю кожному отримати свій пай при виході із корпоративного підприємства. Не менш складною виглядає й потреба переконати потенційних інвесторів та кредиторів у доцільності інвестицій і спроможності кооперативу їх ефективно використати й своєчасно повернути. Також обґрунтування фінансової спроможності кооперативу важливе й з позицій отримання безповоротної фінансової допомоги з боку держави і фондів ЄС, на яку сподіваються литовські фермери.

Ключова ознака фермерського кооперативу як підприємства полягає в тому, що його власники є одночасно його клієнтами. З цього витікає розуміння кооперативу як підприємства особливої економічної природи, в якому акцент прибуткової мотивації переноситься з самого підприємства безпосередньо на його клієнтів-власників¹.

¹ Зіновчук В. В. Про капіталізацію сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Фінансові інструменти регіонального розвитку*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. ЖНАЕУ, 2016. С. 67.

*Капітал фермерського кооперативу:
від планування до накопичення (досвід Литви)*

А отже, кооперативи відрізняються особливим порядком створення власного капіталу, його поповнення та накопичення. У кожному кооперативі потреба в капіталі може бути задоволена за рахунок як внутрішніх, так й зовнішніх джерел (рис. 1).

Рис 1. Можливості капіталізації фермерських кооперативів Литви

Джерело: адаптовано¹.

Власний капітал формується і накопичується за рахунок членських внесків членів кооперативу, його

¹ Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу : Монографія. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Логос, 2001. С. 271.

доходів і відрахувань від прибутку господарської діяльності, інших джерел, незаборонених законодавством. Власний капітал кооперативу, за винятком пайового капіталу, може бути неподільним або розподілятися (повністю або частково) між членами кооперативу. Однак, зростання частини неподільного майна, так само як і всіляких резервних (знесоблених) фондів, не вітається кооперативною ідеологією.

Засновники кооперативу, враховуючи витрати на його створення, визначають розмір вступного внеску для членів кооперативу, порядок і умови його сплати. Зазвичай це символічна сума, яка не являє собою значної частки потреби в капіталі, але вона необхідна для покриття початкових витрат, до яких належать: розробка установчих документів, транспортні і комунікаційні витрати, складання планів, кошторисів тощо. Потім настає черга визначення потреби в основному капіталі кооперативу, що є завданням більш складним і в технологічному, і в управлінському аспектах. Для цього враховуються всі кошти, необхідні для створення і функціонування кооперативу – будівлі, машини, обладнання, оборотні кошти та ін. Потім загальна розрахована сума коштів розподіляється між членами кооперативу (бажано пропорційно майбутньому обороту з підприємством). І лише тоді починається процес формування пайового капіталу кооперативу.

У членів кооперативу зазвичай не вистачає грошей на створення кооперативу, тому початковий грошовий внесок, звісно, невеликий. Більшу його частину можуть становити натуральні внески – будівлі, сільськогосподарська техніка, автомобілі, обладнання та інші активи, необхідні кооперативу. Загальні збори кооперативу підтверджують можливість внесення початкових внесків у натуральній формі, встановлюють процедуру їх оцінки та передачі кооперативу. Для цього створюється комісія щодо оцінки

вкладу в натуральній формі і визначення періоду його здійснення (зазвичай 15-30 днів).

Реєстрація початкового пайового внеску в натуральній формі означає, що це майно переходить у власність кооперативу як його власний капітал. Чим більше початкових внесків накопичується, тим менше коштів потрібно запозичувати, тим менше витрати на сплату відсотків за позики. Крім цього передбачається порядок щорічного поповнення пайового капіталу, але вже зазвичай у грошовій формі. Розмір таких платежів і умови їх нарахування передбачаються статутом кооперативу або іншими документами, затвердженими загальними зборами кооперативу. Зручніше передбачати щорічні внески у відсотках від загальної вартості паю кожного члена.

Грошові внески здійснюються після отримання членами кооперативу частини операційного прибутку, а в кооперативах зі статусом неприбуткових (*«non-for-profit»*) - частини доходу кооперативу, що розподіляється між його членами пропорційно їх обороту з кооперативом. Відтак, частина прибутку (доходу) перетворюється у власний капітал кооперативу, що можна розглядати як капіталізацію на основі реінвестування. Таке перетворення прибутку (доходу) кооперативу від його господарської діяльності дозволяє накопичувати і збільшувати на індивідуально-пайовій основі майно членів-власників кооперативного бізнесу, зменшуючи при цьому частку позикового капіталу у загальній структурі власності.

Однак такі моделі фінансування та рефінансування нехарактерні для кооперативів, які тільки починають свій бізнес. Внесків членів кооперативу може не вистачити для забезпечення його належного функціонування. Відсутні кошти слід зайняти, тобто кооператив змушений залучати позикові кошти. Джерелом позикового капіталу можуть бути короткострокові, середньострокові та довгострокові

позики банків, кредитних спілок, позики самих членів кооперативів, позики фінансових кооперативів, кредитні унії, лізинг, іпотека¹. При запозиченні коштів у банків частка кооперативу у позиковому капіталі (кредиті) повинна бути забезпечена власними активами. Нещодавно кооперативи Литви отримали доступ до Фонду гарантування позик.

Деякі кооперативи передбачають у своєму статуті додаткову відповідальність членів за покриття збитків кооперативу в разі банкрутства. У більшості випадків вона обмежується сумою, що не перевищує розміру паю кожного члена. Крім того, ця сума відповідальності є додатковою гарантією (заставою) для отримання банківських кредитів.

У багатьох країнах для залучення капіталу стали дуже популярними позики від своїх членів кооперативу. За них кооператор-кредитор отримує фіксовані дивіденди. Позичені членами кооперативу кошти, як правило, направляються на його розвиток. Очевидна вигода для кооператора-кредитора – він отримує додатковий дохід на вкладені кошти, а кооператив наразі отримує позики трохи дешевше, ніж в комерційних банках.

Починаючи з 2003 р в Литві за допомогою відповідних державних програм розпочато інвестиційна підтримка кооперативів. Виділені кошти спрямовуються на компенсацію витрат з придбання техніки, будівництво, маркетинг та ін. Ця фінансова підтримка має на меті створення сприятливих умов та сприяння розвитку кооперативів сільгосптоваровиробників у районах, округах і країні в цілому, підвищення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, зростання ефективності фермерських господарств та їх доходів,

¹ Perilleux, Anaïs; Nyssens, Marthe. Understanding Cooperative Finance as a New Common. IRES Discussion Papers; 2016-2 (2016) 29 p. URL: <http://hdl.handle.net/2078.1/169571> [23.01.2016].

зміцнення життєздатності сільського господарства і матеріально-технічної бази кооперативів, створення нових робочих місць, забезпечення зайнятості сільських мешканців. Наприклад, цільове фінансування розвитку кооперації, що реалізовується за Програмою підтримки сільських територій, регламентуються правилами, затверджені наказом міністра сільського господарства Литви. Виплати здійснюються Національним платіжним агентством при Міністерстві сільського господарства.

До недавнього часу, а саме до 2014 р, кооперативи литовських фермерів напряму отримували фінансову підтримку від держави і структурних фондів Європейського Союзу для створення і початкової діяльності кооперативів: оплата адміністративних витрат, навчання, консультування фермерів та ін. Але останнім часом порядок виділення коштів на фінансову підтримку кооперації зазнав деяких змін. Зокрема, бенефіціарами фінансової підтримки відтепер виступають так звані організації виробників, до яких належать не тільки фермерські кооперативи, але й підприємства та асоціації іншого організаційно-правового статусу, які об'єднують товаровиробників¹. Подібна практика знайшла широке поширення, особливо в країнах ЄС.

Відповідно до встановлених правил пріоритет віддається проектам, заснованим на групових діях. Якщо рівень рентабельності фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств (компаній) для отримання фінансової підтримки встановлено на мінімальному рівні 3-4 %, то вимоги до кооперативів, які звертаються за фінансовою підтримкою, набагато нижчі.

¹ Ramanauskas J., Žukovskis J., Zinovchuk V. *Agricooperatives and Producer's Organisations: Case of EU Countries and Lessons for Ukraine //Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development: Research Papers. 2017. Vol. 39, № 4: 333-346.*

Зокрема, цей показник повинен має бути не нижче 0,01 %, або середня рентабельність активів повинна становити не менш 0,01 %. На некомерційні кооперативи ці вимоги взагалі не поширюються.

Відповідно до встановленої процедури кооперативам також надаються пільгові умови для отримання фінансової підтримки структурних фондів Європейського Союзу. Зокрема, для відкриття фінансування з фондів ЄС претендент на отримання підтримки повинен «набрати» певну кількість балів, але кооператив отримує додаткові бали за свій організаційно-правовий статус.

Все ж яким би реальним і привабливим не було формування капіталу кооперативу із зовнішніх джерел, тобто з використанням позикових та безповоротних коштів, головним й найбільшою мірою відповідним фундаментальним принципам кооперації є використання внутрішніх можливостей капіталізації. У цьому зв'язку дуже важливо починати з економічного обґрунтування розміру індивідуального паю кожного члена кооперативу. Для виконання такого завдання найбільш поширеними є три основні підходи:

1. Пай встановлюється однаковим (у рівному розмірі) для всіх членів кооперативу. Такий метод підходить тільки для тих кооперативів, де індивідуальний оборот членів коливається несуттєво.

2. Пай встановлюється пропорційно розміру фермерського господарства або його виробничих потужностей. Але ці параметри не враховують інтенсивності участі члена кооперативу в його роботі. Тому розмір фермерського господарства або його виробничих потужностей доцільно враховувати тільки при встановленні вступного внеску, необхідного для покриття витрат на створення кооперативу.

3. Пай встановлюється пропорційно запланованому обороту (обсягу роботи) з кооперативом. Цей підхід до розрахунку паю найкраще відповідає фундаментальним принципам кооперації, оскільки індивідуальний оборот виступає мірою внеску кожного члена кооперативу в кінцевий результат кооперативної діяльності¹.

Для розрахунку розміру індивідуального паю члена кооперативу (P_i) пропонується метод пропорційного обороту. У цьому випадку найважливішими є три основні параметри: 1) капітал, необхідний для створення кооперативу (P_k); 2) плановий загальний оборот кооперативу (A); 3) плановий (законтракований) розмір індивідуального обороту конкретного члена кооперативу (A_i).

Капітал, необхідний для створення кооперативу, буде сформовано тоді, коли він стане рівним сумі паїв усіх членів кооперативу:

$$P_k = \sum_{i=1}^n P_i, \quad (1)$$

де P_i – пай i -члена (внесок у кооператив), євро;

n – кількість членів кооперативу.

Загальний оборот членів кооперативу складатиме:

$$A = \sum_{i=1}^n A_i, \quad (2)$$

де A_i – оборот i -члена кооперативу, євро.

Виходячи з співвідношення вартості капіталу, необхідного для створення кооперативу, та загального обороту кооперативу, отримуємо k_p – коефіцієнт пропорційності. Він використовується для визначення

¹ Boland, Michael, and David Barton. Overview of Research on Cooperative Finance. *Journal of Cooperatives* 27 (2013): 1–14. URL: <https://acc.k-state.edu/ncera210/jocpdfs/v27/boland.pdf> [01.02.2021].

розміру індивідуального паю кожного конкретного члена кооперативу:

$$k_p = P_k / A. \quad (3)$$

У такому випадку розмір індивідуального паю члена кооперативу складе:

$$P_i = A_i \cdot k_p \quad (4)$$

Пряму залежність розміру індивідуального паю члена кооперативу від його обороту з підприємством показано на рис 2. Такий підхід має певні переваги, а саме: а) розрахунок паю простий і зрозумілий; б) всі учасники накопичують свої паї одночасно; в) тривалість накопичення паю є найкоротшою; г) формальна рівність членів зберігається, ніхто не відчуває економічної дискримінації. З психологічної точки зору, це найприйнятніший спосіб.

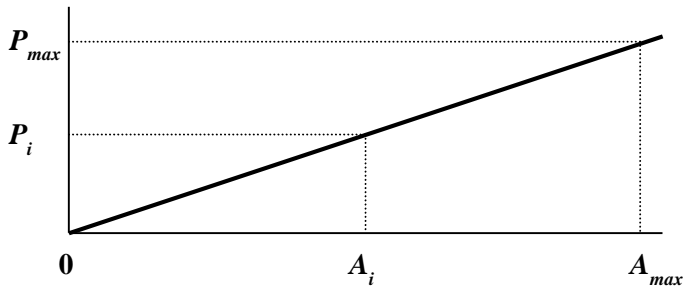

Рис. 2. Залежність розміру паю від індивідуального обороту (у вартісному виразі)

Примітка:

A_{max} – максимальний оборот одного члена кооперативу;

P_{max} – розмір паю з максимальним оборотом;

A_i – оборот i -члена кооперативу;

P_i – розмір паю i -члена кооперативу.

Джерело: адаптовано¹.

¹ Ramanauskas, J. (2007). Кооперациjos pagrindai (Основы кооперации). Monografija. – Kaunas: Spalvų kraitė. 284 p.

Створенню кооперативів часто перешкоджає ситуація, коли до них неохоче приєднуються власники економічно розвинутіших фермерських господарств (або сільськогосподарські компанії) з великими обсягами бізнесу, здатні мати набагато більший оборот з кооперативом і, відповідно, більше його інвестувати, ніж це робить його пересічний клієнт-власник. За значної різниці щодо внеску в діяльність кооперативу такі його потенційні клієнти-власники в праві розраховувати на отримання певних заохочень.

В іншому випадку обсяги їх фінансування кооперативу не будуть адекватними отриманому зиску від участі у групових діях. Адже дотримання фундаментальних принципів кооперації передбачає економічну незалежність кооперативу, для чого обмежується індивідуальна частка в капіталі підприємства, а розподіл прибутку (доходу) кооперативу від обороту не враховує розміру вкладеного капіталу. Відтак, дилема поглиблення диференціації паю нагально вимагає лібералізації трактування самої парадигми кооперативу як підприємства особливого типу.

Доцільність та розміри спеціального заохочення для важливих членів-інвесторів кооперативу зумовлені економічними інтересами кооперативу, серед яких життєвоважливим є поповнення капіталу. Саме нестача капіталу – фактор, який визнаний критичним для виживання кооперативу у кризових ситуаціях¹. Можна сприяти не тільки тим, хто має більший оборот з кооперативом, але й тим, хто вносить значний вклад у створення та підтримку життєдіяльності кооперативу.

¹ Fulton, Murray E. & Hueth, Brent (2009). "Cooperative Conversions, Failures and Restructurings: An Overview," *Journal of Cooperatives*, NCERA-210, vol. 23, pages 1-12. URL: <https://www.researchgate.net/publication/46534127> [12.02.2021].

Гіпотетично можуть застосовуватися різні форми інвестиційної мотивації, зокрема: розподіл частини прибутку на внесений капітал, пропорційний обсягу інвестицій розподіл голосів, зменшення відносного розміру паю.

З метою зробити участь у спільному бізнесі привабливішою для потенційно значущих членів-інвесторів кооперативи у різних країнах все частіше відмовляються від принципу рівномірного голосування (один член кооперативу – один голос), віддаючи перевагу пропорційному голосуванню. Все популярнішим стає надання більшої кількості голосів у прийнятті принципових управлінських рішень за більший внесок у створення прибутку кооперативу, що є привабливішим для заможних фермерів¹. У деяких країнах, особливо у кооперативах другого (федеративного) рівня застосовується такий мотиваційний інструмент, як надання певної кількості голосів залежно від обороту члена кооперативу (об'єднання первинних кооперативів), але не більше десяти голосів в розрахунок на одного господарюючого суб'єкта.

З усіх можливостей залучення великих членів-інвесторів фундаментальним принципом кооперації найбільше відповідає диференціація розміру паю пропорційно індивідуальному обороту. Аргументами на її користь можуть служити:

- підвищення прибутковості кооперативу за рахунок зниження собівартості одиниці обороту (фактично – це зниження плати за послуги кооперативу);

¹ Ramanauskas, J. Stašys R., Contò F. (2017). The Main Obstacles and Possibilities of the Cooperative Movement in Lithuania // Sciendo: Management of Organizations: Systematic Research. Vol. 77: Issue 1: 101-117. DOI: [10.1515/mosr-2017-0006](https://doi.org/10.1515/mosr-2017-0006).

- зниження норми накопичення для членів кооперативу та кооперативу в цілому завдяки вступу великих клієнтів-власників;
- зростання шансів залучити до кооперативу необхідне майно (у вигляді паю в натуральній формі), оскільки тільки великі фермери зазвичай мають необхідні машини, обладнання і будівельні конструкції, необхідні кооперативному підприємству;
- зростання прибутковості, можливість швидше досягти очікувану норму прибутку;
- забезпечення конкурентоспроможності за рахунок зростання прибутку (доходу) і зменшення питомих витрат кооперативу;
- простий і швидкий доступ до необхідного капіталу¹.

Загалом, суть диференціації індивідуальних паїв значною мірою пов'язана з різницею в економічній спроможності членів кооперативу. Чим істотніше оборот будь-якого клієнта-власника зі своїм кооперативом, тим більше переваг від диференціації індивідуального паю йому доступно. У процесі диференціації паїв члени кооперативу можуть ділитися на групи відповідно до їх обороту у бізнесі свого підприємства.

Розмір паю кожного члену кооперативу доцільно диференціювати залежно від його фактичного індивідуального коефіцієнту обороту k_{pi} . Якщо цей коефіцієнт будь-якого конкретного члена кооперативу нижче середнього по кооперативу k_{pv} , то вважається, що він недоінвестував свій кооператив і його пай повинен в майбутньому збільшуватися. Якщо, коефіцієнт члена

¹ Ramanauskas, J. Stašys R., Contò F. (2017). The Main Obstacles and Possibilities of the Cooperative Movement in Lithuania // Sciendo: Management of Organizations: Systematic Research. Vol. 77: Issue 1: 101-117. DOI: 10.1515/mosr-2017-0006.

кооперативу вище середнього, то він переінвестував свій кооператив, його пай повинен зменшуватися, тобто повертатися. Сума оборотів членів кооперативу, які його недоінвестували, повинна дорівнювати сумі оборотів членів кооперативу, які його переінвестували.

Якщо кандидат у члени кооперативу тільки починає свою участь у спільній діяльності, він повинен сплатити вступний внесок, а також внести мінімальний індивідуальний пай, який потім буде поповнюватися. У більшості випадків кооперативи не передбачають мінімального розміру індивідуального паю в своїх статутах. Однак використання новим учасником капіталу, вже створеного на паях його іншими членами, може їм здатися економічно несправедливим, оскільки учасник-початківець ще не вніс належного паю до загального капіталу підприємства, а вже починає їм користуватися. Це може призвести до невдоволення партнерів, які вступили у кооператив раніше. У такому випадку, приймаючи у члени кооперативу нового кандидата, необхідно з'ясувати, за допомогою відповідних розрахунків, чи є таке поповнення членської організації економічно вигідним для решти членів кооперативу, а саме, який внесок зробить новий член кооперативу в капітал підприємства, і чи сприятиме збільшення обороту за рахунок нового члена кооперативу зростанню дохідності та прибутковості всього підприємства.

Початкові внески (зазвичай у натуральній формі) окремих членів можуть трактуватися як їх позика кооперативу (внутрішня позика). Кооператив може їх повертати своїм членам двома способами: паралельно із зовнішніми позиками (наприклад, разом з банківськими позиками) або послідовно – після сплати зовнішніх позик. Перший метод передбачає, що частина прибутку (доходу) кооперативу розподіляється між усіма його учасниками

*Капітал фермерського кооперативу:
від планування до накопичення (досвід Литви)*

пропорційно їх обороту з кооперативом як кооперативні виплати, які не залежать від розміру початкового внеску. Поступово кооперативні виплати накопичуються на індивідуальних рахунках. Коли сума відрахувань на поповнення паю та накопичених кооперативних виплат сягне розрахованої вартості паю певного члена кооперативу, вважається, що він накопичив свій пай. З цього моменту починається погашення його позики. Протягом встановленого періоду, запозичена сума (повний початковий внесок) має повертатися члену-кредитору, як й позики комерційних банків. Такі паралельні виплати позик за терміном їх погашення урівнюють позикодавців, не віддаючи будь-кому з них переваги.

За другим способом період повернення позик ділиться на дві частини. На першому етапі накопичуються кошти для виплати зовнішніх позик, на другому – початкові внески виплачуються учасникам. Послідовний метод повернення позики у два етапи зумовлений необхідністю швидкого розрахунку з кредитними установами (банками) та накопичення доходу членів, які не сплатили початковий внесок. Членам кооперативу, які зробили первинний внесок в борг кооперативу, починають повертати їх кошти пізніше, але закінчують виплати у той самий термін, що й при паралельному поверненні позик. Отже, незалежно від розміру внесків, позика всім учасникам починається і закінчується одночасно, тобто тривалість накопичення однакова.

Незважаючи на інституціональне забезпечення та методичне опрацювання процедур залучення та накопичення капіталу, його хронічна нестача залишається іманентною проблемою кооперативної форми підприємницької діяльності. Після вступу до ЄС та інтеграції до світового економічного простору литовським фермерам стає все очевиднішим, що тільки участь у

великомасштабному агробізнесі може безальтернативно забезпечити економічну життєздатність кооперативів, їх конкурентні позиції на міжнародних ринках. Проте такий шлях вимагає залучення не тільки значних, а ще й зростаючих інвестицій. Вважається, що об'єднання статусів кооперативу і командитного товариства, тобто фактично заснування командитних кооперативів, здатне допомогти створенню великомасштабних кооперативів та належним чином фінансувати їх діяльність. Проте, юридичних підстав для поширення таких кооперативів у Литві поки немає. Отже, не існує правової бази для залучення інвестицій поза членською організацією кооперативу, в т. ч. іноземного капіталу.

Тому пропонується нове структурне утворення – кооперативне командитне товариство¹. Задля реалізації цієї мети литовський Закон про кооперативні товариства (кооперативи) має бути доповненим положеннями про регламентацію порядку створення командитних кооперативних товариств, їх реорганізацію, управління, формування капіталу, розподіл прибутку та ліквідацію.

Членська організація командитних кооперативів має складатися з повних (повноправних) членів кооперативу та членів-партнерів з обмеженою відповідальністю в межах вкладеного в кооперативний бізнес капіталу. Партнерами з обмеженою відповідальністю можуть бути державні установи, банки, різні фонди, приватні особи, акціонерні товариства тощо, які повинні стати бути пайовиками (акціонерами) і в такий спосіб зацікавленими в успіху організації. Загалом поєднання різних легальних форм бізнесу є досить популярними у світі: акціонерні товариства з обмеженою відповідальністю (*Kommanditgesellschaft auf*

¹ Раманаускас Ю., Сташис Р. Развитие кооперативов в условиях глобализации. *Кооперативні читання: 2013 рік* : мат. Всеукр. наук.-практ. конф. Житомирський нац. агроєколог. ун-т, 2013. С.58-69.

*Капітал фермерського кооперативу:
від планування до накопичення (досвід Литви)*

Aktien) у Німеччині, Societe en commandite par actions у Франції та ін. Крім того, у деяких країнах (Великобританія, США, Канада та ін.) капітал кооперативу формується не лише за рахунок внесків, а й за рахунок випуску акцій. Це дозволяє постійно розширювати масштаби кооперативного бізнесу.

Командитне кооперативне товариство – це поєднання кооперативної форми бізнесу та приватного, або навіть державного, капіталу (рис. 3).

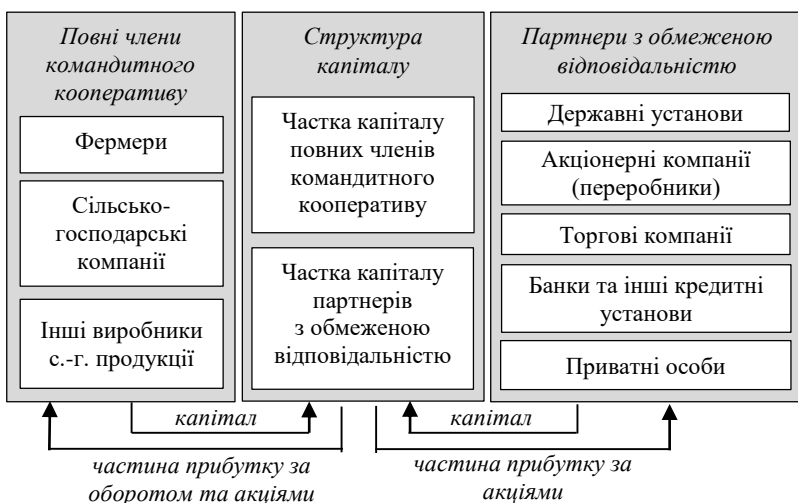

Рис. 3. Структура капіталу та власники кооперативного командитного товариства

Джерело: власні дослідження.

Як й звичайний, командитний кооператив повинен володіти господарським суб'єктом – кооперативним підприємством, послугами якого користуються повні його члени, які за своїм економічним статусом є сільськогосподарськими товаровиробниками. Партнери з обмеженою відповідальністю беруть лише фінансову

участь в роботі кооперативу і неуповноважені представляти відносини кооперативу з третіми сторонами.

Партнери з обмеженою відповідальністю без обороту з кооперативним підприємством можуть розраховувати лише на частку прибутку (дивіденди) пропорційно розміру вкладеного капіталу. Порядок розподілу прибутку вирішується загальними зборами членів кооперативу.

Отже, основними відмінностями між звичайним та командитним кооперативом є:

- щодо капіталу – капітал звичайного кооперативу належить лише його членам, а капітал командитного кооперативу – повним членам та партнерам (товаришам) з обмеженою відповідальністю;
- щодо розподілу прибутку – у звичайному кооперативі прибуток розподіляється лише серед його членів (пропорційно до обороту та, часом, – розміру паю), а у командитних кооперативах повні члени товариства отримують свою частину прибутку пропорційно їх обороту та розміру паю, а партнери з обмеженою відповідальністю – пропорційно інвестованому капіталу;
- щодо членства – звичайний кооператив повинен мати принаймні п'ять членів, а командитний кооператив – принаймні п'ять повних членів та принаймні одного партнера з обмеженою відповідальністю.

Таким чином, командитне кооперативне товариство (командитний кооператив) – це об'єднання групи фізичних та юридичних осіб навколо ними добровільно створеного господарського суб'єкта (кооперативного підприємства), капітал якого належить повним членам та членам-партнерам (товаришам) з обмеженою відповідальністю з розподілом частини прибутку повним учасникам відповідно до обороту та акцій, а членам-партнерам – відповідно до акцій. Командитні кооперативи за сучасних умов та

зростаючих викликів конкурентних ринків сприяли б акумуляції капіталу для створення, розвитку та розширення діючих та майбутніх фермерських кооперативів.

Висновки. Фермерським кооперативам, як і будь-яким іншим підприємствам, потрібен певний капітал для здійснення своєї статутної діяльності. Примноження та системне накопичення капіталу, тобто капіталізація кооперативу, – неодмінна умова його успішного функціонування та стабільності на конкурентних ринках. Для збереження економічної незалежності кооперативна ідеологія орієнтує процес залучення капіталу на власні можливості членів кооперативу. Однак ці можливості, у переважній частині, занадто обмежені.

Безумовно, що ідеальним є фінансування кооперативного бізнесу його членами у процесі отримання прибутку (доходу) від спільних дій, але така можливість виступає або нереальною, або дуже повільною в її здійсненні. Тому реальнішими є три інші джерела капіталізації фермерських кооперативів: перший – запозичення капіталу, другий – державна фінансова допомога та допомога структурних фондів Європейського Союзу, третій – створення сприятливих умов для залучення до кооперативної діяльності представників більшого за розмірами та ефективнішого аграрного бізнесу. Третя можливість виглядає відносно простою і прийнятною, але потребує перегляду кооперативної парадигми, її лібералізації або навіть часткової відмови від певних фундаментальних принципів кооперації.

Таким чином, перед кооперативним рухом стоїть дилема – або збереження кооперативних принципів, а разом з ними й недостатньо ефективної мотивації інвестування кооперативного бізнесу, або перехід до нових, досконаліших інвестиційних моделей, але з втратою певних характеристик кооперативної ідентичності.

ВПЛИВ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

*Дмитро Дема,
кандидат економічних наук, професор,
Поліський національний університет*

Реформа органів місцевого самоврядування була направлена на пошук шляхів наповнення доходами місцевих бюджетів для належного фінансування економічного розвитку відповідних територій. Не слід відкидати і таку складову реформи, як скорочення витрат на утримання та функціонування місцевих органів влади. Так, до проведення реформи на адміністративно-територіальній карті України нараховувалося 490 районів, 460 міст, 885 селищ міського типу, 10279 сільських рад, які об'єднували 28388 сільських населених пунктів¹. По завершенню реформи в Україні створено 1470 територіальних громад, з яких 410 міських, 433 селищних, 627 сільських та 136 районів². Таким чином, як бачимо, значно скорочується кількість органів місцевого самоврядування та кількість місцевих бюджетів, що сприятиме більш ефективному використанню коштів громадами.

Основними джерелами доходів місцевих бюджетів є податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти з

¹ Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні на 1.01.2015 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ds/ator/ator2015_u.htm

² Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (станом на 10.02.2021 р.). URL: <https://cutt.ly/mcitLRs>

*Вплив бюджетної децентралізації
на формування доходів місцевих бюджетів*

державного бюджету та бюджетів вищих рівнів, пожертви і гранти від урядів іноземних держав та міжнародних організацій, цільові фонди (табл. 1).

Таблиця 1. Доходи місцевих бюджетів України

Види доходів	2015 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%	млрд грн.	%
Податкові надходження	98,22	33,4	232,53	41,3	270,55	48,3	285,57	60,6
Неподаткові надходження	20,15	6,8	28,03	5,0	26,10	4,7	21,46	4,6
Доходи від операцій з капіталом	1,63	0,5	2,14	0,4	2,93	0,5	3,47	0,7
в т.ч. від продажу землі та нематеріальних активів	0,89	0,4	1,44	0,2	1,92	0,3	2,01	0,4
Від органів державного управління	173,98	59,1	298,94	53,1	260,30	46,4	160,18	34,0
Від ЄС, урядів іноземних держав	0,08	0,03	0,09	0,02	0,04	0,01	0,15	0,03
Цільові фонди	0,40	0,1	0,68	0,1	0,60	0,1	0,65	0,1
Разом	244,46	100	562,42	100	560,53	100	471,48	100

Джерело: розроблено автором за даними^{1,2,3,4}.

¹Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (станом на 10.02.2021 р.). URL: <https://cutt.ly/mcitLRs>

²Річний звіт про виконання Державного бюджету в 2015 рік. URL: <https://cutt.ly/ррKWhg>

³Річний звіт про виконання Державного бюджету в 2018 рік. URL: <https://cutt.ly/ВррKDEM>

⁴Річний звіт про виконання Державного бюджету в 2019 рік. URL: <https://cutt.ly/0ррKZXs>

Дані таблиці 1 показують, що результатом реформи органів місцевого самоврядування є значні зміни у формуванні доходів місцевих бюджетів. Так, в 2015 р. на початку реформи податкові надходження в структурі доходів місцевих бюджетів становили лише 33,36% їх загальної величини, а доходи від органів державного управління (міжбюджетні трансферти) – 59,08%, по завершенню реформи в 2020 р., відповідно, 60,57% і 33,97%. Збільшення податкових надходжень відбулося за рахунок змін щодо відрахувань до місцевих бюджетів загальнодержавних податків, зокрема, податку на доходи фізичних осіб, рентної плати та акцизного податку, місцевих податків.

Передбачено до місцевих бюджетів (бюджетів громад) зараховувати 60% податку на доходи фізичних осіб, 37% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення, 100% рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів та водних ресурсів місцевого значення, 100% податку на прибуток підприємств та фінансових установ колективної власності, 100% акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання в сфері торгівлі підакцизних товарів, що оподатковуються за ставкою 5% від їх вартості, 100% місцевих податків і зборів. В абсолютному вимірі, за цей же період відбулося збільшення неподаткових надходжень до місцевих бюджетів майже в 2 рази, хоча у відносному значенні спостерігається їх зменшення з 6,84% до 4,55%.

Зростання неподаткових надходжень до місцевих бюджетів відбулося та буде відбуватися в подальшому за рахунок перерахування 100% надходжень від адміністративних штрафів, плати за тимчасове розміщення вільних коштів місцевих бюджетів на депозитах, державного мита, адміністративного збору за державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно, орендної плати за водні об'єкти, комісійних платежів щодо об'єктів колективної

власності тощо^{1,2,3}. Більш детально проаналізуємо зміни, які відбулися в процесі реалізації реформи децентралізації в податкових надходженнях до місцевих бюджетів (табл. 2).

*Таблиця 2. Податкові надходження
до місцевих бюджетів України, млн грн*

Види податкових надходжень	2015 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Податки на доходи	58198,0	147458,9	175734,9	187602,7
Рентна плата	2154,4	4821,2	5278,0	4636,9
Внутрішні податки на товари	7684,6	13797,4	13718,5	15554,2
Екологічний податок	1585,6	2141,9	2238,9	2090,9
Місцеві податки	27041,2	61026,4	73575,3	75686,2
Інші податки	1554,6	3287,1	-	-
Разом	98218,4	232532,9	270545,8	285571,5

Джерело: розроблено автором за даними Річних звітів про виконання Державного бюджету в 2015-2019 рр.

Дані таблиці 2 показують, що з початку проведення реформи децентралізації органів місцевого самоврядування відбулося зростання в абсолютному значенні всіх видів податкових надходжень. Разом з тим, спостерігається найбільше зростання доходів від податків на доходи та місцевих податків. Так, надходження від податків на доходи в 2020 р., у порівнянні з 2015 р., зросли більш як 3,2 рази, а доходи від місцевих податків, відповідно, – майже в 2,8 разів.

¹ Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні на 1.01.2015 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ds/ator/ator2015_u.htm

² Закон України від 28 грудня 2014 р., №71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо подальшої реформи». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>

³ Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 № 79-VIII.

Зростання доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів є однією з цілей реформи органів місцевого самоврядування. Нині в Податковому кодексі України передбачено лише два місцевих податки та два місцевих збори, які по-різному впливають на формування місцевих бюджетів. Органи місцевого самоврядування, у відповідності з податковим законодавством, не мають права самостійно визначати на своїх територіях види місцевих податків і зборів, а лише визначають розмір ставок та пільг по цим податкам, але в межах гранично визначених в Податковому кодексі України.

На нашу думку, слід було б передбачити при реалізації реформи фінансової децентралізації та після її завершення, надати можливість органам місцевого самоврядування самостійно визначати види місцевих податків і зборів, термін їх дії та ставки податків. Виходячи з цього, весь механізм адміністрування місцевих податків і зборів необхідно зосередити на місцевому рівні, оскільки на сьогодні існує значний розрив між адмініструванням місцевих податків і зборів, які здійснюють контролюючі органи і контролем за надходженнями від місцевих податків і зборів, які не можуть здійснювати органи місцевого самоврядування. Слід відмітити, що вищевказані зміни щодо адміністрування місцевих податків та зборів, які були внесені в податкове законодавство перед початком реформи позитивно вплинули на зростання податкових надходжень від них (табл. 3).

Наведені в таблиці 3 дані вказують на значне зростання податкових надходжень від податку на майно та єдиного податку, яке ми більш детально проаналізуємо нижче. З іншої сторони, ми спостерігаємо зростання надходжень від збору за місця для паркування транспортних засобів та туристичного збору, але їх практичне значення для місцевих бюджетів незначне.

*Таблиця 3. Надходження місцевих податків і зборів
до місцевих бюджетів України, млн грн*

Види податків і зборів	2015 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Податок на майно	16011,1	31272,0	37993,9	37433,4
Єдиний податок	10975,1	29564,2	35270,2	38031,0
Збір за місця для паркування транспортних засобів	60,2	99,9	114,9	91,2
Туристичний збір	37,1	90,7	196,2	130,6
Разом	27041,2	61026,4	73575,3	75686,2

Джерело: розроблено автором за даними Річних звітів про виконання Державного бюджету в 2015-2019 рр.

Крім цього, слід відмітити, що в процесі реалізації реформи відбулися зміни в адмініструванні місцевих податків та зборів, зокрема, туристичного збору. Так, в 2015 р. базою оподаткування для туристичного збору було визначено – вартість усього періоду проживання (ночівлі), за вирахуванням податку на додану вартість, в готелях, мотелях, кемпінгах та інших визначених для проживання місцях. Ставка туристичного збору становила від 0,5% до 1,0% до бази оподаткування (мінімальної заробітної плати на початок звітного року).

З 1 січня 2019 р. ставка збору встановлюється за рішенням місцевих рад та радами об'єднаних територіальних громад за кожен добу тимчасового розміщення (ночівлі) в розмірі до 0,5% – для внутрішнього туризму і до 5% – для в'їзного (іноземного) туризму від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного року, для однієї людини в добу тимчасового розміщення (ночівлі)¹.

¹ Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів : Закон України від 23.11.2018 року № 2628-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#Tex>

Слід відмітити, що зміна бази оподаткування та ставки туристичного збору позитивно відображається на надходженнях від цього збору до місцевих бюджетів. Спостерігається тенденція до зростання надходжень від туристичного збору до місцевих бюджетів великих міст (Київ, Львів, Одеса, Дніпро, Харків), де є туристичні об'єкти та території та місця відпочинку. Так, у 2020 р. найбільше туристичного збору надійшло до місцевих бюджетів від туристичної діяльності м. Києва – 34,2 млн грн, Одеської області – 15,2 млн грн, Львівської області – 11,8 млн грн, Київської області – 9,8 млн грн, найменше надійшло до місцевих бюджетів Миколаївської області – 3,4 млн грн¹.

З іншого боку, такий підхід в оподаткуванні зрівнює п'ятизіркові готелі з хостелами, мотелями та іншими місцями для проживання. При встановленні органами місцевого самоврядування граничної величини ставок туристичного збору (наприклад, у 2021 р. – це 30 грн (для внутрішнього туризму) і 300 грн (для в'їзного туризму) за кожний день проживання (ночівлі) однієї особи місцеві бюджети зможуть отримати значно більше надходжень від цього збору. Відмітимо, якщо туристичний збір при покращенні туристичної інфраструктури та інфраструктури відпочинку може бути вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів.

Проти цього, збір за місця для паркування транспортних засобів, хоча має тенденцію до зростання, але поки що не є тим місцевим збором, який може значно покращити фінансовий стан громад, особливо сільських. Збір за місця для паркування транспортних засобів може бути ефективним у великих містах та місцях відпочинку. Ріст надходжень від цього збору може бути лише при реальній оцінці земельних ділянок, що передаються у

¹ Туристичний збір торік приніс місцевим бюджетам 130,6 мільйона гривень. URL: <https://cutt.ly/bcp6klU>

користування юридичним та фізичним особам для провадження цього виду підприємницької діяльності.

Важливим джерелом доходів місцевих бюджетів є єдиний податок (табл. 4).

Таблиця 4. Надходження єдиного податку до місцевих бюджетів України, млн грн

Показники	2015 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Єдиний податок з юридичних осіб	2206,2	4416,4	5044,3	5066,3
Єдиний податок з фізичних осіб	6744,7	19875,6	24952,7	27626,6
Єдиний податок (4 група)	2024,2	5272,2	5273,2	5338,1
Разом	10975,1	29564,2	35270,2	38031,0

Джерело: розроблено автором за даними Річних звітів про виконання Державного бюджету в 2015-2019 рр.

Дані таблиці 4 показують, що результатом реформи фінансової децентралізації є значне зростання надходжень від єдиного податку. Так, в 2020 р. у порівнянні з 2015 р. надходження від єдиного податку зросли майже в 3,5 разів, цьому сприяли зміни в адмініструванні єдиного податку. Починаючи з 1 січня 2015 р., запроваджено оптимізацію кількості груп платників єдиного податку з шести до чотирьох (юридичні особи платники єдиного податку четвертої і шостої груп перейшли в третю групу, а новостворена четверта група – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %) зі збільшенням існуючого максимального розміру доходу, який дає змогу перебувати на спрощеній системі оподаткування¹.

¹ Річний звіт про виконання Державного бюджету в 2015 рік. URL: <https://cutt.ly/pcpKWhg>

На сьогодні платниками єдиного податку є три категорії платників: фізичні особи-підприємці, юридичні особи суб'єкти малого підприємництва та сільськогосподарські підприємства, які відповідають визначеним вимогам. Вищенаведені дані показують, що надходження від фізичних осіб платників єдиного податку (в основному перша та друга групи) зростають значно вищими темпами, ніж інших груп платників.

Зростання в 2020 р. у порівнянні з 2015 р. по цій групі платників єдиного податку становило більш ніж в 4 рази. Оподаткування їх діяльності здійснюється за фіксованими ставками, які залежать від мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на початок звітного року. Так, ставка єдиного податку в розрахунку на календарний місяць для платників першої групи в 2015 р. становила 121,8 грн, а в 2020 р. – 210,2 грн, для другої групи, відповідно, 243,6 грн і 944,6 грн. Зросли ставки єдиного податку для платників третьої групи з 2% від доходу – у разі сплати податку на додану вартість в 2015 р. до 3% в 2020 р. та з 4% від доходу – у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку в 2015 р. до 5% в 2020 р.

Включення до єдиного податку четвертої групи платників єдиного податку – сільськогосподарських підприємств, надало можливість залучити до місцевих бюджетів в 2020 р. 5066,3 млн грн у порівнянні з 2206,2 млн грн в 2015 р. додаткових фінансових ресурсів. Перетворення значної кількості особистих селянських господарств в сімейні фермерські та фермерські господарства, створення сприятливих умов для функціонування малого підприємництва є значним резервом поповнення місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад в процесі реалізації реформи фінансової децентралізації.

Не менш важливе значення для наповнення місцевих бюджетів має оподаткування майна, яке було започатковано з 2015 р. (табл. 5).

*Таблиця 5. Надходження податку на майно
до місцевих бюджетів України, млн грн*

Показники	2015 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Податок на нерухоме, майно відмінне від земельної ділянки - разом	745,7	3636,0	4882,1	5739,1
в т. ч. від: юридичних осіб	694,2	2837,1	3678,5	4184,8
фізичних осіб	51,5	798,9	1203,6	1554,3
Земельний податок - разом	4059,9	9870,6	13349,7	12833,5
в т. ч. від: юридичних осіб	3558,7	8241,2	11488,8	10848,8
фізичних осіб	501,2	1629,4	1860,9	1984,7
Орендна плата - разом	10771,6	17450,5	19486,1	18658,0
в т. ч. від: юридичних осіб	9413,9	15288,1	17193,6	16369,4
фізичних осіб	1357,7	2162,4	2292,5	2288,6
Транспортний податок - разом	433,9	314,9	276,0	202,8
в т. ч. від: юридичних осіб	85,4	138,9	124,9	109,5
фізичних осіб	348,5	176,0	151,1	93,3
Податок на майно - всього	16011,1	31272,0	37993,9	37433,4
в т. ч. від: юридичних осіб	13752,2	26505,3	32485,8	31512,5
фізичних осіб	2258,9	4766,7	5508,1	5920,9

Джерело: розроблено автором за даними Річних звітів про виконання Державного бюджету в 2015-2019 рр.

Запровадження податку на майно у якості місцевого податку сприяло успішному проведенню реформи фінансової децентралізації. В 2020 р. в структурі надходжень від місцевих податків і зборів надходження від податку на майно становили 37433,4 млн грн, що становить 49,46% від загальної суми, проти, відповідно, 16011,1 млн грн та 59,21% в 2015 р. Хоча у відносному значенні доля податку на майно в структурі місцевих податків і зборів зменшилася, в

абсолютному значенні вона зросла більш ніж у 2,3 рази. Податок на майно структурно складається з трьох податків: податку на нерухоме майно, відмінного від земельної ділянки, плати за землю та транспортного податку. Платниками цього податку є фізичні та юридичні особи, які мають у власності відповідне майно.

Вищенаведені дані показують, що 2020 р. 84,18% податку на майно сплатили юридичні особи та 15,82% фізичні особи. Розглядаючи структуру податку на майно відмітимо, що в 2020 р. 84,13% становила плата за землю, 15,33% податок на майно, відмінне від земельної ділянки та 0,54% транспортний податок, проти, відповідно 92,63; 4,66 і 2,71% в 2015 р. Як бачимо, спостерігаються значні зміни у структурі податкових надходжень даного податку.

Зростання надходжень від податку на нерухоме майно відбулося за рахунок, зокрема, податку на майно, відмінного від земельної ділянки. Так, починаючи з 2015 р. до об'єктів оподаткування було включено власників об'єктів нежитлової нерухомості (торговельні, складські, господарські, офісні, гаражні та інші будівлі), що значно розширило базу оподаткування.

За цей період значно зросла ставка податку, яка залежить від розміру мінімальної заробітної плати. Так, у 2015 р. ставка податку на житлову нерухомість становила 2% мінімальної заробітної плати за 1 м², що становило 24,3 грн, а нежитлової, відповідно, 1% і 12,18 грн. У 2016 р. ставка цього податку становила 3% мінімальної заробітної плати як для житлової, так і нежитлової нерухомості, з 2017 р. ставка була знижена до 1,5%. Разом з тим, в абсолютному вимірі ставка податку на нерухоме майно на відміну від земельної ділянки, зросла з 24,36 грн в 2015 р. до 70,85 грн у 2020 р. за 1 м², або зросла в 2,9 рази. Розрахунки зроблено на максимальну ставку податку передбачену в Податковому кодексі України.

Аналіз рішень органів місцевого самоврядування показує, що ставки податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, встановлюються від 0,01% до 1,0% від розміру мінімальної заробітної плати, тобто мають розбіжність у 100 разів. Граничний розмір ставки цього податку, наприклад, в Житомирській області встановлено лише кількома місцевими радами на окремі види нежитлової нерухомості, зокрема торговельні будівлі¹. Прийняття рішень місцевими органами влади щодо встановлення ставки податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, на рівні хоча б 1% від мінімальної заробітної плати, надасть їм можливість додаткових надходжень до місцевих бюджетів. Також слід відмітити, що наявність значних пільг щодо оподаткування житлової нерухомості значно знижує фіскальну значимість цього податку. На нашу думку, слід використати досвід зарубіжних країн щодо оподаткування нерухомого майна, де базою оподаткування використовують не площу житлових та нежитлових будівель, а їх ринкову або оціночну вартість.

Плата за землю як складова податку на нерухоме майно забезпечує основні надходження до місцевих бюджетів в процесі реалізації реформи фінансової децентралізації. Значення цього податку буде зростати і в майбутньому, оскільки він має значні резерви щодо цього. В останні роки надходження від плати за землю зросли в результаті збільшення нормативної грошової оцінки землі. Ставки ж цього податку практично залишилися без змін і залежать від рішень органів місцевого самоврядування.

¹ Ставки місцевих податків та зборів. Житомирська область. Для фізичних осіб. <https://tax.gov.ua/podatki-ta-zbori/stavki-mistsevih-podatkiv-ta-zboriv/jitomirska-oblast/dlya-fizichnih-osib/>

Плата та землю в своїй складовій має земельний податок та орендну плату. Темпи росту надходжень від земельного податку значно вищі ніж від орендної плати. Так, у 2020 р. надходження від земельного податку в порівнянні з 2015 р. зросли в 3,1 рази, а орендної плати за цей період в 1,7 разів. Передача земель державної власності, які розміщені за межами населених пунктів, у власність територіальних громад сприятиме надходженням від передачі цієї землі в оренду фермерським господарствам та фізичним особам.

Транспортний податок, який був включений до податку на майно та віднесений до місцевих податків не став важливим джерелом податкових надходжень до місцевих бюджетів, особливо в сільській місцевості. Відмітимо, що до 2015 р., оподаткування транспортних засобів здійснювалося через збір за першу реєстрацію транспортних засобів, де об'єктом оподаткування були колісні транспортні засоби, судна, літаки та вертольоти. Базою оподаткування був об'єм циліндрів двигуна в кубічних сантиметрах, довжина судна в сантиметрах та максимальна злітна вага в кілограмах. З 5 січня 2015 р. збір за першу реєстрацію транспортних засобів було скасовано та запроваджено транспортний податок у складі податку на майно¹. У відповідності з Податковим кодексом України об'єктом оподаткування транспортного податку є лише легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року.

¹ Закон України від 28 грудня 2014 р., №71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо подальшої реформи». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>

Вищенаведені дані показують, що надходження від транспортного податку в 2020 р. в порівнянні з 2015 р. зменшилися в 2,1 рази. Причиною цього, на нашу думку, є невдале обрання об'єкту оподаткування, оцінка якого залежить від мінімальної заробітної плати. Перелік автомобілів, які є об'єктом оподаткування транспортним податком визначає Міністерство економіки та торгівлі України за методикою затвердженою Кабінетом Міністрів України¹.

З ростом мінімальної заробітної плати зростає вартість легкового автомобіля, який є об'єктом оподаткування, та зменшується кількість легкових автомобілів, які слід оподатковувати. Наприклад, в 2017 р. мінімальна заробітна плата становила 3200 грн, а 2020 р. - 4723 грн, таким чином, вартість автомобіля, що є об'єктом оподаткування, відповідно, становить 1,2 млн грн та 1,77 млн грн. Зростання мінімальної заробітної плати сприяло зменшенню надходжень від транспортного податку в 2020 р. в порівнянні з 2015 р. з 433,9 млн грн до 202, 8 млн грн, тобто в 2,1 рази. Враховуючи, що з 1 січня 2021 р. розмір мінімальної заробітної плати становить 6000 грн - об'єктом оподаткування будуть легкові автомобілі, середньоринкова вартість яких становить понад 2,25 млн грн, що ще зменшить кількість автомобілів, які є об'єктом оподаткування нині діючого транспортного податку. Так, в 2018 р. транспортний податок був сплачений з 12597, а в 2020 році лише з 8112 автомобілів².

¹ Методика визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 66 від 18 лютого 2016 року зі змінами.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2016-%D0%BF#Text>

² Як сплачують транспортний податок?
<https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2021/03/4/671609/>

Можна стверджувати, що транспортний податок, з ростом мінімальної заробітної плати, втрачає свою фіскальну значимість при формуванні доходів місцевих бюджетів. З іншої сторони, зростання з кожним роком мінімальної заробітної плати є позитивним явищем, як в соціальному значенні, так і в податковому. Оскільки з ростом мінімальної заробітної плати все більше і більше доходів громадян виводиться з тіні та підпадають під оподаткування податком на доходи громадян. Маємо протиріччя між мінімальною заробітною платою та оцінкою об'єкта оподаткування транспортним податком. Вихід може бути знайдено шляхом запровадження податку на багатство, замість транспортного податку, куди слід включити «елітні» автомобілі, інші транспортні засоби, включаючи яхти, катери, літаки, вертольоти, предмети мистецтва (колекціонування), спортивну та мисливську зброю.

Відмітимо, що крім вдосконалення окремих елементів механізму адміністрування місцевих податків і зборів з метою збільшення надходжень до місцевих бюджетів існують також інші резерви доходів. Зокрема, назріла необхідність перегляду плати за адміністративні послуги, які надають органи місцевого самоврядування. Оскільки на сьогодні плата за надання адміністративних послуг є недостатньо компенсаційною. До прикладу, в рамках моніторингу ЦНАП у 25 громадах – учасницях Початкової фази Програми «U-LEAD з Європою» (де середня кількість мешканців у громаді складає 13 тисяч осіб, а середня кількість персоналу ЦНАП – 7 працівників), 4 громади отримали у 2019 р. за адміністративні послуги надходження у місцевий бюджет в межах від 100 до 200 тис. грн, а 7 громад – взагалі менше 100 тис. грн за рік. Основна причина цієї проблеми полягає у тому, що за більшість адміністративних послуг передбачено недостатні

компенсаційні платежі (13,60 грн. за реєстрацію місця проживання), чи мізерні платежі (за реєстрацію шлюбу – держмито 85 копійок, «місцевий нотаріат» по 17 і 34 копійки тощо), або ж взагалі є безоплатними для споживачів (реєстрація бізнесу, землі тощо). Як результат органи місцевого самоврядування недоотримують кошти навіть на підтримання системи надання адміністративних послуг.

Особливо ця проблема загостриться у контексті адміністративно-територіальної реформи, укрупнення громад і районів. Створення ЦНАПів як ключового інструменту забезпечення доступу громадян до послуг та й розвиток електронного урядування потребуватимуть ресурсів. І сталі компенсаційні надходження у місцеві бюджети можуть стати важливим джерелом для належного виконання цього обов'язку. Виходячи з цього, розроблено проєкт Закону України «Про адміністративний збір», яким пропонується на законодавчому рівні визначити єдині засади і критерії платності та безплатності адміністративних послуг, порядок визначення конкретних розмірів адміністративного збору, процедуру його сплати. Наразі цей законопроект передбачає чіткі розміри адмінзбору за понад 170 найпопулярніших адміністративних послуг та пропонується встановити, що за платну адміністративну послугу адміністративний збір не може бути меншим 20 гривень. Це правило допоможе оптимізувати витрати і на саме адміністрування зборів¹.

Підсумовуючи відмітимо, що зміни внесені в податкове законодавство в процесі проведення реформи фінансової децентралізації органів місцевого самоврядування сприяли росту податкових надходжень до місцевих бюджетів та змінили їх структурний склад (табл. 6).

¹ Проєкт Закону України «Про адміністративний збір» від 16.11.2020 р., №4380. URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70434.

Таблиця 6. Структура податкових надходжень до загального фонду місцевих бюджетів України, 2020 р., %*

Види податків	Бюджети				
	міст обласного значення	ОТГ	районів	обласні	Україна - всього
Податок на доходи фізичних осіб	62,5	60,5	54,3	78,5	61,3
Плата за землю	11,6	12,6	16,2		10,8
Податок на нерухоме майно	2,1	2,1	2,1		2,0
Акцизний податок	6,6	6,6	6,4		5,4
Єдиний податок	14,4	14,4	16,4		13,1
Інші податки	2,9	3,7	4,5	21,5	7,4
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*без трансфертів з державного бюджету**

Джерело: наведено за даними ¹

Дані таблиці 6 показують, що у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів України всіх рівнів податок на доходи фізичних осіб становить 61,3%, єдиний податок – 13,1%, плата за землю – 10,8%. Ці ж податки залишаться бюджетоутворюючими для бюджетів об'єднаних територіальних громад, бюджетів міст обласного значення, районних та обласних бюджетів. З іншого боку, зміни, що відбулися в адмініструванні місцевих податків та зборів, ще не забезпечили вагому частину податкових надходжень від них до місцевих бюджетів. Виходячи з цього, резервами росту податкових надходжень від місцевих податків та зборів до місцевих бюджетів, особливо місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад, які складають основу органів місцевого самоврядування, можуть бути:

- розвиток малого підприємництва та його реєстрація на місцях здійснення підприємницької діяльності;

¹ Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (станом на 10.02.2021 р.). URL: <https://cutt.ly/mcitLRs>

*Вплив бюджетної децентралізації
на формування доходів місцевих бюджетів*

- сприяння перетворенню особистих селянських господарств в сімейні фермерські та фермерські господарства;

- проведення інвентаризації земельних угідь на територіях об'єднаних територіальних громад;

- перегляд договорів оренди земельних ділянок, щодо орендної плати, що передані державою у комунальну власність громад. Особливу увагу слід звернути на договори довготривалої оренди земельних ділянок та оренди земель водного фонду;

- перегляд ставок місцевих податків і зборів та встановлення їх хоча би до середнього рівня від максимально передбачених Податковим кодексом України;

- виведення з тіні земельних ділянок, які знаходяться у використанні без належного юридичного оформлення;

- передача у використання об'єктів нежитлової нерухомості, що знаходяться на території громад та не використовуються;

- перевірка договорів оренди чи користування земельними ділянками для видобування корисних копалин місцевого значення;

- уточнення нормативно-грошової оцінки земельних ділянок при укладанні (переукладанні) договорів оренди земельних ділянок;

- перегляд пільг щодо місцевих податків і зборів;

- надання органам місцевого самоврядування права самостійно визначати перелік місцевих податків та зборів на їх територіях.

КАПІТАЛІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Лариса Недільська

*кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет*

Непослідовна та суперечлива політика України, що пропагувалася впродовж останніх 3-х десятиріч, спричинила формування і поступове вкорінення диспропорційної, структурно деформованої економіки з відповідними проявами у всіх її галузях та сферах. Загострення ситуації супроводжувалось катастрофічною недостатністю фінансування та додаткових інвестицій через критично низький рівень інвестиційної привабливості країни і високу ризиковість бізнес-процесів.

У стратегії зміни майбутнього в Україні до 2030 р. акцентовано, що «протягом наступних років у світі відбудеться завершення формування нової глобальної економіки, якій будуть властиві нові баланси сил, у якій постануть нові центри економічного, цифрового та технологічного впливу».¹ За умов глобальних викликів, національна економіка повинна бути озброєна необхідними інструментами для безперешкодної переорієнтації та трансформації України у високотехнологічну та інноваційну державу.

Досягнення таких цілей можливе лише за умови достатнього фінансування економічних,

¹ Україна – 2030. Стратегія зміни майбутнього. *Національний інститут стратегічних досліджень*: веб-сайт : URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/ukraine-2030-1.pdf>

соціальних та екологічних потреб, джерелом якого може бути, передусім, нарощений у національній економіці капітал.

В Україні досі не встановлено єдиної методики визначення результатів фінансової діяльності, яка полягає у формуванні та використанні капіталу. Відтак, існує нагальна проблема у виборі методичних підходів оцінки обсягів і рівня капіталізації, які б враховували нестабільність грошової одиниці, сповільненість обороту капіталу та низку інших ризиків сільськогосподарських та інших виробничих підприємств¹.

У дослідженнях Н. Давиденко виокремлено «два основні підходи до трактування сутності економічної категорії «капіталізація»: перший – концентрує увагу на капіталізації як на безпосередньому наслідку процесів перетворення майбутніх грошових потоків у додаткову вартість, тобто об'єктний підхід; другий зосереджується на розгляді сукупності цих процесів – процесний підхід»². Моголова А. визначає капіталізацію як «процес нарощування капіталу підприємства, результатом якого є підвищення ринкової оцінки його вартості»³. Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень Шумської С. «дає розуміння того, що на сучасному етапі розвитку, нагромадження й трансформації форм сукупного капіталу в результаті інновацій, інвестицій, використання матеріальних й нематеріальних, фінансових та

¹Недільська Л.В. Капіталізація сільськогосподарських підприємств як рушій сільського розвитку. «Наукові горизонти», «Scientific Horizons». 2019. № 4 (77). С. 51-58.

² Давиденко Н. Концептуальні підходи до капіталізації підприємств. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1. С. 62-67.

³ Моголова А. Ю. Джерела капіталізації підприємства: особливості формування. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 1. С. 109-114.

інформаційних активів (із зовнішніх і внутрішніх джерел) генерує імпульс, що впливає на сферу суспільного виробництва й може забезпечувати подальше розширене відтворення матеріальних та нематеріальних благ і послуг задля задоволення більшої кількості приватних та суспільних потреб на більш високому якісному рівні, тобто капіталізація є не тільки джерелом зростання, але й складовою частиною механізму забезпечення стійкого економічного розвитку»¹.

В економічній літературі під капіталізацією підприємства розуміють нарощування довгострокових активів і пасивів за рахунок зовнішніх джерел фінансування, а також шляхом капіталізації частини доходів, зокрема реінвестування прибутку ² . Згідно з наведеними на офіційному сайті НБУ визначеннями, під капіталізацією розуміють: «1) збільшення обсягу капіталу підприємства; 2) сукупну вартість цінних паперів, що обертаються на фондовому ринку країни, що визначена у відсотках до ВВП – рівень капіталізації фондового ринку; 3) сукупну максимальну вартість акцій та облігацій, які може випустити компанія; 4) збільшення вартості підприємства у зв'язку зі зростанням його ринкової вартості»³.

Виходячи з реалій сьогодення, другий спосіб оцінки рівня капіталізації є прийнятним лише для великих корпорацій (наприклад, агрохолдингів), які є учасниками міжнародних ринків капіталів і котирують свої цінні папери

¹ Шумська С. Капіталізація економіки через призму теорій капіталу та моделей ендегенного зростання. *Економічний простір*. 2020. №153. 141-146. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-24>

² Голян В. Собі у збиток: чи залежить добробут українця від успішності АПК. *Forbes Україна: Погляд* 3 Лютого 2017. - <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1427848-sobi-u-zbitok-chi-zalezhit-dobrobut-ukrayincyua-vid-uspishnosti-apk>

³ Капіталізація. Глосарій банківської термінології : НБУ : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123360

за ринковим курсом. Однак, «переважна більшість вітчизняних товаровиробників – це малі та середні підприємства, які не є публічними, не емітують акцій та не представлені на фондовому ринку, тому для них прийнятними способами визначення рівня капіталізації залишаються лише перший та четвертий із наведеного вище переліку. Четвертим способом зможуть скористатися лише ті господарюючі суб'єкти, які періодично здійснюють оцінку ринкової вартості підприємства як майнового комплексу і мають можливість порівнювати її рівень в динаміці. Для усіх інших прийнятним залишається спосіб за яким капіталізація визначається як збільшення обсягу капіталу, яким оперує підприємство протягом певного періоду часу»¹.

Таким чином, слушними є результати досліджень В. Хаустової та Т. Колодяжної, які доводять, що «у світовій теорії й практиці найбільш чітко виділяються два основних напрями тлумачення дефініції «капіталізація»: у рамках першого напряму, тісно пов'язаного з фондовим ринком, розглядають капіталізацію (ринкову капіталізацію) як вартість цінних паперів компанії по котируваннях на фондовій біржі; згідно з другим, під капіталізацією розуміється процес нарощування капіталу за допомогою прибутку»². На нашу думку, саме за таким підходом (дуальної оцінки) доречно здійснювати аналіз рівня капіталізації господарюючих суб'єктів у будь-якій сфері економіки України.

Зважаючи на те, що у вітчизняній економіці вагому

¹ Недільська Л.В. Основні компоненти зростання капіталізації сільськогосподарських підприємств. *Наукові читання – 2018*. Житомир. 2018. Т. 3. С.73-76.

² Khaustova V., Колодяжна Т.В. Сутність поняття «капіталізація» та класифікація її форм та видів. *ResearchGate*. 2015. 226-241.

частку ВВП, доданої вартості та експорту (у 2019 р. – 8,97 %; 10,4 %; 6,65 %, відповідно), займає сільське господарство, то неабиякого значення для розвитку національної економіки загалом набуває дослідження обсягів капіталізації та тенденцій її нарощення у сфері АПК.

Сільськогосподарські підприємства традиційно характеризуються специфічними ознаками: низькою ліквідністю (періодична потреба в робочому капіталі), не високий рівень прибутковості, недостатність чистого грошового потоку, що спричинено сезонністю виробництва, високою ризиковістю господарювання, а також переважно низьким рівнем капіталізації.

Як свідчать статистичні дані (табл. 1), обсяги капіталізації сільськогосподарських підприємств України протягом останніх років є досить нестабільними і динамічними.

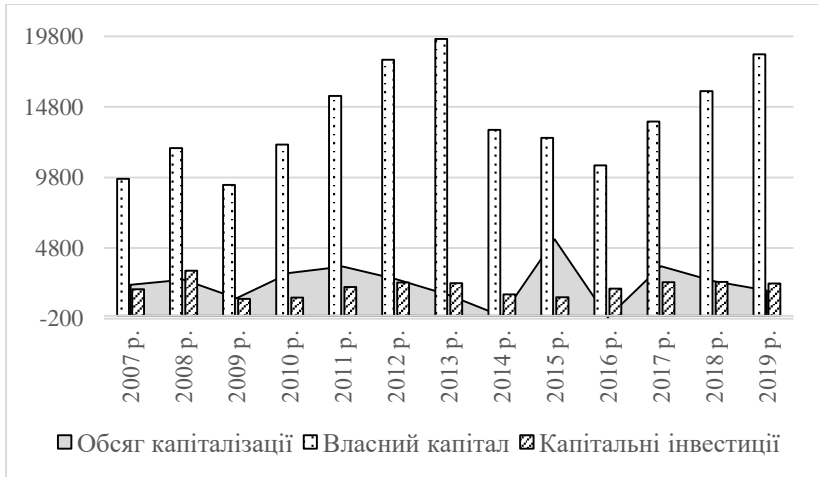

Рис. 1. Обсяги та джерела капіталізації сільськогосподарських підприємств України у 2007-2019 рр., млн дол. США

Джерело: наведено та розраховано за даними Державної служби статистики України.

Нарощення капіталу відбувається не рівномірно, стрибкоподібними темпами. За словами експертів, капіталовкладення в аграрний сектор поки не перевищують показник 2008 р. (3206 млн дол. США), який свого часу виявився найуспішнішим з точки зору залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів, а капіталізація аграрного сектору завдяки іноземним інвестиціям наразі знаходиться на рівні 2007 р.¹

Помітною є значна невідповідність обсягів прирощення капіталу розмірам капітальних інвестицій, що свідчить про неактивний розвиток нових проектів та стримане розширення існуючих потужностей. Це пов'язано з переважанням споживання нарощених ресурсів всупереч потребам прискореного відтворення.

Разом з тим, вартим уваги є факт скорочення іноземних інвестицій серед джерел капіталізації сільськогосподарських підприємств (з 389,4 млн дол. США – у 2016 р. до 41,7 млн дол. США – у 2019 р.). Така тенденція пояснюється нестабільністю політичної та економічної ситуації в Україні, зниженням світових цін на сільськогосподарську продукцію, високим рівнем девальвації гривні, змінами в системі оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, недостатнім рівнем державної підтримки та погіршенням доступу до зовнішніх джерел фінансування².

Дослідження ключових показників фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств за період

¹ Голян В. Собі у збиток: чи залежить добробут українця від успішності АПК. *Forbes Україна* : URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1427848-sobi-u-zbitok-chi-zalezhit-dobrobut-ukrayincyua-vid-uspishnosti-apk>

² Україна отримає € 400 млн кредиту на розвиток АПК. URL: <http://latifundist.com/novosti/32855-ukraina-poluchit-400-mln-kredit-na-razvitiye-apk>

2016-2019 рр. (табл. 1) свідчить про суттєве скорочення обсягів загального капіталу (майже на третину) з паралельним нарощенням власного капіталу – у 1,4 рази.

Таблиця 1. Оцінка рівня капіталізації сільськогосподарських підприємств України у 2016-2019 рр.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	Зміна за 4 роки
Загальний обсяг фінансування (всього пасивів), млрд грн	1530,3	903,6	973,9	1020,6	-509,7
Приріст, млрд грн	850,5	-626,7	70,2	46,7	-803,7
Темп приросту	2,25	0,59	1,08	1,05	-1,2
Власний капітал, млрд грн	366,0	432,8	479,1	519,1	153,1
Приріст, млрд грн	93,6	66,8	46,3	40,0	-53,6
Темп приросту	1,34	1,18	1,11	1,08	-0,3
Необоротні активи, млрд грн	215,3	268,8	324,8	384,7	169,5
Приріст, млрд грн	47,0	53,5	56,0	59,9	12,9
Темп приросту	1,28	1,25	1,21	1,18	-0,1
Оборотні активи, млрд грн	1315,0	634,8	648,9	635,7	-679,2
Приріст, млрд грн	803,5	-680,2	14,2	-13,2	-816,7
Темп приросту	2,57	0,48	1,02	0,98	-1,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Цей прирощений капітал було зосереджено, передусім, у необоротних активах, що призвело до зростання їх вартості у 1,8 рази. Варто зауважити, що посилення питомої ваги власного капіталу при скороченні загальних обсягів фінансування свідчить про зростання рівня автономії та незалежності сільськогосподарських підприємств, скорочення обсягів їх зобов'язань. У цьому контексті підвищення обсягів капіталізації свідчать про стабілізацію фінансового стану підприємств сфери АПК, однак скорочення загального капіталу передусім

відображає суттєве скорочення масштабів основної діяльності з відповідним згортанням виробництва.

У структурі загальних джерел фінансування (рис. 2) від 83 до 90% капіталу належить малим та середнім підприємствам, тоді як великі підприємства володіють відповідно від 10 до 17% капіталу. Власний капітал підприємств сільськогосподарської сфери розподілений аналогічним чином: 82-87% – капітал малих та середніх підприємств (близько 40% на кожену групу) та 13-18% – частка великих підприємств. У даному контексті слід відмітити, що у деяких країнах Європи майже всі виробники сільськогосподарської продукції – це дрібні та малі фермерські господарства.

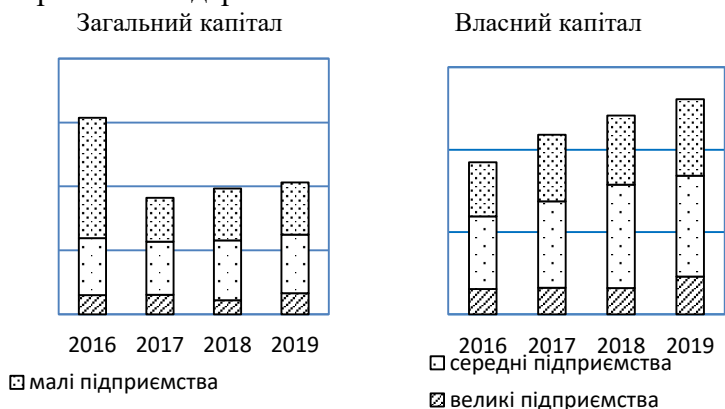

Рис. 2. Обсяги та структура капіталу сільськогосподарських підприємств України в межах їх груп у 2016-2019 рр., млрд грн

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Варто акцентувати, що у 2017 р. малі підприємства значно скоротили обсяги інвестованого капіталу у порівнянні з попереднім роком, що було пов'язано з

надзвичайно великою поточною заборгованістю у 2016 р., яку впродовж 2017 р. вдалося погасити.

Базуючись на статистичних даних, слід зазначити, що малі, середні та великі сільськогосподарські підприємства України відображають відносно пропорційний стан їх розвитку: найбільші розміри інвестованого капіталу, обсяги заборгованості, забезпеченість необоротними активами та фінансові результати господарювання отримують середні підприємства, а найменші – великі (рис. 3). Заслужує уваги той факт, що вартість необоротних активів великих підприємств у 2019 р. становила близько 54 % інвестованого капіталу, а у малих – лише 33 %. Така відмінність пов'язана з низькими обсягами тезаврації чистого прибутку малих підприємств при суттєвій обмеженості у можливостях диверсифікації виробництва (кожен окремий вид виробництва потребує застосування специфічної техніки).

Рис. 3. Ключові параметри фінансового стану сільськогосподарських підприємств в межах їх груп за розмірами господарювання, млн грн

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

З метою деталізації складових, які спричиняють тенденції нарощення капіталу у кожній з виділених груп

сільськогосподарських підприємств, використано мультифакторний аналіз показника темпу зростання капіталу за 2016-2019 рр. Цей метод застосовано шляхом розрахунку ключового показника через добуток п'яти складових: 1) співвідношення власного капіталу (К) і чистого прибутку (ЧП); 2) співвідношення чистого прибутку і зобов'язань (З); 3) співвідношення зобов'язань і необоротних активів (НА); 4) темп зростання вартості необоротних активів; 5) питома вага необоротних активів у власному капіталі попереднього року¹

Аналіз тенденцій 2016 р. здійснено за наступним алгоритмом:

$$K_{2016} / K_{2015} = K_{2016} / \text{ЧП}_{2016} \times \text{ЧП}_{2016} / \text{З}_{2016} \times \text{З}_{2016} / \text{НА}_{2016} \\ \times \text{НА}_{2016} / \text{НА}_{2015} \times \text{НА}_{2015} / K_{2015},$$

Для інших років застосовано аналогічний підхід:

$$K_{2017} / K_{2016} = K_{2017} / \text{ЧП}_{2017} \times \text{ЧП}_{2017} / \text{З}_{2017} \times \text{З}_{2017} / \text{НА}_{2017} \\ \times \text{НА}_{2017} / \text{НА}_{2016} \times \text{НА}_{2016} / K_{2016};$$

$$K_{2018} / K_{2017} = K_{2018} / \text{ЧП}_{2018} \times \text{ЧП}_{2018} / \text{З}_{2018} \times \text{З}_{2018} / \text{НА}_{2018} \\ \times \text{НА}_{2018} / \text{НА}_{2017} \times \text{НА}_{2017} / K_{2017};$$

$$K_{2019} / K_{2018} = K_{2019} / \text{ЧП}_{2019} \times \text{ЧП}_{2019} / \text{З}_{2019} \times \text{З}_{2019} / \text{НА}_{2019} \\ \times \text{НА}_{2019} / \text{НА}_{2018} \times \text{НА}_{2018} / K_{2018};$$

Як свідчить аналіз (табл. 2), темп нарощення власного капіталу у 2016 та 2017 рр. за усіма групами підприємств мав позитивне значення. Малі підприємства наростили власний капітал впродовж досліджуваного періоду на 40 %, середні підприємства – на 39 %, а великі – на 49 %. Натомість, лише у 2018 р. спостерігалось скорочення власного капіталу у великих підприємств, а у 2019 р. – у середніх.

¹ Недільська Л.В. Капіталізація сільськогосподарських підприємств як рушій сільського розвитку. «Наукові горизонти», «Scientific Horizons». 2019. No 4 (77). С. 54

Причиною значного зниження темпів нарощення капіталізації стала низка об'єктивних чинників. Так, у групах малих і середніх підприємств найсуттєвіші зміни відбулися за рахунок зниження темпів нарощення вартості необоротних активів і значного зменшення зобов'язань у 2017 р. У групі великих підприємств зниження темпів капіталізації впродовж досліджуваного періоду та скорочення капіталу у 2019 р. пов'язано з нестабільними обсягами чистого прибутку та особливим його зниженням його у 2019 р., що перешкоджає належному поповненню власного капіталу.

Таблиця 2. Мультифакторний аналіз темпу зростання капіталу сільськогосподарських підприємств за групами у 2016-2019 рр.

Група підприємств	Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. до 2016 р. (+,-)
Малі	К _{зв.р} /ЧП	3,68	6,39	7,88	9,46	5,78
	ЧП/З	0,04	0,14	0,09	0,09	0,05
	З/НА _{зв.р}	10,75	1,75	1,94	1,65	-9,10
	НА _{зв.р} /НА _{п.р}	1,38	1,38	1,18	1,08	-0,30
	НА _{п.р} /К _{п.р}	0,58	0,58	0,64	0,73	0,15
	К _{зв.р} /К _{п.р}	1,40	1,23	1,04	1,11	-0,29
Середні	К _{зв.р} /ЧП	4,12	5,92	6,54	3,55	-0,57
	ЧП/З	0,16	0,17	0,18	0,33	0,17
	З/НА _{зв.р}	2,46	1,58	1,41	1,28	-1,18
	НА _{зв.р} /НА _{п.р}	1,31	1,18	1,18	1,08	-0,23
	НА _{п.р} /К _{п.р}	0,69	0,62	0,62	0,61	-0,08
	К _{зв.р} /К _{п.р}	1,46	1,19	1,20	0,98	-0,48
Великі	К _{зв.р} /ЧП	5,08	8,04	5,67	18,22	13,14
	ЧП/З	0,14	0,09	0,25	0,07	-0,07
	З/НА _{зв.р}	2,79	2,34	0,86	0,83	-1,96
	НА _{зв.р} /НА _{п.р}	1,01	1,17	1,39	1,72	0,71
	НА _{п.р} /К _{п.р}	0,52	0,52	0,57	0,81	0,28
	К _{зв.р} /К _{п.р}	1,03	1,06	0,98	1,44	0,41

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Важливо, що впродовж 2016-2019 рр. усі групи підприємств скоротили обсяги заборгованості, передусім, поточної, що сприяло підвищенню їх незалежності. Загалом, найстабільніші показники капіталізації серед сільськогосподарських товаровиробників характерні для середніх підприємств. Очевидно, це пов'язано з тим, що вони значно гнучкіше реагують на зовнішні виклики, ніж малі, та, водночас, здатні до більшої мобільності, ніж великі.

Окрім власного капіталу, під час фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств, використовуються інші джерела фінансування, такі як державна підтримка, кредитні кошти та поточні зобов'язання.

Вітчизняна державна підтримка АПК за останні роки зазнала значних змін. Науково доведено, що державні асигнування покликані забезпечити умови сталого функціонування господарюючих суб'єктів на селі, сприяти вирішенню комплексу існуючих проблем, поступовому нарощенню обсягів сільськогосподарського виробництва. Водночас, процес бюджетних асигнувань малого та середнього бізнесу має базуватися на певних принципах, зокрема: обґрунтованість фінансування; відповідність стратегічним цілям і завданням розвитку сільського господарства регіону; моніторинг використання коштів; гнучкість та прозорість; пріоритетність та концентрація фінансової підтримки¹.

У бюджеті України протягом останніх років закладаються витрати на підтримку АПК за шістьма цільовими програмами:

¹ Недільська Л. В. Системний колапс державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств. *Наукові горизонти*, 2018. №6. 53-60.

- компенсація кредитів;
- часткова компенсація вартості придбання сільськогосподарської техніки й обладнання;
- підтримка в межах програми 5-7-9%;
- розвиток тваринництва;
- розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства;
- розвиток фермерських господарств.¹

Зокрема, у державному бюджеті 2021 р. в межах цих програм передбачено витрати в обсязі 4,7 млрд грн, що на 700 млн більше, ніж у 2020 р.

Впродовж 2017-2019 рр. найбільші обсяги державної підтримки було спрямовано вітчизняним агрохолдингам (рис. 4) опосередковано через їх структурні підприємства, оскільки основною метою державних дотацій є підтримка розвитку малого бізнесу і розвиток стратегічно важливих галузей і сфер виробництва у сільському господарстві. Нонсенс такої ситуації полягає у недоступності для дрібного виробника критично необхідних фінансових ресурсів, що призводить до низької мотивації і втрати інтересу ведення господарської діяльності.

Державні програми покликані стимулювати аграрних товаровиробників до нарощення обсягів виробництва, підвищення ефективності господарювання та забезпечення належного рівня продовольчої безпеки. Однак, системні проблеми усієї національної економіки призводять до суттєвого викривлення раціональних підходів і прийомів, що в результаті спричиняє лише неефективне використання бюджетних коштів без відповідного економічного та соціального ефекту.

¹ Держпідтримка АПК-2020: програми, механізми, терміни. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini>

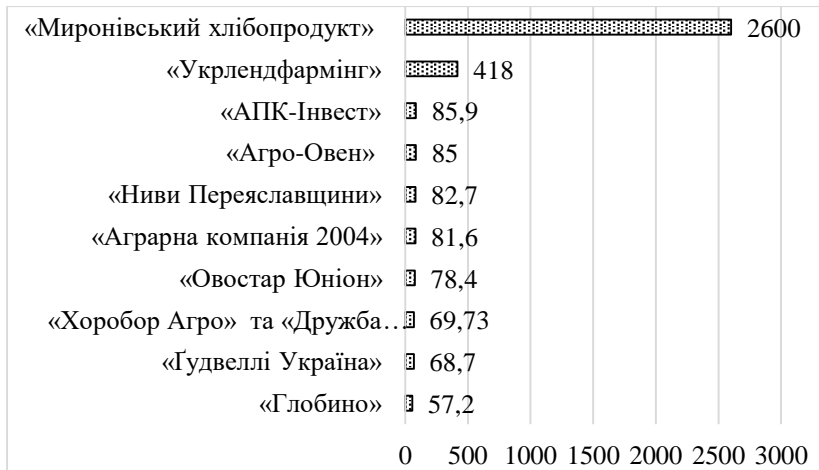

Рис. 4. Агрокомпанії, отримувачі найбільших обсягів держпідтримки у 2017-2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано за даними LIGA.net.

Таким чином, специфічною ознакою сільського господарства України слід вважати присутність на ринку великої кількості (понад 100) вертикально інтегрованих аграрних підприємств, які розпоряджаються значними площами сільськогосподарських земель та володіють суттєвими обсягами фінансових ресурсів. О. Бородіна стверджує, що «корпоративний сектор монополізував виробництво висококомеханізованих та високорентабельних видів продукції, індивідуальний – значною мірою вимушено (заради виживання зайнятих у ньому сімей) займається трудомістким та малодохідним господарюванням на землі»¹. У зв'язку з цим, причинами,

¹ Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь [за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К. 2018. 152 с.

які визначають розмір капіталізації можуть бути: земельний банк, організаційно-правова форма господарювання (як можливість доступу до зовнішніх джерел фінансування), матеріально-технічне забезпечення, застосування інноваційних технологій та інші фактори, які здатні сприяти нарощенню прибутку, що з часом може бути капіталізованим або розподіленим між власниками.

Наразі, загальна площа сільськогосподарських угідь, розподілена таким чином, що підприємствами з розміром до 10 тис. га обробляється близько 80 % землі, а решту використовують агрохолдинги, серед яких 13 – мають земельний банк понад 100 тис га. Середній показник EBITDA (прибуток до оподаткування) на 1 агрохолдинг становить близько 2,3 млрд грн. Крім того, рівень капіталізації деяких агрохолдингів у 2019 р. становив понад 100 млн дол. США.

Варто мати на увазі, що рівень капіталізації сільськогосподарських підприємств в Україні визначається на основі дуального підходу: капіталізація публічних агрохолдингів встановлюється за ринковою оцінкою акцій, що котируються на світових біржових майданчиках (Лондонській та Варшавській фондових біржах), а капіталізація решти сільськогосподарських підприємств – за вартістю збільшення активів¹.

Зокрема, акції агрохолдингів МХП та Avangardco котируються на Лондонській з травня 2008 р. та квітня 2010 р., відповідно. При цьому, за період 2016-2019 рр. спостерігалось значне падіння курсу акцій обох компаній (рис. 5).

¹ Недільська Л.В. 2019. Капіталізація сільськогосподарських підприємств як рушій сільського розвитку. «Наукові горизонти», «Scientific Horizons». No 4 (77). С. 55

Рис. 5. Біржовий графік курсу акцій агрохолдингів
МХП та Avangardco на Лондонській фондовій біржі
у 2016-2021 рр., дол. США

Джерело: побудовано за даними London Stock Exchange¹.

Крім того, на Варшавській фондовій біржі котируються акції таких агрохолдингів, як Кернел Холдинг (з 2007 р.), Ovostar Union, ІМК, Астарта Холдинг, Агротон і Мілкіленд (з 2012 р.). Їх ринкова капіталізація, яка визначається на підставі результатів біржових торгів за 2020 р. зросла, на відміну від капіталізації компаній, акції яких котируються на Лондонській фондовій біржі (табл. 3). Поряд з цим, нарощенню капіталізації у 2020 р. передував значний спад рівня ринкової капіталізації у 2019 р. по усіх зазначених агрохолдингах, який став результатом погіршення фінансових результатів усіх компаній за результатами 2018-2019 маркетингового року.

Такі тенденції є надзвичайно показовими у ході аналізу рівня капіталізації сільськогосподарських підприємств України. На загальному тлі нарощення капіталу та активів усіх підприємств, що функціонують у сфері сільського господарства, ринкова капіталізація публічних компаній, акції яких котируються на фондових майданчиках, зазнає значного зниження, оскільки не залежить від обсягів фінансування емітентів. Ринкова капіталізація, як фондовий показник, слугує індикатором

¹ London Stock Exchange. URL: <https://www.londonstockexchange.com/stock/AVGR/avangardco-investments-public-limited/company-page>

реакції інвесторів на ділову репутацію підприємства і свідчить швидше про привабливість його як джерела отримання дивідендів. В свою чергу, рівень капіталізації решти підприємств відображає реальне нарощення капіталу, який використовується для фінансування поточних витрат та стратегічних проектів.

Таблиця 3. Ринкова капіталізація агрохолдингів, акції яких котируються на фондових біржах Європи, у 2019-2020 рр.

Компанія	Біржа, валюта	Ринкова капіталізація, 2019 р.		Ринкова капіталізація, 2020 р.	
		млн \$	зміна з початку року, %	млн \$	зміна з початку року, %
Кернел Холдинг	Варшава, PLN	1 000	-6,4%	1 058	3,5%
Миронівський хлібопродукт	Лондон, USD	942	-14,8%	626	-39,6%
Ovostar Union	Варшава, PLN	116	-34,1%	137	11,4%
Індустріальна молочна компанія	Варшава, PLN	107	-4,6%	149	30,9%
Астарт Холдинг	Варшава, PLN	102	-33,2%	161	46,3%
Агротон	Варшава, PLN	21	-6,0%	25	13,5%
Avangard Co	Лондон, USD	13	-28,6%	1	-95,0%
Мілкленд	Варшава, PLN	3	-45,5%	6	47,7%

Джерело: сформовано за даними Української аграрної конфедерації¹.

Таким чином, маючи надзвичайний потенціал і особливу структуру виробництва, в якій чільне місце відводиться підприємствам із середніми та малими розмірами, сільське господарство України показує тенденції помірному зростанню за переважною більшістю ключових параметрів. Однак, аналіз основних компонент

¹ Капіталізація українських аграрних компаній. Українська аграрна конфедерація. URL: <http://agroconf.org/content/kapitalizaciya-ukrayinskih-agrarnih-kompaniy-na-261219>

зростання капіталізації сільськогосподарських підприємств свідчить про неоднозначні характеристики прирощеного капіталу. Нарощення фінансування з джерел відмінних від власного капіталу у майбутньому може стати обтяжливим для виробників, а обсяги зростання власного капіталу потребують методичного коригування на рівень інфляції та врахування можливих ризиків¹.

Як стверджують науковці, «врахування фінансово-економічних, організаційно-правових та інноваційно-управлінських факторів здатне забезпечити умови для управління процесом формування, розподілу та використання капіталу з метою поступового забезпечення капіталізації сільськогосподарських підприємств»². Однак, забезпечення достатнього рівня капіталізації повинно бути лише проміжною ціллю сільського розвитку, оскільки значно вагомішу роль відіграють наслідки. Так, наслідками достатнього рівня капіталізації можуть стати: нарощення потужності самих підприємств, фінансування й освоєння соціальних і громадських проектів, дотримання екологічної безпеки, досягнення сталого розвитку місцевих територій тощо. У цьому контексті, враховуючи досягнутий рівень та стратегічні цілі у межах визнаної у європейському співтоваристві політики сільського розвитку, ключовими пріоритетами для України повинні стати: «підтримка нових знань, навичок, зелених технологій; стимулювання розвитку соціальних інновацій; розвиток місцевого

¹ Недільська Л.В. Основні компоненти зростання капіталізації сільськогосподарських підприємств. *Наукові читання – 2018*. Житомир. 2018. Т. 3. С.73-76.

² Куровська Н. О. Формування капіталу в процесі забезпечення фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 1-2 (43), т. 2. С.170-176.

потенціалу, диверсифікація сільської економіки, розвиток місцевих ринків і робочих місць тощо»¹.

Зважаючи на встановлені тенденції та окреслені стратегічні пріоритети є підстави зосередити зусилля громадськості, підприємницьких структур, загальнодержавних та місцевих органів влади на активізацію процесів розвитку середніх та малих підприємств як потенційних генераторів капіталу, який стане потужним рушієм сталого сільського розвитку.

Отже, у ході дослідження визначено, що рівень капіталізації сільськогосподарських підприємств в Україні визначається на основі дуального підходу: капіталізація публічних агрохолдингів встановлюється за ринковою оцінкою акцій, що котируються на світових біржових майданчиках, а капіталізація решти сільськогосподарських підприємств – за вартістю збільшення активів. Загалом, встановлено, що сільське господарство України показує тенденції помірнього зростання за переважною більшістю ключових параметрів, а динаміка темпів капіталізації може бути ключовим фактором розвитку сільських територій.

З метою підвищення капіталізації нині найпривабливішого у стратегічному плані сектора економіки України урядом розробляється низка заходів щодо додаткового фінансування аграрної сфери. Зокрема, у 2016 р. було ратифіковано угоду з Європейським інвестиційним банком щодо отримання кредиту у розмірі 400 млн євро в рамках проекту «Основний кредит для аграрної галузі - Україна». Позичальником цих кредитних ресурсів виступає Україна в особі Міністерства фінансів за участю Мінагропроду і у взаємодії з «Укрексімбанком», які

¹ Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь [за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К. 2018. 152 с.

нададуть фінансові ресурси комерційним банкам. Вибрані банки будуть здійснювати відбір проектів, процедуру фінансування з терміном до 12 років та моніторинг практичної їх реалізації. Проект планується реалізувати в період з 2016 до 2020 р. з 4-річним пільговим періодом¹.

Окремі науковці відмічають, що «зростання обсягів сільськогосподарського виробництва і капіталізації суб'єктів аграрного підприємництва не завжди супроводжується зростанням добробуту місцевого населення, оскільки роботодавець націлений на максимізацію прибутку, а не на комплексний розвиток сільських територій»².

Висновки. Отже, за результатами дослідження можна підсумувати, що зростання виробництва сільськогосподарської продукції через нарощування обсягів її випуску на сільськогосподарських підприємствах на тлі відсутності передумов зростання добробуту місцевого населення посилює соціальну нестабільність на селі, і відповідно, веде до загальної дестабілізації ситуації в країні. Сільськогосподарські підприємства, що входять у підприємницькі об'єднання холдингового типу, експлуатують значні площі сільськогосподарських угідь, і отримують, таким чином, значні обсяги земельної ренти. При цьому заробітна плата селян, що працюють на цих підприємствах, в реальному вимірі з урахуванням індексу цін виробників істотно не збільшується.

¹Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь [за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К. 2018. 152 с

²Голян В. Собі у збиток: чи залежить добробут українця від успішності АПК. *Forbes Україна: ПОГЛЯД* 3 Лютого 2017. - <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1427848-sobi-u-zbitok-chi-zalezhit-dobrobut-ukrayincyua-vid-uspishnosti-apk>

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ТА ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

*Ірина Абрамова,
кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет*

Впродовж останніх років аграрний сектор економіки країни розвивався доволі динамічно: зростали обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та її експортний потенціал, підвищувалися фінансові результати господарської діяльності агропідприємств, на законодавчому рівні було розв'язане земельне питання. Водночас певних успіхів у розвитку сільського господарства вдалося досягти не завдяки сприятливому фінансово-економічному середовищу, а в умовах скорочення прямої державної фінансової підтримки, поступового скасування пільг в оподаткуванні, згортання більшості програм з інвестування агровиробників. Саме тому наразі особливо гостро постає питання капіталізації сільськогосподарських підприємств.

Проблема капіталізації сільськогосподарських підприємств не є новою в сучасній економічній літературі. Могилова А. Ю., досліджуючи економічний зміст капіталізації, приходять до висновку, що «це процес нарощування капіталу підприємства, результатом якого є підвищення ринкової оцінки його вартості».¹ Тобто вартість

¹ Могилова А. Ю. Джерела капіталізації підприємства: особливості формування. *Mechanism of Economic Regulation*, 2013, No 1.

активів підприємства зростає, а економічним підґрунтям цього є ріст капіталу.

Лузан Ю.Я. та Лузан О.Ю. вважають, що «капіталізацію економіки слід здійснювати у двох напрямках: упорядкування наявної власності у суб'єктів підприємництва, особливо включаючи землі сільськогосподарського призначення, перетворюючи наявні активи у функціональні капітали; створення сприятливого інституційного середовища, щоб функціональний капітал був спроможний створювати нові капітали, удосконалюючи господарський процес, і застосування ринкових механізмів пошуку ефективних джерел фінансування».¹

Косова Т. Д. й Ярошевська О. В. акцентують увагу на «відтворення капіталу в аграрному секторі економіки на основі механізмів фондового ринку; систематизацію біржових механізмів залучення іноземного капіталу вітчизняними корпораціями аграрного сектора економіки»².

І.В. Абрамова вважає, що «покращення результатів діяльності аграріїв напряму залежить від їх здатності швидко мобілізувати як внутрішні, так і зовнішні фінансові ресурси. Проте класичні боргові фінансові інструменти, такі як банківські кредити, вексельні чи облігаційні позики, через високу вартість, тривалу процедуру оформлення, відсутність застави та інші проблеми залишаються недоступними для дрібних і середніх сільськогосподарських товаровиробників». Саме тому дослідниця пропонує: «у цій ситуації аграрні розписки є

¹ Лузан Ю.Я., Лузан О.Ю. Капіталізація аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 24.

² Косова Т. Д., Ярошевська О. В. Відтворення капіталу в аграрному секторі економіки: перспективи фондового ринку. *Агросвіт*. 2019. № 13-14. С. 3–9.

альтернативним фінансовим інструментом, який спрощує доступ до фінансових і матеріально-технічних ресурсів дрібним та середнім сільгоспвиробникам».¹

Стойко О. Я. досліджуючи механізми капіталізації сільськогосподарських підприємств звертає увагу на значення іпотечного кредитування у цьому процесі. Науковець підкреслює, що «розвиток системи іпотечного кредиту на ринкових засадах спроможний вивести країну не лише з інвестиційної, а й з інфляційної кризи, відвертаючи кошти з поточного обігу до внутрішнього нагромадження. Використання іпотеки дає можливість випередити знецінення фінансових активів кредиторів за рахунок їх забезпечення ліквідною нерухомістю, що сприяє стабільному функціонуванню фінансової системи держави»².

Карнаушенко А. С. наголошує на можливості використання новоствореними сільськогосподарськими підприємствами венчурного капіталу³. Нужна О. А., досліджуючи джерела капіталізації аграрної галузі, акцентує увагу на ролі амортизаційних відрахувань в процесах капіталізації сільськогосподарських підприємств⁴. Васюренко Л. В. досліджує тенденції відтворення

¹ Абрамова І. В. Аграрні розписки як інструмент фінансово-кредитного забезпечення дрібних і середніх сільгоспвиробників. *Бізнес Інформ*. 2018. № 2. С. 253–258.

² Стойко О. Я. Іпотечне кредитування як засіб капіталізації аграрних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. №3. С. 142–148.

³ Карнаушенко А. С. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2013. Т. 18, Вип. 3(2). С. 12-14.

⁴ Нужна О. А. Роль амортизаційних відрахувань в процесах капіталізації сільськогосподарських підприємств. *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(2). С. 184-193.

основного капіталу сільськогосподарських підприємств в Харківській області¹.

Попри широке різноманіття наукових пошуків у розв'язанні проблем, пов'язаних з формуванням та використанням капіталу в аграрній галузі, низка питань щодо стану і можливостей капіталізації сільськогосподарських підприємств, залишається недостатньо вивченою й описаною в літературних джерелах. Все це вказує на необхідність проведення окремого дослідження в зазначеному напрямі.

Аграрний сектор є одним із ключових у національній економіці. Від ефективності його функціонування залежить продовольча безпека країни, розвиток низки залежних галузей, рівень життя сільського населення. Крім того, впродовж останніх років саме аграрні підприємства довели свій експортний потенціал і стали надійним джерелом доходів державного бюджету. Водночас вітчизняне сільське господарство має низку проблем та досі не набуло належного розвитку. Підприємницькі ініціативи щодо ведення агробізнесу не знаходять належної підтримки з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, гальмуються розв'язанням бюрократичних питань, а найголовніше – браком фінансових можливостей.

За даними Державного комітету статистики у 2019 р. в Україні нараховувалося 50542 сільськогосподарських підприємства, з яких 22 або 0,01 % від усіх підприємств галузі – великі за розміром суб'єкти господарювання, 2298 од. або 4,6 % – середні й 48222 од. або 95,4 % – дрібні

¹ Васюренко Л. В. Тенденції відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств в Харківській області. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 150. С. 106-110.

сільгоспвиробники¹. Така структура підприємств галузі за розміром зумовлена перманентною державною підтримкою дрібних та середніх агровиробників в рамках численних урядових програм.

Відчутною у роботі агропідприємств є низка проблем, пов'язаних з формуванням та використанням необоротних активів, зокрема, такого їх елементу як основні засоби. Попри фінансову підтримку сільськогосподарських товаровиробників, зокрема у межах бюджетної програми КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» за напрямом «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва»², згідно з якою держава компенсує аграріям 25 % вартості придбаної техніки вітчизняного виробництва, матеріально-технічний стан галузі все ще залишається в незадовільному стані.

Переважає більшість основних засобів виробництва сільськогосподарських підприємств є застарілими й не відповідають за своїми технічними параметрами більш сучасним закордонним аналогам. Внаслідок цього фінансові результати роботи вітчизняних агропідприємств є нижчими, ніж агровиробників, наприклад, Польщі, Литви чи Румунії. Загальну оцінку вартості необоротних активів сільськогосподарських підприємств залежно від їх розміру, представлено у табл. 1.

¹ Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства. Державний комітет статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/fin/kp_ed/kp_ed_u/kp_ed_u_2020.htm (дата звернення: 28.11.2020)

² Програми підтримки сільського господарства від Уряду. Міністерство аграрної політики та продовольства. URL: <https://dotacii2019.minagro.gov.ua/ua/40-za-tehniku> (дата звернення: 08.11.2020)

Таблиця 1. Динаміка вартості необоротних активів
сільськогосподарських підприємств України
залежно від їх розміру, млн грн

Розмір підприємства	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. у % до 2017 р.
Велике	31272,4	31708,4	37118,4	18
Середнє	84825,3	110983,6	131093,8	54
Мале	55049,3	75875,8	104301,5	89
Всього	171147,0	218567,8	272513,7	59

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.¹

Дані таблиці 1 свідчать, що вартість необоротних активів великих сільськогосподарських підприємств впродовж 2017-2019 рр. зросла на 18 %, в той час як середнім підприємствам вдалося її збільшити на 54 %, а дрібним – на 89 %. Таку ситуацію можна пояснити позитивним впливом різного роду урядових програм, скориставшись якими фермерські господарства та інші дрібні виробники мають можливість отримувати від держави компенсацію частини вартості придбаного вітчизняного обладнання. В цілому вартість необоротних активів підприємств галузі зросла впродовж досліджуваного періоду на 59 %.

Співвідношення величини оборотних та необоротних активів сільськогосподарських підприємств представлено на рис. 1. Дані рисунку свідчать, що серед активів сільськогосподарських підприємств впродовж 2017-2019 рр. домінували оборотні активи. Впродовж досліджуваного періоду вартість оборотних активів підприємств галузі зросла до 639025,2 млн грн у 2019 р. Найбільш відчутним

¹ Показники балансу великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL.: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2021)

зростання оборотних активів було у 2018 р., коли їх абсолютна величина сягнула 1318667,2 млн грн. Питома вага необоротних активів у структурі активів сільськогосподарських підприємств становила у 2017 р. – 24,9 %, у 2018 р. – 14,2 %, у 2019 р. – 29,8 %.

Рис. 1. Співвідношення величини оборотних та необоротних активів сільськогосподарських підприємств України, млн грн

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.¹

Очевидними є диспропорції у величині різних видів активів сільськогосподарських підприємств, що може мати негативний вплив на роботу підприємств галузі. Нестача необоротних активів може погіршити економічний потенціал аграріїв внаслідок нестачі робочих приміщень або обладнання, водночас їх надлишок може свідчити про заниження корисного використання об'єктів основних засобів. Все це вимагає детального аналізу динаміки та

¹ Показники балансу великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. *Державна служба статистики України*. URL.: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2021)

структури необоротних активів сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Таблиця 2. Аналіз динаміки та структури
необоротних активів сільськогосподарських
підприємств України, млн грн

Вид активу	2017 р.		2018 р.		2019 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Основні засоби та нематеріальні активи: залишкова вартість	106332,6	62,1	141341,9	66,2	184137,9	67,6
знос	78332,8	45,7	91386,9	42,8	112341,9	41,2
Інвестиційна нерухомість	7,7	0,0	5,9	0,0	44,5	0,0
Довгострокові біологічні активи	8099,7	4,7	9019,5	4,2	10472,5	3,8
Незавершені капітальні інвестиції	10254,8	6,0	12947,0	6,0	18134,4	6,6
Довгострокові фінансові інвестиції	39714,3	23,2	42515,3	19,9	49813,7	18,2
Інші необоротні активи	5230,4	3,1	7571,7	3,4	9910,7	3,6
Необоротні активи – усього	171147,0	100	213401,3	100	272513,7	100

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України¹

Дані табл. 2 вказують на те, що у структурі необоротних активів сільськогосподарських підприємств України домінують основні засоби. Так у 2019 р. залишкова вартість основних засобів становила 67,6 %, а їх абсолютна величина впродовж 2017-2019 рр. збільшилася майже в 1,8 раза. Другим за величиною елементом необоротних активів є довгострокові фінансові інвестиції, їх питома вага у 2019 р. становила 18,2 %. Найменш чисельною групою серед

¹ Показники балансу великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2021)

необоротних активів є інвестиційна нерухомість, її питома вага у 2019 р. становила менш як 1%. Частка довгострокових біологічних активів у 2019 р. становила 3,8 %. Питома вага незавершених капітальних інвестицій у звітному році становила 6,6 %. Інші необоротні активи в структурі необоротних активів сільськогосподарських підприємств займали 3,6 %.

Аналіз ефективності використання операційних активів сільськогосподарських підприємств України представлено в табл. 3.

Таблиця 3. Аналіз ефективності використання операційних активів сільськогосподарських підприємств України, млн грн

Вид активу	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Залишкова вартість основних засобів, млн грн	106332,6	141341,9	184137,9
Знос основних засобів, млн грн	78332,8	91386,9	112341,9
Вартість виробленої продукції, млн грн	409113,1	465002,9	511162,8
Чистий прибуток, млн грн	102849,1	90613,2	68858,5
Середньооблікова чисельність працівників, тис чол	530,4	545,4	525,2
Фондомісткість	0,26	0,3	0,36
Фондоозброєність	0,2	0,26	0,35
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,73	0,65	0,61
Коефіцієнт придатності основних засобів	0,27	0,35	0,39
Фондовіддача	3,8	3,28	2,77
Рентабельність основних засобів, %	96	64	37

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.¹

¹ Показники балансу великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL.: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2021)

Проведений аналіз показав, що на одну грн виробленої продукції сільського господарства у 2019 р. припадало 0,36 грн основних засобів. Впродовж 3-х останніх років фондомісткість галузі зросла на 20 %. У 2019 р. на одного працівника, залученого у діяльність аграрних підприємств, припадало 0,15 грн основних засобів, в динаміці спостерігається збільшення показника фондоозброєності більш ніж у 2 рази. У 2019 р. в сільському господарстві зношеними були близько 61 % основних засобів. Проте позитивним є те, що в динаміці ступінь зношеності основних засобів зменшилася на 14 %. Показник фондовіддачі свідчить, що на 1 грн основних засобів у 2019 р. припадало 2,77 грн виробленої продукції. Впродовж досліджуваного періоду значення цього показника знизилося на майже 15 %. Рентабельність основних засобів у 2019 р. становила 37 % та зросла у порівнянні з 2017 р. на 59 %.

Отже, найчисельнішою групою серед необоротних активів сільськогосподарських підприємств є основні засоби виробництва, їх питома вага у 2019 р. склала понад 67 %. Водночас придатними до використання є менш як 40 % основних засобів. Це вказує на відсутність ефективної системи управління ресурсами підприємств галузі, необхідність модернізації та інтенсифікації виробничих процесів, пошуку альтернативних джерел фінансування господарської діяльності тощо.

У такому контексті варто звернути увагу на структуру та динаміку капіталу сільськогосподарських підприємств, яка переважно представлена власним капіталом, а також довгостроковими й поточними зобов'язаннями та забезпеченнями. Дані таблиці 4 свідчать, що впродовж трьох останніх років структура капіталу агровиробників була доволі неоднорідною. У ній домінували поточні зобов'язання і забезпечення, питома вага яких у 2019 р. складала 68%.

Таблиця 4. Структура та динаміка капіталу великих і середніх сільськогосподарських підприємств, млн грн

Показник	2017 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р. у % до 2018 р.
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
Власний капітал	1507,5	12	2673,2	20	2604,5	18	72,7
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	1153,5	9	2036,6	15	2055,5	14	78,2
Поточні зобов'язання і забезпечення	9692,9	79	8892,4	65	9970,8	68	2,9
Всього	12353,9	100	13602,2	100	14630,8	100	18,4

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.¹

Водночас, у 2019 р. частка власного капіталу агропідприємств була відносно незначною та становила 18 %, а довгострокових зобов'язань і забезпечень – 14%. Впродовж 2017-2019 рр. власний капітал сільськогосподарських підприємств збільшився на 72,7%, довгострокові зобов'язання і забезпечення – на 78,2 %, поточні зобов'язання зросли на 2,9%.

Оскільки поточні зобов'язання і забезпечення є джерелом формування оборотних активів підприємств, можна стверджувати, що аграрії використовують переважну частину фінансових ресурсів саме у цьому напрямі. Водночас варто зауважити, що вкладання капіталу в модернізацію й оновлення основних засобів виробництва та інших елементів необоротних активів є перспективним шляхом розвитку агропідприємств. Водночас брак фінансових ресурсів, особливо у дрібних та середніх сільгоспвиробників, стримує цей процес. Тому питання

¹ Показники балансу великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL.: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2021)

пошуку джерел формування капіталу сільськогосподарських підприємств наразі набуває особливої актуальності.

Особливе місце у формуванні капіталу агровиробників належить інвестиціям, серед яких капітальні інвестиції є ваговою складовою оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України впродовж 2019 р. реалізовано та триває підготовка й впровадження 444 інвестиційних проєктів загальною вартістю понад 40,6 млрд грн. Ключовим джерелом їх фінансування залишаються власні кошти агропідприємств – 72,8 % від усіх коштів інвестованих у розвиток АПК¹. За дослідженнями В.Г. Андрійчука реінвестування власних доходів у розвиток підприємства, за якого відбувається перетворення прибутку у додатковий капітал, є основою капіталізації агропідприємств².

Напрями реалізації інвестиційних проєктів відображено у табл. 5. Дані таблиці свідчать, що пріоритетними напрямками реалізації інвестиційних проєктів в агропромисловому комплексі є вирощування ВРХ, обробка зберігання зернових і технічних культур, а також розвиток свинарства. Вартість інвестиційних проєктів впродовж 2019 р. коливалася від 100 тис грн до 9,6 млрд гривень. Майже половина реалізованих проєктів були вартістю до 10 млн грн, середня сума проєктів становила

1 Впровадження інвестиційних проєктів. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*: офіційний сайт. URL.: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/investiciyi/vprovadzheniya-investicijnih-proektiv>

² Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: Монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. С. 12.

близько 650 млн грн. Вісім інвестиційних проєктів мали кошторисну вартість понад 1 млрд грн.

Таблиця 5. Напрями реалізації інвестиційних проєктів в агропромисловому комплексі (будівництво/реконструкція), 2019 р.

Напрямок інвестиційних проєктів	Кількість, од.	у % до загального обсягу
Розвиток птахівництва	28	6,3
Розвиток свинарства	46	10,4
Вирощування ВРХ	96	21,6
Елеватори	36	8,1
Обробка, зберігання зернових і технічних культур	56	12,6
Харчова та переробна промисловість	41	9,2
Багаторічні насадження	26	5,9
Овоче- та фруктовосховища	28	6,3
Забійні пункти	12	2,7
Альтернативна енергетика	9	2,0
Зрошення	19	4,3
Інші	47	10,6
Всього	444	100,0

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України¹.

Важливою складовою формування капіталу АПК є бюджетна підтримка агровиробників. Ключовим напрямом державної підтримки аграріїв впродовж декількох років залишається часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва. Уповноважені банки повертають 25 % вартості придбаного фізичними або юридичними особами

¹ Впровадження інвестиційних проєктів. *Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт.* URL.: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-ark/investiciyi/vprovadzheniya-investicijnih-proektiv>

майна, за умови, що основним видом їх діяльності є постачання сільськогосподарських товарів. На рис. 2 зображено щорічні обсяги бюджетних коштів, що виділяються на підтримку аграріїв за вказаним напрямом.

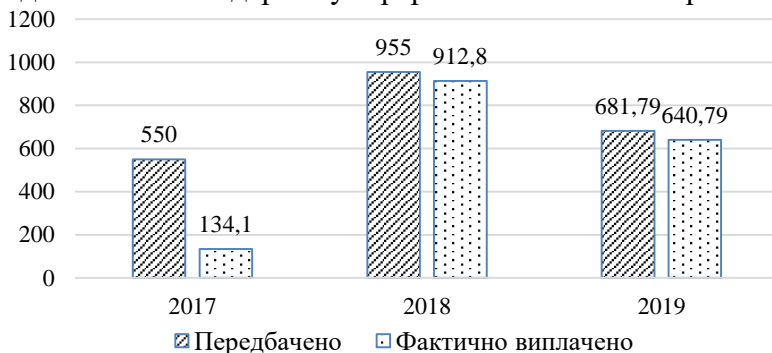

Рис. 2. Динаміка коштів Державного бюджету, спрямованих на підтримку сільськогосподарських товаровиробників, млн грн

Джерело: побудовано за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України¹.

Як свідчать дані Міністерства аграрної політики та продовольства України державною фінансовою підтримкою за напрямом «часткова компенсація вартості техніки та обладнання вітчизняного виробництва» впродовж 2017 р. скористалося 1220 сільгоспвиробників, у 2018 р. – 7043, у 2019 р. – 9508. Впродовж 2017-2019 рр. середня вартість виплаченої одному господарству компенсації становила 110 тис грн. Кількість придбаної техніки збільшилася з 2906 одиниць у 2017 р. до 25075 одиниць у 2019 р.

¹ Стан фінансування галузі. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. URL.: <https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka/kompensaciya-sg-tehniki>

Також в державному бюджеті передбачена бюджетна підтримка аграріїв за напрямом «Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції». У 2019 р. його фінансування становило 1 млрд грн. На фінансову підтримку розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства у 2019 р. спрямовано 400 млн грн¹. Значна увага приділяється розвитку фермерських господарств. Зокрема, фермерське господарство має можливість одержати дотацію за утримання корів (5000 грн за 1 гол) або ж компенсацію вартості дорадчих послуг. Можуть розраховувати на бюджетну підтримку і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Вагомим джерелом формування капіталу агропідприємств є кредитні ресурси. Наразі в Україні чинною є державна програма «Доступні кредити 5-7-9», згідно з якою позиками за ставками 5%, 7 % та 9 % можуть скористатися різні суб'єкти бізнесу, в тому числі й аграрії. Відсоткові ставки за вказаною програмою роблять кредитні ресурси доступнішими, а отже сприяють збільшенню позикового капіталу сільськогосподарських підприємств, тим самим, за умови ефективного використання, сприяють їх розвитку.

Популярністю серед аграріїв користуються короткострокові банківські позики, які є фінансовою основою формування їх оборотного капіталу. За даними НБУ у 2019 р. серед загального обсягу кредитів наданих нефінансовим корпораціям, позики сільськогосподарським товаровиробникам становили 8 %. Відсоткова ставка за кредитними ресурсами агросектору впродовж 2019 р. коливалася в межах 20 % у національній валюті та у межах

¹ Держпідтримка АПК-2020: програми, механізми, терміни. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. URL.: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini> (дата звернення: 25.01.2020)

10 % в іноземній валюті¹. Динаміку обсягів кредитних ресурсів, наданих банківськими установами для потреб сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних з ними послуг зображено на рис. 3.

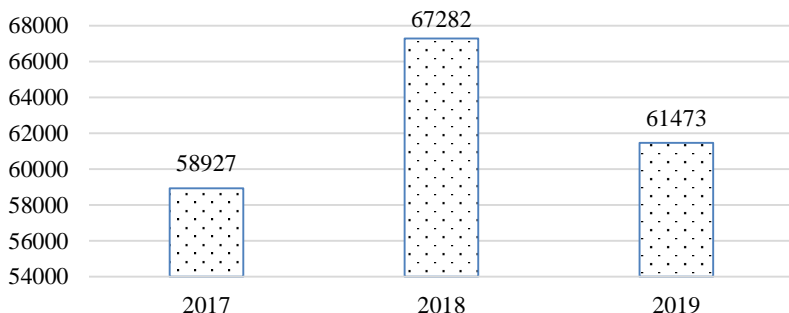

Рис. 3. Динаміка обсягів кредитних ресурсів, наданих банківськими установами для потреб сільського господарства (на кінець відповідного періоду), млн грн

Джерело: побудовано за даними Центру економічних досліджень та прогнозування “Фінансовий пульс”².

Водночас, варто зауважити, що наразі банки більш охоче співпрацюють з крупними суб’єктами аграрного бізнесу або ж агрохолдингами. Як свідчить практика, умови кредитування агроветеринарів – більш лояльні, а відсоткові ставки – нижчі. Стосовно дрібних та середніх агропідприємств банківські установи досить часто застосовують неприйнятні умови кредитування завищуючи відсоткові ставки за позиками та вимагаючи майнової застави вартістю у двічі вищою від суми залученого капіталу. Тому

¹ Огляд небанківського фінансового сектору. Офіційний сайт НБУ. URL.: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-gruden-2020-roku> (дата звернення: 05.02.2020)

² Структура та якість кредитного портфеля банків. Центр економічних досліджень та прогнозування “Фінансовий пульс” URL.: <http://finpuls.com/ua/banking/statistics> (дата звернення: 06.02.2021)

фермерські господарства та невеликі за розмірами сільськогосподарські підприємства поповнюють свій капітал використовуючи альтернативні фінансові інструменти такі як аграрні розписки, факторингові позики тощо.

В розрізі окремих галузей економіки найбільше зростання обсягів факторингових позик, укладених банками, спостерігалося у сільському господарстві. Динаміку обсягів укладених угод факторингу банківськими установами в розрізі галузей національної економіки представлено в табл. 6. Дані таблиці свідчать, що впродовж 2017-2019 рр. загальний обсяг укладених банками договорів факторингу в аграрній галузі зріс майже у 11,3 рази.

Таблиця 6. Динаміка обсягу укладених угод факторингу в розрізі галузей національної економіки

Галузі економіки	Обсяг укладених угод, млн грн			2019 р. у % до 2017 р.
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	
Будівельна	91,3	382,4	221,6	у 2,4 р.
Добувна	-	7,6	12,0	-
Легка промисловість	-	1,5	-	-
Машинобудівна	-	-	26,7	-
Металургійна	-	7	87,0	-
Сільськогосподарська	26,7	68,2	302,0	у 11,3 р.
Сфера послуг	738,3	1121,2	5504,9	у 7,5 р.
Транспортна	50,0	0,7	245,0	у 4,9 р.
Харчова	105,0	92,0	154,6	105
Хімічна	-	54,9	-	-
Інші	15541,5	15151,8	24809,2	160
Разом	16552,8	16887,3	31363,2	189

Джерело: побудовано за даними Центру економічних досліджень та прогнозування “Фінансовий пульс”¹.

¹ Факторинг по-українськи. Центр економічних досліджень та прогнозування “Фінансовий пульс” URL.: <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Factoring-po-ukranski-shcho-strimu-zrostantnya.htm> (дата звернення: 06.02.2021)

Пояснити популярність послуг факторингу в сільському господарстві можна певною гнучкістю в умовах кредитування. Мається на увазі кредитування під дебіторську заборгованість на найбільш прийнятний для клієнта термін, під індивідуальну відсоткову ставку з огляду на кредитоспроможність та фінансовий стан позичальника, розробка гнучких графіків погашення позики тощо. Крім того, факторингова послуга враховує специфіку агробізнесу, в той час як банківське кредитування переважно орієнтується на фінансовий стан та платоспроможність позичальника.

Аграрні розписки є дієвим інструментом поповнення оборотного капіталу сільськогосподарських товаровиробників, оскільки через механізм залучення коштів під майбутній врожай, спрощується процедура одержання та повернення коштів. Активне впровадження цього фінансового інструменту у практику господарської діяльності невеликих за розмірами агропідприємств розпочалося з 2015 р. Наразі ринок аграрних розписок невпинно зростає. За даними Аграрних реєстрів станом на початок 2020 р. аграрними розписками скористалося понад 2000 агропідприємств, а обсяг залучених ресурсів сягнув 1 млрд дол. США¹.

Як свідчить світовий досвід, фінансові ресурси, одержані агропідприємствами із зовнішніх джерел, при ефективному менеджменті можуть стати основою для капіталізації галузі. Надалі важливим є підвищення продуктивності агровиробництва та зростання власних доходів аграріїв. Збільшення частки власного капіталу у

¹ Аграрні розписки: підсумки трьох років впровадження. Аграрні реєстри. URL.: <https://agroregisters.com.ua/agrarni-rozpusky-pidsumky-troh-rokiv-vprovadzhennya-v-plodoovochevomu-sektori/> (дата звернення: 06.02.2021)

загальній його структурі стане свідченням позитивного поступу аграрної галузі.

Висновки. В ході дослідження встановлено, що сільське господарство є ключовою галуззю національної економіки. Впродовж останніх років вона демонструвала позитивні результати своєї діяльності. Водночас доведено, що наразі сільськогосподарські підприємства мають низку проблем, серед яких головними є застаріла матеріально-технічна база та значний ступінь зношеності обладнання, відсутність належної підтримки з боку органів державної влади й місцевого самоврядування, брак фінансових можливостей для інтенсифікації розвитку тощо.

Доведено, що серед активів сільськогосподарських підприємств впродовж 2017-2019 рр. домінували оборотні активи. Питома вага необоротних активів впродовж досліджуваного періоду була відносно незначною. Очевидними стали диспропорції у величині різних видів активів агропідприємств, що вказує на негативні прояви у функціонуванні галузі. Нестача необоротних активів може погіршити економічний потенціал аграріїв внаслідок нестачі робочих приміщень або обладнання, водночас їх надлишок може свідчити про заниження корисного використання об'єктів основних засобів.

Обґрунтовано, що поточні зобов'язання і забезпечення є головним джерелом формування активів агропідприємств. У структурі капіталу аграріїв частка власного капіталу є відносно незначною, невисоку питому вагу займають і довгострокові зобов'язання та забезпечення. Така ситуація є свідченням того, що аграрії переважно більшість фінансових ресурсів використовують для придбання сировини, матеріалів й інших видів оборотних засобів.

Встановлено, що значну частину фінансових ресурсів агропідприємства формують із зовнішніх джерел: кредитів

банківських установ, факторингових позик, коштів залучених за допомогою аграрних розписок тощо, які при ефективному менеджменті можуть стати основою для капіталізації галузі. Надалі важливим є підвищення продуктивності агровиробництва та зростання власних доходів аграріїв. Збільшення частки власного капіталу у загальній його структурі стане свідченням позитивного поступу аграрної галузі.

ЗАЛУЧЕННЯ КРЕДИТНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЗАСІБ КАПІТАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКО- ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Олег Стойко

*кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет*

Підвищення рівня капіталізації сільськогосподарського виробництва у конкуренто-ринковому середовищі можливе за умови його ефективного фінансового забезпечення. Формування капіталу сільськогосподарських товаровиробників відбувається за допомогою як внутрішніх, так і зовнішніх джерел. Потенційним джерелом нагромадження капіталу сільськогосподарських підприємств є капіталізація їх власних доходів, завдяки чому здійснюється трансформація прибутку у додатковий капітал.

Вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники здебільшого працюють за рахунок власних ресурсів. Так, в 2019 р. у структурі фінансових ресурсів сільського, лісового та рибного господарства України переважала питома вага власного капіталу (50,7 %), яка з 2015 р. до 2019 р. збільшилася на 10,6 пункти (табл. 1). Зауважимо, що офіційна статистика щодо сільськогосподарського корпоративного сектора враховує також фінансові ресурси лісового та рибного господарства, проте лівова частка фінансових ресурсів цього сектора належить саме сільському господарству. Основним джерелом формування власних фінансових ресурсів сільського, лісового та рибного господарства є нерозподілений прибуток, частка якого у 2019 р. становила 72,1 %, а в загальній сумі фінансових

ресурсів – 36,6 %. Також спостерігалася тенденція постійного зростання частки нерозподіленого прибутку, яка з 2015 р. до 2019 р. збільшилася на 8,9 пункти. Частка короткострокових кредитів банків у загальній сумі фінансових ресурсів у 2019 р. склала 5,1 % і зросла проти 2015 р. на 1,0 пункти.

Таблиця 1. Фінансові ресурси підприємств сільського, лісового та рибного господарства України, млрд грн

Показник	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Власний капітал	275,3	369,4	436,4	483,0	522,8
у т. ч.:					
- зареєстрований капітал	33,6	40,1	43,8	54,4	55,3
- додатковий капітал	36,8	46,3	48,8	59,4	59,4
- резервний капітал	18,7	24,4	28,7	32,8	34,5
- нерозподілений прибуток	189,7	262,4	318,5	340,6	376,9
- неоплачений та вилучений капітал	3,5	3,8	3,4	4,2	3,3
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	68,1	61,9	59,1	82,3	93,0
Поточні зобов'язання і забезпечення	342,4	1106,0	416,2	418,3	414,6
у т. ч.:					
- короткострокові кредити банків	27,9	29,1	46,9	54,8	52,4
- поточна кредиторська заборгованість	137,0	172,1	186,8	176,1	182,4
- поточні забезпечення	0,6	0,7	0,8	1,2	1,6
- доходи майбутніх періодів	1,8	2,2	2,6	2,9	3,6
- інші поточні зобов'язання	175,1	901,9	179,1	183,3	174,6
Фінансові ресурси, всього	685,8	1537,3	911,7	983,6	1030,4

Джерело: розраховано за даними¹.

¹ Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» за 2019 рік. *Державна служба статистики України*. К. : 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm (дата звернення: 17.01.2021).

Дані табл. 1 свідчать, що фінансові ресурси сільського, лісового та рибного господарства України впродовж 2015-2019 рр. мають позитивну динаміку зростання. Загальний розмір фінансових ресурсів у 2019 р. проти 2015 р. зріс на 344,6 млрд грн, або на 50,2 %. Поряд з цим, збільшилася величина власного капіталу на 89,9 %, в тому числі зріс розмір нерозподіленого прибутку на 98,7 %. Також спостерігається тенденція до зростання обсягів короткострокових кредитів банків, розмір яких збільшився на 87,8 %.

Незважаючи на позитивну динаміку забезпечення власними фінансовими ресурсами, підприємства сільського, лісового та рибного господарства мають тенденцію до зростання частки залучених і позичених коштів, що вказує на досить значну потребу цих підприємств у кредитних ресурсах, державних дотаціях і пільгах. Водночас вітчизняні сільськогосподарські виробники не завжди спроможні забезпечити необхідну потребу в капіталі завдяки капіталізації власних доходів через низьку рентабельність і збитковість господарювання. За таких умов виникає потреба у залученні кредитних ресурсів, без участі яких сільськогосподарські підприємства не можуть ефективно функціонувати. Проте, їх можливості щодо залучення кредитних коштів є істотно обмеженими через ризиковий характер аграрного виробництва, низький рівень його прибутковості та нестачу ліквідного забезпечення у багатьох сільськогосподарських підприємств.

Показники ефективності кредитування українського аграрного сектору знаходяться на дуже низькому рівні порівняно з аналогічними показниками США (вітчизняна аграрна сфера одержує у 15 разів менше кредитних ресурсів у розрахунку на одиницю виготовленої валової аграрної продукції; у 24 рази менше отримує кредитів на 1 га землі сільськогосподарського призначення, ніж аграрні

підприємства США)¹. За підрахунками інвестиційного фонду «European Fund for Southeast Europe», український аграрна сфера недоотримує кредитних ресурсів на суму 8,7 млрд дол. США, при цьому загальний попит на аграрні кредити в Україні, за підрахунками експертів, сягає 12,0 млрд дол. США².

Основним кредитором сільськогосподарського виробництва в Україні є комерційні банки, але розмір їх кредитних вкладень у аграрну сферу є досить обмеженим і не задовольняє її потреби у таких ресурсах. Консервативна кредитна політика, яку здійснюють банки стосовно аграрного бізнесу, зумовлена його ризикованістю і сезонністю, низьким рівнем банківської ліквідності й ускладненням економічної та політичної ситуації в нашій державі впродовж останніх років³.

Наразі спостерігається стійка тенденція до підвищення зацікавленості вітчизняних комерційних банків у розширенні співпраці з малими та середніми підприємствами аграрної сфери. Чималий інтерес комерційних банків до аграрних виробників цього сегменту зумовлений, по-перше, тим, що такі клієнти в середньому набагато краще виконують свої зобов'язання за кредитами порівняно з великими компаніями, по-друге, конкуренція серед банків на цьому ринку останнім часом загострилась, що спонукає їх йти у більш дрібні сегменти та розширювати коло потенційних клієнтів⁴.

¹ Бабич Ю. А. Кредитування аграрного сектора економіки у розвинутих країнах світу. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 155-162.

² European Fund for Southeast Europe. Potential for Agricultural Finance in Ukraine. *EFSE*. URL: <http://www.efse.lu> (application date: 17.01.2021).

³ Стойко О. Я. Кредитування комерційними банками аграрних підприємств України. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 1 (54), Т. 2. С. 157.

⁴ Аграрна гра : чи зможе хтось із українських банків нагодувати аграріїв дешевими кредитами у 2018 році? (ч. 2). *AgroDay*. URL: <https://cutt.ly/TTANS8> (дата звернення: 19.02.2021).

По-третє, у цьому сегменті менші ризики та вища диверсифікація як за регіонами, так і за секторами економіки¹.

Загострення конкуренції на кредитному ринку в аграрному секторі змушує комерційні банки шукати шляхи покращення умов кредитування аграрного бізнесу за рахунок послаблення вимог до застави за кредитами, відмови від страхування в обов'язковому порядку майна чи врожаю, зниження витрат на нотаріальне оформлення кредитних угод тощо. Банки також намагаються прискорити процес ухвалення рішення щодо надання кредиту, адже час – критичний ресурс для агровиробника, особливо під час посівної кампанії чи збору врожаю².

Вітчизняні комерційні банки, як правило, надають кредити аграрним підприємствам, які господарюють на площі понад 1000 га, однак більшість з них є самодостатніми та здійснюють свою діяльність на засадах самофінансування. Недофінансованими переважно залишаються агроклієнти з землею до 500 га і за рахунок значної кількості таких клієнтів, на думку фахівців, і може додатково зрости обсяг банківського фінансування в Україні³.

Одним з основних чинників, що заохочує комерційні банки кредитувати аграрне виробництво, є незначна частка прострочених кредитів. Тільки 5,6 % кредитів, які надані сільськогосподарським товаровиробникам, є проблемними, а середня прострочена заборгованість за кредитами в Україні

¹ Кредити бізнесу : ще не гарячі пиріжки, але вже близько. *Укрінформ*. URL: <https://cutt.ly/fTAN9PF> (дата звернення: 19.02.2021).

² Аграрна гра : чи зможе хтось із українських банків нагодувати аграріїв дешевими кредитами у 2018 році? (ч. 3). *AgroDay*. URL: <https://cutt.ly/1TAN33O> (дата звернення: 19.02.2021).

³ Аграрна гра : чи зможе хтось із українських банків нагодувати аграріїв дешевими кредитами у 2018 році? (ч. 2). *AgroDay*. URL: <https://cutt.ly/nTAN4I5> (дата звернення: 19.02.2021).

становить – 38,9 %. До того ж, аграрії більш ніж удвічі покращили статистику повернення кредитів¹.

Зростанню кредитування аграріїв сприяли також поступовий вихід банківської системи з кризи (нарощування капіталу, відсутність системних проблем із ліквідністю), збільшення пропозиції кредитів та інших фінансових продуктів у банківській сфері, декілька сприятливих років поспіль без значних втрат врожаю, накопичення аграрними господарствами фінансових ресурсів у випадку відкриття ринку землі, а також неабиякий інтерес до інвестицій у техніку та обладнання².

Впродовж 2015-2019 рр. заборгованість за кредитами, наданими сільськогосподарським корпораціям, мала тенденцію до зростання, окрім 2019 р. (табл. 2).

*Таблиця 2. Заборгованість за кредитами, наданими
комерційними банками сільськогосподарським корпораціям
України, на кінець грудня 2015-2019 рр.*

Кредити за строками погашення	Роки					2019 р. у % до 2015 р.
	2015	2016	2017	2018	2019	
Всього, млн грн:	48425	55374	59706	67675	61600	127,2
у т. ч.: - до 1 року	22059	24486	18008	24570	26689	121,0
- від 1 до 5 років	20357	19781	22972	30242	31247	153,5
- понад 5 років	6009	11107	18726	12863	3664	61,0
Частка кредитів до загальної суми, %						
- до 1 року	45,6	44,2	30,1	36,3	43,3	- 2,3 п.
- від 1 до 5 років	42,0	35,7	38,5	44,7	50,7	+ 8,7 п.
- понад 5 років	12,4	20,1	31,4	19,0	6,0	- 6,4 п.

Джерело: розраховано за даними³.

¹ Фінансова «сімка» – основні способи отримати кошти для розвитку аграрного бізнесу. *AgroPolit.com*. URL: <https://cutt.ly/uTAMuF0>.

² Там само.

³ Окремі дані про депозитні корпорації (крім НБУ) на кінець грудня 2015-2019 рр. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://cutt.ly/5TAMbzb>

Водночас величина непогашених сільськогосподарськими корпораціями кредитів у 2019 р. проти 2015 р. збільшилася на 27,2 %. За період, що аналізується, збільшилася заборгованість за коротко- та середньостроковими кредитами відповідно на 21,0 % і 53,5 %, а за довгостроковими знизилася на 39 %. Дані табл. 2 свідчать про динаміку збільшення частки кредитів від 1 року до 5 років, яка у 2019 р. склала 50,7 %, що більше проти 2015 р. на 8,7 пунктів. Водночас з 2018 р. спостерігається стійка тенденція до зменшення частки кредитів понад 5 років, яка у 2019 р. становила лише 6,0 %.

Однією з причин, що стримує довгострокове кредитування, є нестача ресурсів, які могли б залучатися на тривалий термін. Комерційні банки акумулюють ресурси здебільшого на короткий строк – три четверті зобов'язань у гривні мають залишковий термін до одного місяця¹. Водночас для отримання довгострокового кредиту комерційні банки часто вимагають заставу вартістю 100,0-200,0 % від суми позики. Через мораторій вони не приймають землю у заставу, а такі активи як нерухоме майно, сільськогосподарська техніка, обладнання та машини, не досить ліквідні та/або не мають достатньої вартості².

Впродовж 2015-2019 рр. намітилася тенденція до зниження вартості кредитів, наданих сільськогосподарським корпораціям (табл. 3). Річна середньозважена ставка за такими кредитами у грудні 2019 р. проти грудня 2015 р. знизилася на 3,8 пункти. Водночас річна середньозважена ставка по сільськогосподарським корпораціям є вищою ніж

¹ Звіт про фінансову стабільність НБУ червень 2020 р. 51 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2020-H1.pdf?v=4

² Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : монографія. Херсон : Айлант, 2015. С. 187.

аналогічна ставка в цілому по економіці України, що, передусім, пов'язано з ризикованістю аграрної діяльності.

*Таблиця 3. Процентні ставки за кредитами,
наданими комерційними банками України,
на кінець грудня 2015-2019 рр.*

Річна середньозважена ставка	Роки					2019 р. до 2015 р., п.п.
	2015	2016	2017	2018	2019	
По економіці України в цілому, %	17,7	14,2	14,1	16,9	13,5	- 4,2
По сільськогосподарських корпораціях в цілому, %	20,2	18,4	16,3	17,7	16,4	- 3,8
По сільськогосподарських корпораціях в національній валюті, %	23,0	20,4	17,7	20,5	19,7	- 3,3
По сільськогосподарських корпораціях в іноземній валюті, %	10,7	10,7	7,3	6,9	6,5	- 4,2

Джерело: розраховано за даними¹

За такої вартості кредитних ресурсів в Україні рівень рентабельності у сільськогосподарському виробництві, де період обороту капіталу становить майже один рік, має бути надзвичайно високим, щоб разом із забезпеченням виконання зобов'язань перед банками ще й накопичувати хоча б якісь резерви для підтримання власної діяльності, не кажучи вже про розширення виробництва. Однак, статистичні дані свідчать, що при досягнутій рентабельності сільськогосподарського виробництва на рівні 22,4 % у 2017 р., 18,3 % у 2018 р. і 19,2 % у 2019 р. сільськогосподарські підприємства змушені працювати

¹ Окремі дані про депозитні корпорації (крім Національного банку України) на кінець грудня 2015-2019 рр. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://cutt.ly/бТАМНаВ>

практично лише на покриття процентів за банківськими кредитами¹.

Незначний розрив між вартістю кредитів і рівнем рентабельності сільськогосподарських підприємств вказує, з одного боку, на необхідність підвищення рівня їхньої рентабельності, а з другого – на потребу у здешевленні кредитів для сільського господарських виробників. Для зменшення навантаження на сільськогосподарські підприємства при сплаті відсотків за користування кредитами, розширення їх доступу до кредитних ресурсів та зниження їх вартості в Україні реалізується програма компенсацій сільськогосподарським підприємствам частини вартості відсоткових ставок комерційних банків.

Пільговий механізм кредитування аграрного сектора економіки здійснюється за спеціальними програмами, спрямованими на підвищення ефективності аграрного виробництва. Механізм здешевлення кредитів був запроваджений Постановою КМУ «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт» від 25.02.2000 р. № 398 і полягав у частковій компенсації відсоткової ставки за кредитами за рахунок коштів державного бюджету. Однак механізм державної підтримки кредитування аграрних виробників часто змінюється, зазвичай не маючи узгодженого цілеспрямованого характеру. Основними причинами необхідності внесення відповідних змін у нормативно-правові акти, що регламентують питання стимулювання розвитку аграрного виробництва за участі бюджетних коштів, є недоліки та прогалини в існуючих механізмах субсидування аграрних підприємств, а також порушення

¹ Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» за 2019 рік. *Державна служба статистики України*. К. : 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm.

бюджетної дисципліни, неефективне використання коштів з державного бюджету.

Світовий досвід показує, що існують різні підходи щодо пільгового кредитування підприємств аграрної сфери з боку держави. Визначальним інструментом пільгового кредитування є часткова компенсація за рахунок бюджетних коштів діючої відсоткової ставки. Механізм дії пільгових кредитів в окремих державах різний залежно від конкретних умов. Так, пільговий інвестиційний кредит австрійським фермерам диференційований залежно від виду кредиту за двома рівнями компенсаційних доплат – 50 і 36 % діючої відсоткової ставки банка-кредитора. Румунським сільськогосподарським підприємствам часткова компенсація здійснюється після повернення пільгового кредиту в обумовлений термін у розмірі 70 % відсоткової ставки кредитора. У США Асоціація у справах фермерів фінансує програму зі зменшення кредитних відсоткових ставок із компенсацією 4 % від процентної ставки одержаного кредиту в комерційних банках фермером чи сільськогосподарським товаровиробником¹.

Пільгове кредитування у розвинених країнах охоплює всі види сільськогосподарської діяльності, стимулюючи розвиток найперспективніших ділянок і більш пріоритетних напрямів. Так, в Австрії до 40 % загальної суми пільгового кредиту використано на вдосконалення організаційної структури ферм, 27 % – на будівництво і реконструкцію житлових і господарських будівель, 12 % – на механізацію сільськогосподарського виробництва, 5 % – на сприяння реалізації продукції, у Франції більше 70 % загального обсягу пільгових позик направлено на

¹ Палькевич Ю. С. Роль держави в системі кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2009. № 7. С. 82.

модернізацію господарств¹. Кредити на пільгових умовах надаються при додержанні встановлених державою вимог. Для їх отримання необхідно відповідати певним критеріям: розмір господарств, їх вартість, рівень прибутковості, вік претендентів, їх професійна підготовка тощо².

Впродовж застосування програми пільгового кредитування в Україні через дефіцит бюджетних коштів та існування різноманітності відсоткових ставок комерційних банків, запроваджувалися обмеження щодо процентів за користування кредитами, які підлягали компенсації. У 2013-2014 рр. пільгове кредитування аграрних підприємств було взагалі призупинено та відновилось тільки з 2015 р.³. Для забезпечення стабільності державної підтримки аграрного сектору наприкінці 2016 р. було встановлено щорічний обсяг коштів державного бюджету, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, на рівні не менше 1 % випуску продукції у сільському господарстві⁴.

Обсяги асигнувань за бюджетною програмою здешевлення кредитів для підприємств АПК за 2016-2019 рр. наведені в табл. 4.

¹ Шиян Д. В. Перспективи розвитку банківського кредитування аграрного сектору на основі зарубіжного досвіду. *Вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 2. С. 73-79

² Там само.

³ Стойко О. Я. Механізм пільгового кредитування підприємств аграрного сектору України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 4. С. 172-173.

⁴ Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері АПК в частині фінансової підтримки заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/60749/response/145021/attach/3/.pdf>.

Таблиця 4. Фінансування заходів в АПК
шляхом здешевлення кредитів за 2016-2019 рр.

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.*
Обсяг запланованих асигнувань, млн грн	285,0	300,0	353,0	127,1
Обсяг фактичних асигнувань, млн грн	279,8	294,9	265,9	103,3
Обсяги кредитів, які були здешевлені, млрд грн	12,5	12,2	9,1	4,6
у т. ч.: - до 1 року	7,3	5,6	8,0	3,9
- від 1 року	5,2	6,6	1,1	0,7
Кількість підприємств, які скорис- талися програмою здешевлення	663	626	719	429

Примітка: * за станом на 01.11.2019 р.
Джерело: складено за даними 1.

Недовикористання бюджетних коштів у розмірі 5,2 млн грн у 2016 р., 5,1 млн грн у 2017 р., 87,1 млн грн у 2018 р. пояснюється, насамперед, недоліками у плануванні та організації роботи обласних конкурсних комісій в окремих регіонах. Дані табл. 4 свідчать про значне зменшення в 2019 р. фактичного обсягу фінансової підтримки аграріїв через здешевлення кредитів, який знизився у порівнянні з попередніми роками більш як у 2,5 рази. Водночас у 2019 р. за даними з регіонів додаткова потреба аграрних підприємств у здешевленні кредитів становила 451,8 млн грн і разом з виділеними коштами із бюджету могла б здешевити 1023 сільгосптоваровиробникам залучені кредити обсягом більш ніж 10,6 млрд грн².

¹ Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері АПК в частині фінансової підтримки заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/60749/response/145021/attach/3/.pdf>. (дата звернення: 18.01.2021).

² Там само.

Існуюча програма кредитних субсидій для сільгосп-виробників задовольняє тільки незначну потребу у кредитних ресурсах, яка у кілька разів перевищує обсяги виділених бюджетних коштів. Одержати часткову компенсацію за кредитами можуть, головним чином, великі та фінансово стабільні господарства, у той же час як фінансово слабкі та малі аграрні підприємства, для яких і передбачається механізм пільгового кредитування, не мають змоги отримати такі кредити, а, відповідно, і часткову компенсацію процентної ставки.

Потреба в удосконаленні механізму пільгового кредитування аграрної сфери є назрілою і потребує виваженого підходу до її вирішення, з урахуванням економічних інтересів усіх учасників кредитних відносин – аграрних підприємств, комерційних банків і держави. Для удосконалення цього механізму доцільно запровадити новий інтегральний показник планування або розподілу бюджетних коштів між областями, виходячи із попиту, сформованого ними; здійснювати здешевлення аграрних кредитів не за трьома бюджетними програмами, а за єдиною бюджетною програмою; здійснювати оплату позичальниками в комерційний банк тільки відсотків за мінусом компенсації, тоді як кошти, належні до компенсації, повинні перераховуватися державою безпосередньо кредиторю; створити Фонд гарантування кредитів в сільському господарстві, який покликаний спростити одержання кредитів невеликими господарствами і мінімізувати ризики неповернення ними кредитів.

Наразі актуальним є питання щодо підтримки комерційного кредитування малих та середніх аграрних товаро-виробників, яке надається комерційними банками та кредитними спілками, за рахунок коштів місцевих бюджетів. При цьому останні перетворюються на активного третього учасника процесу пільгового кредитування малих

та середніх аграрних підприємств, бо перебирають на себе відшкодування частини відсоткових ставок, тобто частину вартості комерційного кредитування. Тим самим місцеві бюджети заохочуватимуть малих та середніх сільськогосподарських виробників кредитуватися, допомагатимуть їм вчасно і в повному обсязі повертати взяті кредитні ресурси, а також – і це головне – забезпечуватимуть значне збільшення обсягів агрокредитування дрібних сільськогосподарських виробників, які наразі практично позбавлені будь-якого фінансування¹.

Такий підхід може стати вагомим засобом підтримки сільськогосподарських виробників. По-перше, він абсолютно ринковий, оскільки стосується комерційного фінансування. По-друге, він стимулює прискорений розвиток малих та середніх господарств. До того ж, він формує особливу довіру фінансових установ до позичальників, а в останніх посилює віру в те, що у будь-який момент при виникненні потреби в грошах вони можуть скористатися можливостями банків та кредитних спілок².

Удосконалення механізму кредитного забезпечення аграрної сфери вимагає не тільки використання кредитних пільг для аграрних товаровиробників, але й запровадження певних пільгових умов для заохочення комерційних банків щодо кредитування підприємства аграрного сектора. До таких заходів можна віднести зниження ставки з податку на прибуток комерційних банків в частині наданих аграрним виробникам кредитів та зменшення величини обов'язкових

¹ До забезпечення малих та середніх сільгоспвиробників кредитами долучаються місцеві бюджети. *Соцпортал*. URL: <https://cutt.ly/9TA11Xe> (дата звернення: 19.02.2021).

² Там само.

резервів комерційних банків у частині кредитного забезпечення підприємств аграрної сфери.

Україна у 2008 р. приєдналася до Світової організації торгівлі, після чого, здійснюючи фінансову підтримку АПК, повинна враховувати її вимоги. Згідно з класифікацією СОТ заходи щодо підтримки сільського господарства поділяються на три групи: програми «жовтої», «зеленої» та «блакитної скриньки». «Жовту скриньку», до якої відноситься і програма здешевлення кредитів підприємств АПК, утворюють бюджетні програми субсидування, спрямовані на стимулювання виробництва та підвищення прибутковості¹.

При вступі до СОТ було погоджено, що на відміну від розвинених країн світу, Україна не повинна терміново скорочувати обсяги «жовтої скриньки», проте необхідно не перевищувати річний сукупний рівень підтримки сільського господарства (СВП), встановлений на рівні 3043 млн грн і додатково до 5 % від річної вартості виробництва сільськогосподарської продукції, що обмежує можливості зростання компенсаційних виплат за кредитами АПК. На думку експертів, у перспективі можна очікувати подальше зниження частки «жовтих» програм порівняно з «зеленими»².

Важливою умовою капіталізації аграрної сфери може служити механізм іпотечного кредитування, завдяки якому зникає потреба у вилученні фінансових ресурсів з виробничого обороту, підвищується ефективність використання

¹ Кобута І., Жигадло В., Заїка А. Один рік України у СОТ / за ред. М. Свенціцькі. К. : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. 2009. С. 14-15.

² Рогов В. Г. Оцінка ефективності державної підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів і компенсації лізингових платежів. *Вісник НУК імені адмірала Макарова*. 2012. № 3. С. 194.

землі, з'являється можливість довгострокового кредитування основних засобів аграрних підприємств¹. Обсяги іпотечного кредитування у ВВП країн – членів ЄС становлять 35 %, України – 6,1 %. При цьому частка цього показника 5–10 % свідчить про фрагментарний іпотечний ринок, понад 20 % – передовий².

Роль іпотечного кредиту значно зростає в періоди кризових явищ у економіці, оскільки механізм іпотечного кредитування на засадах вільної конкуренції здатний вивести економіку держави не тільки з інвестиційної, а й з інфляційної кризи, переорієнтовуючи фінансові ресурси з поточного обігу до внутрішнього накопичення. Використання іпотеки дає можливість випередити знецінення фінансових активів кредиторів за рахунок їх забезпечення ліквідною нерухомістю, що сприяє стабільному функціонуванню фінансової системи держави³.

Наразі в нашій державі відсутня капіталізація земельних ресурсів як базового виробничого й економічного чинника аграрної діяльності, через що земля не отримала ознак важливого за обсягами функціонального капіталу. Кредитування під заставу землі є цілком реальним економічним явищем за умови скасування мораторію на купівлю-продаж цього активу. Верховна Рада України 31.03.2020 р. проголосувала за законопроект № 2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», яким було знято мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення. Згідно з чинним

¹ Стойко О. Я. Іпотечне кредитування як засіб капіталізації аграрних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 143.

² Жежерун Ю. В. Сучасний стан ринку іпотечного кредитування в Україні. *Економіка і менеджмент*. 2017. № 11. С. 41.

³ Стойко О. Я. Іпотечне кредитування як засіб капіталізації аграрних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. № 3. С. 142-148.

законодавством з 1 липня 2021 року в Україні вводиться ринок землі.

Аргументом на користь застави землі як джерела фінансового забезпечення економічного зростання сільського господарства є те, що у світі кредити під заставу землі становлять 95 % від інвестиційного ресурсу фермерів, і тільки 5 % – це кошти від продажу земельних ділянок¹. За оцінками фахівців, використання іпотеки дасть змогу агроформуванням збільшити обсяги одержаних кредитів у 6-9 разів, у 7-11 разів подовжити терміни кредитування – до 35 років під відчутно нижчі відсотки за кредитами (до 9 %) та суттєво (до 100 %) забезпечити кредитування².

З метою впровадження механізму іпотечного кредитування під заставу землі необхідно розробити порядок розблокування процесу запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення з визначенням основних запобіжників, наприклад щодо одержання власності на землю виключно фізичними особами; обмеження обсягів площ загального володіння однією особою земельними ділянками, що не перевищує 100 га, як нині законодавство вже визначило для фермерів (між іншим, середній розмір землі у фермерів країн ЄС – 57 га); обмеження участі іноземних громадян у володінні землею; визначення механізмів недопущення непрозорих схем одержання власності на землю, зокрема щоб іпотека не стала ще одним інструментом перерозподілу земельної власності³.

¹ Дідківська Л. І. Потенційні ризики аграрної іпотеки. *Економіка АПК*. 2007. № 3. С. 54.

² Жук В. М. Пріоритетність обліково-фінансової складової у залученні земель сільськогосподарського призначення до економічного обороту. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 1. С. 40.

³ Лузан Ю. Я., Лузан О. Ю. Капіталізація аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 27-28.

Запровадження механізму іпотечного кредитування вітчизняної аграрної сфери потребує реалізації комплексу організаційних та економічних заходів. Ключова роль при цьому відводиться державі, яка здійснює формування інфраструктури та ресурсного потенціалу іпотечного кредитування, а також субсидування відсоткових ставок за іпотечними кредитами.

Зарубіжний досвід використання іпотечного механізму свідчить про індивідуальний підхід кожної країни до створення інфраструктури іпотечного ринку. В одних (Угорщина, Польща, Швеція, Фінляндія та інші) іпотечні кредити надаються спеціалізованими іпотечними банками, тоді як у Чехії, Словенії та інших країнах уряд обмежився видачею спеціальних ліцензій на право емісії закладних листів універсальним комерційним банкам¹. Досвід Європейського Союзу, а також багатьох розвинених країн підтверджує необхідність функціонування на ринку земель державного банку земель і саме цим шляхом пішло багато країн – Бельгія, Данія, Нідерланди, Франція, Росія².

Створення і ефективний розвиток інфраструктури іпотечного ринку передбачає функціонування різних фінансово-кредитних інститутів, що займаються іпотекою під заставу земель сільськогосподарського призначення. Механізм іпотечних відносин в аграрному секторі України зображено на рис. 2.

¹ Дем'яненко М. Я., Алексійчук В. М., Гудзь О. Є., Сомик А. В. Іпотечне кредитування в аграрному секторі економіки України : монографія. Київ : ННЦАЕ, 2005. С. 26.

² Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку. *Економіка АПК*. 2007. № 5. С. 6.

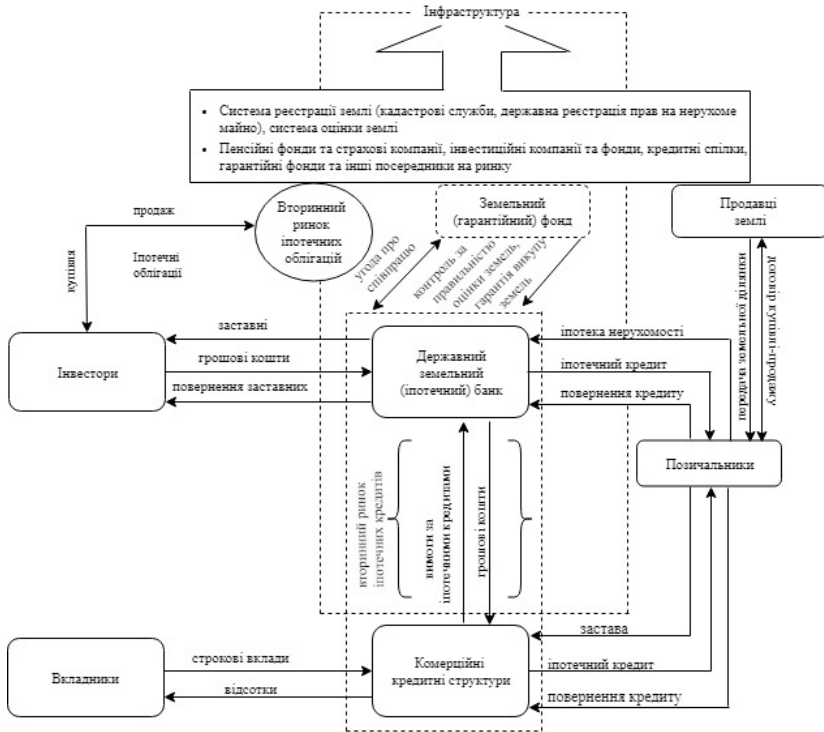

Рис. 1. Система іпотечних відносин в аграрній сфері України
Джерело: адаптовано за даними¹.

Ключову роль у цій системі має відігравати універсальний Державний земельний (іпотечний) банк, діяльність якого була б менш ризикованою, оскільки нівелювалася б диференціацією діяльності у аграрній сфері, а не лише іпотечним кредитуванням під заставу землі. Державний земельний банк, як універсальна фінансова установа, працюватиме з усіма формами аграрних

¹ Чепка В. В. Іпотечне кредитування в сільському господарстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2015. Вип. 5. С. 198.

підприємств, використовуватиме різноманітні види застави за кредитами та забезпечить здешевлення вартості кредитних ресурсів для аграрних виробників¹.

У подальшій своїй роботі банк зможе застосовувати не тільки найрізноманітніші іпотечні банківські продукти, а й працювати в напрямі диверсифікації діяльності, що включатиме розрахунково-касові операції з клієнтами, депозитні операції з юридичними особами та залучення вкладів фізичних осіб, здійснення лізингових і факторингових операцій, що позитивно впливатиме на підвищення фінансової стійкості цієї установи. Прикладом універсалізації банківської діяльності може служити Rabobank (Нідерланди), який починав свою роботу виключно як кредитна структура для сільського господарства, проте з часом суттєво розширив свою діяльність і нині вступає у кредитні відносини з підприємствами різних галузей економіки².

У складі інфраструктури іпотечного ринку разом з Державним земельним (іпотечним) банком мають функціонувати спеціалізовані іпотечні та універсальні комерційні банки, що займаються іпотекою під заставу земель сільськогосподарського призначення за умови отримання ліцензії на право здійснення кредитних операцій під заставу землі відповідно до вимог НБУ.

У системі іпотечних відносин важливу роль можуть відіграти місцеві кооперативні банки, які б здійснювали диференційований підхід до потенційних аграрних

¹ Стойко О. Я. Становлення та розвиток системи іпотечного кредитування аграрного сектора України. *Вісник ЖНАЕУ*. 2013. № 1-2. Т. 2. С. 286.

² Чепка В. В. Іпотечне кредитування в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2015. Вип. 5. С. 197.

позичальників залежно від їх кредитної історії та ефективності господарювання. Кооперативна форма утворення спеціалізованих іпотечних банків дозволяє значно розширити можливості застосування низьколіквідних сільськогосподарських земель як предмета застави, що в багатьох регіонах стримуватиме доступ в аграрний сектор іпотечних кредитів великих комерційних банків. Кооперативні банки могли б також стати основними виконавцями державних програм з організації іпотечного земельного кредитування¹.

Невід'ємною складовою інфраструктури вітчизняного іпотечного ринку мають стати інституційні структури, які мобілізують заощадження громадян (страхові компанії, пенсійні та гарантійні фонди, інвестиційні компанії та фонди, кредитні спілки тощо), що забезпечить конкурентне середовище на ринку іпотечних кредитів, сприятиме збільшенню їх обсягів і зниженню їх вартості.

Враховуючи зарубіжний досвід, в Україні доречно створити Земельний (гарантійний) фонд, який контролюватиме процес купівлі-продажу сільськогосподарських земель, а також використання бюджетних субсидій та кредитів для гарантування викупу землі у випадку невиконання боржником своїх зобов'язань перед кредитною установою, з якою укладено договір про співробітництво. Успішність співпраці фонду та банківських установ пов'язано, перш за все, із застосуванням єдиних методичних підходів при оцінці застави (землі). З цією метою при видачі іпотечного кредиту підприємству кредитна установа має залучати до оцінки

¹ Лузан Ю. Я., Лузан О. Ю. Капіталізація аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 28.

застави експерта зі списку, затвердженого Земельним (гарантійним) фондом¹.

Водночас повинен ефективно працювати механізм нормативно-правового забезпечення організації та здійснення іпотечного кредитування (реєстрація, оцінка землі тощо). Усі відомості про земельні об'єкти, а саме: кадастрові дані (кадастровий номер, план, опис адреса, наявність будівель), перелік попередніх і теперішніх власників та основні передумови переходу права власності (купівля, обмін, отримання у спадщину), усі випадки іпотеки землі (кредитування) мають бути занесені до Поземельної книги та зберігатися в електронному вигляді. Доцільність дублювання інформації щодо земель сільськогосподарського призначення на паперових та електронних носіях доведена багаторічним досвідом їх застосування у країнах із досконалою системою земельного права – Німеччині та Швейцарії².

На початковому етапі формування земельної іпотечної системи доцільно було б встановити пільги в оподаткуванні іпотечних банків та інших іпотечних інститутів, передбачити бюджетні кошти для формування відповідних банківських резервів, виділення необхідних бюджетних коштів для часткового здешевлення вартості іпотечних кредитів (процентних ставок), встановлення окремих видів державних гарантій тощо³.

За підрахунками фахівців, у разі відкриття ринку землі за прогнозами на 5-10 років тільки прямі інвестиції в

¹ Чепка В. В. Іпотечне кредитування в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». 2015. Вип. 5. С. 199.

² Там само.

³ Лузан Ю. Я., Лузан О. Ю. Капіталізація аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 28.

придбання землі можуть скласти 25-50 млрд дол. США, приблизно такі ж суми можуть бути надані у вигляді фінансування під заставу землі, причому три чверті від цього фінансування може піти на розвиток малих і середніх агропідприємств¹. За таких обсягів інвестицій та при відповідній корекції податкової системи лише податок на сільськогосподарські землі може щорічно приносити в бюджет за цей період 50-60 млрд грн, податок на операції із землею – 5-10 млрд грн, податки від економічної діяльності пов'язаних бізнесів та загального зростання економічної активності сільського населення – ще 10-20 млрд грн².

Механізм іпотечного кредитування не зможе повністю вирішити усі проблеми капіталізації вітчизняної аграрної сфери, але дозволить аграрним товаровиробникам збільшити обсяги отриманих кредитів, подовжити терміни кредитування на тривалий період за відчутно нижчими процентними ставками та значно розширити доступність кредитування, зокрема для малих і середніх господарств.

Важливим фактором капіталізації сільського господарства є рівень технічного забезпечення та можливість використання сучасних технологій у цій сфері. В умовах нестачі фінансових ресурсів у сільськогосподарському виробництві простежується тенденція до скорочення капітальних інвестицій і зношення основних виробничих фондів. За оцінками фахівців, «близько 85 % технічних засобів в аграрних підприємствах амортизована. Нині агропідприємства щорічно списують 2,6-6,5 % наявних машин, а закуповують лише 2,3-4,6 %. Для нормального ж відтворення технічних засобів з урахуванням впровадження

1 Земля людей і люди без землі. *Агропрофі*. URL: <http://www.agroprofi.com.ua/statti/1466-zemlyalyudej-i-lyudi-bez-zemli>.

2 Там само.

інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі їх необхідно оновлювати на 18-20 %»¹.

Як показує зарубіжний досвід, одним із дієвих засобів фінансування технічного переоснащення виробничих потужностей є використання механізму лізингу. У розвинених країнах через лізинг здійснюється майже третина інвестицій в основні засоби, водночас як в Україні цей показник в останні роки коливається в межах 3-4 %². У 2016 р. річний обсяг лізингу в Україні становив лише 0,21 млрд. доларів США тоді, як в США – 383,87 млрд. доларів США, Великій Британії – 81,77 млрд. доларів США, Польщі – 14,00 млрд. доларів США. У цьому ж році співвідношення лізингу та ВВП (рівень охоплення) в Україні склало 0,23 %, у той же час в Естонії – 4,97 %, Великій Британії – 3,11 %, Польщі – 2,98 %³.

Наразі український ринок лізингу не задовольняє потреби економіки, значна кількість операторів цього ринку протягом останніх років припинила свою діяльність. Це пояснюється як економічною та політичною нестабільністю минулих років, так і недосконалістю законодавчого та нормативного регулювання, відсутністю будь-яких стимулів та заохочень, які традиційно мають місце в розвинених країнах світу.

¹ Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. С. 54.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про фінансовий лізинг». Інформаційне агентство «ЛІГА:ЗАКОН». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4XN00A.html.

³ Краковська А. Перспективи лізингу в Україні. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ. 2018. 16 с. URL: <http://uul.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Ukrainian-leasing-Market-research-Anna-Krakowska-1.pdf> (дата звернення: 19.02.2021).

За період, що досліджується, спостерігається негативна динаміка щодо використання лізингу вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами. Вартість діючих договорів фінансового лізингу, укладених з сільськогосподарськими підприємствами, у 2019 р. становила 5,8 млрд грн, що на 12,1 % менше, ніж у 2015 р. (табл. 5).

Таблиця 5. Динаміка лізингових угод, укладених з сільськогосподарськими підприємствами в Україні за 2015-2019 рр.

Показник	Роки					2019 р. до 2015 р., % (п.)
	2015	2016	2017	2018	2019	
Вартість діючих договорів фінансового лізингу всього, млрд грн	26,1	22,9	22,4	24,9	27,6	105,7
Вартість діючих договорів фінансового лізингу, укладених з сільськогосподарськими підприємствами:						
- млрд грн	6,6	5,7	5,5	5,3	5,8	87,9
- % у вартості діючих договорів фінансового лізингу	25,3	24,9	24,6	21,3	21,0	-4,3 п.

Джерело: розраховано за даними¹

Також, зменшилася частка вартості діючих угод фінансового лізингу, які були укладені із сільськогосподарськими підприємствами, в загальній сумі лізингових договорів з 25,3 % у 2015 р. до 21,0 % у 2019 р. (на 4,3 в. п.) (табл. 5). Зниження активності сільськогосподарських

¹ Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2015-2019 рр. : Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua>.

підприємств на вітчизняному ринку лізингових послуг відбулося, передусім, через політичну та економічну нестабільність у державі.

Сільське господарство як за галузями національної економіки, так і за типами об'єктів лізингу щороку займає друге місце після автотранспорту. Структура портфеля активів лізингових компаній за видами предмета лізингу за 2017-2019 рр. наведена на рис. 2.

Рис. 2. Структура портфеля активів вітчизняних лізингових компаній за видами предмета лізингу за 2017-2019 рр., %

Джерело: розраховано за даними¹.

Із даних рис. 2 видно, що сільське господарство є другим найвагомим сектором лізингу, частка активів

¹ Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2015-2019 рр. : Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfr.gov.ua> (дата звернення: 16.02.2021).

якого впродовж 2017-2019 рр. коливається в межах 19,3-22,5 %. За даними Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ), у 2017 році основною технікою, щодо якої укладали договори лізингу у сільському господарстві, були трактори (50 %), комбайни (25 %) та обладнання для культивування (25 %)¹. У наступні роки великі можливості для лізингу мали машини для збирання цукрового буряка та картоплі, обладнання для виробництва кукурудзи та сої, обладнання для іригації, обладнання для годування тварин, доїльне обладнання та холодильні камери для молочних ферм, обладнання для вирощування та зберігання (елеватори)².

Наразі найактивнішими у сегменті лізингових послуг для підприємств сільського господарства є такі компанії, як «ОТП Лізинг», «Ленд-Ліз», «УЛФ-Фінанс», «ТЕКОМ-Лізинг»³. Серед успішних лізингових компаній є немало таких, які є асоційованими юридичними особами щодо комерційних банків – ТОВ «Райфайзен Лізинг Аваль», ТОВ «VAB Лізинг», ТОВ «ОТП Лізинг», ТОВ «ВТБ Лізинг Україна», ТОВ «ІНГ Лізинг Україна», ТОВ «УніКредит Лізинг» та ін.⁴ Перевагами такої взаємодії є можливість залучення пільгових банківських кредитів лізинговою компанією, управління ліквідністю, комплексна оцінка

¹ Краковська А., Вишневський І., Педос Н. Лізингова галузь в Україні : тенденції та рекомендації для зростання. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ. 2018. червень. 36 с. URL: <https://cutt.ly/уТА0UtT> (дата звернення: 17.02.2021).

² Там само.

³ Агролізинг : не банком єдиним. *Колективне ділове медіа «Бізнес»* : веб-сайт. URL: <https://business.ua/finansy/item/4268-ahrolizynh-ne-bankom-iedunum> (дата звернення: 19.02.2021).

⁴ Возна Л. Б. Регулювання кредитної структури та удосконалення механізму її функціонування в аграрній сфері України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2014. 223 с.

справжньої платоспроможності лізингоодержувача, спільний ризик-менеджмент, збільшення клієнтської бази та нарощування кредитно-інвестиційного портфеля тощо¹.

Слід відмітити, що на діяльність лізингових компаній, які входять до складу банківських груп, впливають економічні нормативи НБУ (щодо фінансування пов'язаних осіб), що певною мірою обмежує їхнє зростання. Оскільки фінансування надає комерційний банк, компанія має дотримуватися вимог НБУ, що обмежує фінансування до 25 % статутного капіталу компанії в структурі компаній, що належать до тієї самої групи. Виходячи з цього, банківська лізингова компанія може не мати змоги залучати достатньо капіталу від материнської компанії². Іншим обмеженням для всіх лізингових компаній є відсутність внутрішніх ринків капіталу як дуже поширеного джерела отримання фінансування у місцевій валюті. Ресурси, які можна інвестувати фінансовим установам у ринки капіталу, обмежено системою державного регулювання (обмеження щодо ризиковості інвестицій), що також має негативний вплив на зростання ринків капіталу³.

Поряд з цим, лізингові послуги сільськогосподарським підприємствам надають безпосередньо комерційні банки, кількість яких є незначною і обсяг лізингових послуг у них невеликий, оскільки банкам зручніше надавати такі послуги через підконтрольні лізингові компанії. Слід зазначити також, що до реєстру лізингових компаній входять і такі, що створені

¹ Сисоєва Л. Ю. Взаємодія лізингових компаній з банківськими установами щодо інвестиційного забезпечення відтворення економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 4 (107). С. 96-100.

² Краковська А., Вишневський І., Педос Н. Лізингова галузь в Україні : тенденції та рекомендації для зростання. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ. 2018. червень. С. 18

³ Там само.

безпосередньо постачальниками сільськогосподарської техніки¹.

Державну політику на ринку аграрного лізингу здійснюють лізингові компанії, що створені за участю держави: ПАТ НАК «Украгролізинг», ДП «Спецагролізинг» та ін. Ключова роль серед них належить НАК «Украгролізинг», яка передусім надає техніку аграрним виробникам на умовах фінансового лізингу і виступає основним учасником у цій схемі. Незважаючи на деякі досягнення державних лізингових компаній, їх монопольна роль на ринку лізингових послуг не дає змоги розвиватися приватним лізинговим компаніям, призводить до підвищення рівня собівартості вітчизняної техніки, істотно знижує ефективність використання бюджетних коштів.

Здійснюючи свою політику в аграрній сфері, ПАТ НАК «Украгролізинг», з одного боку, допомагає вітчизняним виробникам агротехніки, а, з іншого боку, сприяє здорожчання цієї техніки для аграрних товаровиробників. Так, середня ціна трактора зростає на 5,0 %, що є цілком прийнятним, а комбайна – майже у 2 рази. У той же час ціна імпортованого зернозбирального комбайна (не гіршої, а іноді й кращої якості) на вторинному ринку техніки може бути у 1,5-2,0 рази нижчою за ціну вітчизняного, реалізованого через НАК «Украгролізинг»². Отже, державна підтримка аграрних товаровиробників за участі НАК «Украгролізинг» спричиняє зростання

¹ Агролізинг : не банком єдиним. *Колективне ділове медіа «Бізнес»* : веб-сайт. URL: <https://business.ua/finansy/item/4268-ahrolizynh-ne-bankom-iedupum> (дата звернення: 19.02.2021).

² Головчук А. Ф. Непочатенко О. О. Агролізинг як механізм реалізації державної інвестиційної політики : зб. наук. пр. Уманського нац. ун. садівництва. 2010. Вип. 74. ч. 2 : Економіка. С. 7-16.

собівартості вітчизняної агротехніки та суттєво знижує результативність використання бюджетних коштів.

Підтримка аграрних виробників державою має базуватися на розробці досконалішої системи розподілу бюджетних коштів, а всебічне зростання лізингу в аграрній сфері має відбуватися на основі ринкової конкуренції за участі як державних, так і комерційних лізингових компаній¹.

Чималий потенціал для розвитку вітчизняного лізингу криється у механізмі вендорного фінансування, який за оцінками зарубіжних експертів, наразі є найпопулярнішим варіантом лізингу в європейських країнах. 78,6 % МСП укладають лізингові угоди через вендорів, 58 % – через свої банки та 40 % – через незалежні лізингові компанії, при цьому у кожній країні є свої відмінності: у Німеччині та Нідерландах близько 90 % компаній укладають лізингові угоди через вендорів, а у Великій Британії, Іспанії та Франції є найпопулярнішою банківська схема роботи².

На відміну від звичайної схеми, за якою початковий контакт у лізингових відносинах формується на рівні лізингоодержувача та лізингодавця, у схемі вендорного фінансування потенційний лізингоодержувач звертається до виробника або дилера активу й одержує доступ до лізингу через нього, тобто схема через вендорів забезпечує лізингоотримувачу доступ до лізингу в точці продажу

¹ Стойко О. Я. Лізингове кредитування як інструмент капіталізації аграрного сектору України. *Наукові горизонти*. Житомир : ЖНАЕУ. 2019. № 4 (77). С. 62-63.

² Краковська А., Вишневський І., Педос Н. Лізингова галузь в Україні : тенденції та рекомендації для зростання. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ. 2018. червень. 36 с. URL: <https://cutt.ly/yTA0UtT> (дата звернення: 17.02.2021).

активу (а не в точці фінансування)¹. Використання вендорного фінансування дозволить збільшити обсяги та полегшити процес збуту продукції, підвищити рівень обслуговування клієнтів та знизити ризики.

З метою удосконалення лізингового кредитування в Україні необхідно поліпшити нормативно-правову базу регулювання лізингових операцій, створити належне конкурентне середовище на ринку лізингових послуг, задіяти схему вендорного фінансування, запровадити податкові та інвестиційні стимули, забезпечити наявність доступу до довгострокового фінансування за рахунок як внутрішнього, так і іноземного капіталу тощо. Вказані заходи забезпечать зростання попиту аграрних виробників на послуги лізингових компаній, акумулюють на ринок аграрного лізингу приватний капітал, покращать інвестиційне середовище в аграрному виробництві, а відтак підвищать рівень капіталізації аграрного сектору економіки.

Альтернативним способом капіталізації аграрного виробництва є механізм кредитування аграрних підприємств, які не мають достатньо ліквідного майна (крім прав на майбутній урожай) під заставу аграрних розписок. За таких умов сільськогосподарський товаровиробник може отримати грошові кошти на посівну, виробництво або іншу потребу в обмін на гарантію згодом у встановлений в аграрній розписці час поставити продукцію, чи оплатити аграрну розписку.

Механізм аграрних розписок упроваджується а аграрному секторі з 2015 р. у рамках Проекту IFC «Аграрні розписки в Україні» за підтримки Швейцарської Конфедерації. Основним його завданням є забезпечення доступу до

¹ Краковська А., Вишневський І., Педос Н. Лізингова галузь в Україні : тенденції та рекомендації для зростання. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ. 2018. червень. 36 с.

фінансування малим та середнім аграрним виробникам, які найбільше потерпають від нестачі грошових коштів. За період функціонування аграрних розписок перевагами та можливостями цього інструменту скористалися понад 1000 аграрних виробників, 90 % з яких – невеликі за розміром господарства.

Привабливість механізму аграрних розписок полягає у безумовності зобов'язань аграрного підприємства здійснити належну оплату, простоті оформлення та обігу цього інструменту, забезпеченні заставою врожаю з конкретної земельної ділянки, здійсненні полегшеної процедури оборення стягнення на врожай, функціонування єдиного публічного державного Реєстру аграрних розписок з можливістю пошуку обтяжень як за конкретною особою, так і за земельною ділянкою, нижчою вартістю, ніж оформлення кредиту¹. Як показує досвід, рівень невиконання за аграрними розписками є досить низьким і становить близько 1,6 %, що дозволяє створювати привабливий інвестиційний клімат та залучати міжнародних інвесторів².

Для сільськогосподарських товаровиробників застосування аграрних розписок дає можливість реалізовувати власну продукцію під заставу майбутнього врожаю, зменшуючи залежність від банківських кредитів і поліпшуючи процес коротко- та середньотермінового

¹ Мамалига С. В. Аграрні розписки в Україні : проблеми та перспективи розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 30-34.

² В аграрний сектор залучено 19,5 млрд грн завдяки аграрним розпискам. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-agrarniy-sektor-zalucheno-195-mlrd-grn-zavdyaki-agrarnim-rozpiskam.html> (дата звернення: 19.02.2021).

планування їх фінансово-господарської діяльності. Перевагою аграрних розписок є те, що вони дають змогу виробникам аграрної продукції отримувати кредити з приватного сектору, не залучаючи державні кошти, що, у результаті, позитивно впливає на розвиток аграрного бізнесу. Такий механізм є вигідним не тільки товаровиробникам, але й іншим учасникам аграрного ринку, оскільки за його допомогою переробні підприємства мають можливість знизити ризики щодо не поставок продукції, а виробники засобів виробництва можуть отримати гарантію стосовно оплати за поставлені ресурси¹.

Від початку запровадження механізму аграрних розписок агровиробникам надали фінансування 150 кредиторів, серед яких як представництва міжнародних компаній в Україні, так і локальні підприємства: постачальники та дистриб'ютори МТР, трейдери, банки та ін. Наразі вже є приклади того, як невеликі господарства із земельним банком 150-300 гектарів залучають валютне фінансування від кредиторів-нерезидентів, а раніше можливості іноземного фінансування мали хіба що великі агрохолдинги².

У перспективі аграрні розписки, за оцінками експертів, дозволять охопити близько 30 % коштів від постачальників матеріально-технічних ресурсів, трейдерів, переробних підприємств, а також близько 5 % коштів банківських структур і в найближчі роки агросектор може залучити до 500 млн доларів завдяки аграрним розпискам³.

¹ Стойко О. Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок. *Ефективна економіка*. 2018. № 4.

² Аграрні розписки – ефективний інструмент фінансування агровиробників України. *Група компаній Баланс*. URL: <https://cutt.ly/СТА079E> (дата звернення: 19.02.2021).

³ Аграрні розписки поширять на тваринництво. *AgroPolit.com*. URL: <https://agropolit.com/news/4355-agrarni-rozpiski-poshiryat-na-tvarinnitstvo>

Аграрна розписка є одним із дієвих інструментів для залучення кредитних ресурсів – так само, як векселі, форвардні контракти та інші фінансові інструменти, але має при цьому низку переваг (табл. 6).

Таблиця 6. Відмінність аграрної розписки
від альтернативних фінансових інструментів

Характеристика ознак	Вексель	Форвард	Заставна	Аграрна розписка
Безумовне боргове зобов'язання	+	-	+	+
Можливість виконання зобов'язань частинами (за формулою)	-	+	+	+
Можливість отримання товару в якості оплати	-	+	-	+
Можливість управління валютними та цінновими ризиками	-	+	-	+
Зобов'язання, забезпечення та їх реєстрація в одному документі	-	-	-	+
Можливість отримання банківської гарантії (аваль)	+	+	+	+
Централізований державний реєстр	-	-	+	+
Наявність кредитної історії	-	-	-	+
Позасудове стягнення	+	-	+	+

Джерело: адаптовано за даними^{1, 2}.

Вітчизняний ринок аграрних розписок зростає дуже динамічно і очікується, що позитивна динаміка використання аграрних розписок на ринку збережеться і в

¹ Стендер С. В. Аграрна розписка та вексельна форма як альтернативні джерела кредитування аграрних підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 8. С. 800-805.

² Петрук О. М., Новак О. С. Роль аграрних розписок у розвитку кредитування сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 8.

майбутньому. У 2019 р. порівняно з 2015 р. і 2018 р. кількість аграрних розписок збільшилась у 255 разів і у 2,6 рази, а їх обсяги відповідно у 197 разів і у 2,3 рази (табл. 7). Загалом, в Україні на 01.01.2020 р. оформлено 2557 аграрних розписок на загальну суму 18,2 млрд грн.

Таблиця 7. Кількість і обсяги укладених аграрних розписок в Україні за 2015-2019 рр.

Показник	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість аграрних розписок, шт.	11	61	110	669	1706
Обсяги аграрних розписок, млн грн	60,0	370,0	750,0	5244,0	11800,0

Джерело: розраховано за даними^{1, 2, 3}.

Підтримати високу позитивну динаміку розвитку ринку аграрних розписок дозволять очікувані законодавчі зміни, а саме: визначення правової природи аграрної розписки як неемісійного цінного паперу; розширення кола суб'єктів, які мають право видавати аграрні розписки; уточнення правового регулювання аграрних розписок, а також надання можливості вчинення операцій щодо аграрних розписок з використанням електронного підпису учасників правовідносин; спрощення порядку видачі, обігу та припинення аграрних розписок з можливістю їх передачі в депозитарній системі України; підвищення оборотоздатності аграрних розписок через механізми

¹ Агросектор у цифрах за рік діяльності Міністра Тараса Кутового. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/node/23719> (дата звернення: 19.02.2021).

² З початку року було видано 104 аграрні розписки на 1 млрд грн. *Бізнес*. URL: <https://cutt.ly/zTA2uib> (дата звернення: 19.02.2021).

³ Обсяг аграрних розписок у 2019 року перевищив 11,8 млрд грн. *Антикор*. URL: <https://cutt.ly/8TA2rZB> (дата звернення: 19.02.2021).

фондового ринку; посилення гарантії прав кредиторів на випадок примусового виконання¹.

Удосконалення механізму аграрних розписок створить нові можливості для прозорішого та ефективнішого кредитування малого та середнього агробізнесу, сприятиме підвищенню рівня капіталізації аграрного виробництва за рахунок прозорості відносин з кредиторами та здешевлення процедури оформлення у порівнянні з існуючими фінансовими інструментами.

Також альтернативним варіантом кредитного забезпечення аграрних підприємств є вексельне кредитування, яке надає певний ступінь свободи аграрним виробникам, комерційним банкам, посередникам (дистриб'юторам), а також є вигідним для виробників техніки, насіння, засобів захисту рослин тощо. За оцінками фахівців, вексельне кредитування займає значну частку у кредитних портфелях комерційних банків – від 20-25 % до 40 % у всіх великих комерційних банках, що спеціалізуються на аграрному кредитуванні. При цьому, загальна величина вексельного портфеля оцінюється експертами в 6-7 млрд грн (поки що достовірної статистики не існує, тому що дані НБУ не включають вексельну форму кредитування)².

Авалювання векселів полягає у прийнятті комерційним банком зобов'язання сплатити вексель замість векселедавця у разі несплати векселя у визначений строк. Комерційний банк, зазвичай, здійснює авалювання за клієнта, який є або векселедавцем простого векселя, або

¹ Проект Закону № 2805 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування та обігу аграрних розписок». ВРУ. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67987.

² Ведення аграрного бізнесу в Україні. *Український клуб аграрного бізнесу*. URL: http://ucab.ua/files/Survey/Doing/Doing_2015_ukr_web.pdf (дата звернення: 19.02.2021).

трасатом (акцептантом) за переказним векселем, товарних векселів (у формі простих або переказних векселів), які видані для розрахунків за поставлені товари, пов'язані з виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції (засоби захисту рослин, мінеральні добрива, насіння та інші товари).

Схема вексельного кредитування є такою: аграрне підприємство закупає продукцію у дистриб'ютора, розраховується векселем (на етапі укладання угоди поставки обов'язково обговорюється готовність дистриб'ютора прийняти в оплату вексель) авальованим комерційним банком, який гарантує майбутній платіж на дату погашення векселя. Дистриб'ютор, у свою чергу, розраховується векселем з виробником продукції, тобто знімає з себе кредитні ризики. Строк такого кредитування, як правило, не перевищує 12 місяців.

У межах програми співпраці з постачальниками продукції для аграріїв така схема є вигідною для всіх учасників процесу (табл. 8).

Таблиця 8. Переваги використання авальованих векселів

Для покупця товару (векселедавця)	Для продавця товару (векселедержателя)	Для комерційного банку
Вартість послуги значно нижча вартості банківського кредиту	100% гарантія оплати векселів у визначений строк та у повній сумі	Отримання комісійного доходу
Отримання відстрочки платежу за поставлений товар	Підвищення довіри до платоспроможності покупця товару	Розширення клієнтської бази
Одержання товару без вилучення власних коштів з обороту	Управління ліквідністю завдяки можливості продажу векселя	Можливість в якості гаранта не відволікати власні ресурси

Відсутність ризиків зміни ціни товару через валютні коливання та інфляцію	Можливість використання авальованого банком векселя у розрахунках з іншими контрагентами	Налагодження партнерських відносин з дистриб'юторами, виробниками агротехніки тощо
---	--	--

Джерело: складено автором.

Векселі випускаються на найвигідніших умовах для аграрних виробників в рамках співпраці з великими постачальниками (німецьке акціонерне товариство «Байер», ТОВ «Монсанто Україна», швейцарська компанія «Сингента», ТОВ «БАСФ», науково-дослідницька компанія «Corteva Agriscience» та ін., при цьому на ринку таких програм серед комерційних банків найактивнішими є АТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «Креді Агріколь Банк»), але можуть випускатися і в рамках стандартних програм з авальювання векселів, які банки пропонують своїм клієнтам.

АТ «Райффайзен Банк Аваль» наразі є лідером за цим продуктом – обсяги надання авальованих банківських векселів складають 2,3 млрд грн¹. З 2016 р. АТ «Райффайзен Банк Аваль» і німецьке акціонерне товариство «Байер» запропонували агровиробникам унікальну партнерську програму вексельного фінансування під 1 %. Згодом до цієї програми долучилось ТОВ «Монсанто Україна».

Перевагами такої програми для агровиробника є те, що:

- вартість фінансування становить лише 1 % від суми векселя за умови пред'явлення копії видаткової накладної на продукцію АТ «Байер» або ТОВ «Монсанто»;

- строк фінансування адаптовано до аграрного бізнес-циклу (до 10 місяців), що надає можливість повністю

¹ Які фінансові програми потрібні аграріям. *Райффайзен Банк Аваль*. URL: <https://raiffeisen.ua/biznesu/blog/yaki-finansovi-programi-potribni-agrariyam-244> (дата звернення: 19.02.2021).

сплатити за придбану продукцію вже після реалізації річного врожаю;

- фінансування здійснюється без щомісячної сплати відсотків та комісій;

- забезпечується захист аграрного виробника від валютних ризиків, які поділяють між собою АТ «Байер» або ТОВ «Монсанто», АТ «Райффайзен Банк Аваль» та IFC, член групи Світового банку;

- рішення щодо цієї схеми фінансування ухвалюються оперативно і здійснюється підтримка агровиробника на всіх етапах користування векселем.

З 2017 р. ПАТ «Креді Агріколь Банк» і ТОВ «КВС-Україна» запустили партнерську програму щодо придбання продукції ТОВ «КВС-Україна» з відстрочкою платежу на вигідних умовах: банк авалує векселі, які складені в національній валюті; сума авальованого векселя може бути менша або дорівнювати заборгованості за векселем; комісія за аваль векселя встановлюється від розміру суми векселя і сплачується в день авальювання векселя та за кожні 90 календарних днів дії авалю; забезпеченням за векселем можуть бути грошові кошти, майнові права на банківський вклад в ПАТ «Креді Агріколь Банк», рухоме та нерухоме майно.

За умовами цієї програми комісія банку за авальювання векселів та надання гарантії складає: 1,1 % від суми векселя за кожні 90 днів, якщо забезпеченням виступає майно (крім грошових коштів, розміщених на депозитному рахунку); 0,25 % від суми векселя за кожні 90 днів, якщо забезпеченням виступають грошові кошти розміщені на депозитному рахунку. Комісія за встановлення кредитного ліміту складає 0,5 % від суми ліміту за кожний рік

користування лімітом (сплачується одноразово в день підписання генеральної угоди)¹.

Наразі ПАТ «Креді Агріколь Банк» пропонує такі основні умови авалювання векселів (табл. 9).

¹ «Креді Агріколь Банк» та «КВС-Україна» запустили партнерську програму. *Agravery.com*. URL: <https://cutt.ly/КТА9tRP> (дата звернення: 19.02.2021).

Таблиця 9. Основні умови авалювання векселів
у ПАТ «Креді Агріколь Банк»

Умови кредитування	Характеристика умов кредитування
Види векселів, що авалюються банком	- товарні векселі, що оформлюються для придбання техніки, агрохімії та інших товарів/послуг; - векселі, які оформлюються для сплати акцизних зборів (для підприємств, які використовують в своїй господарській діяльності спирт та інші підакцизні товари)
Валюта	гривня
Вимоги до застави	у забезпечення приймається грошове покриття, майнові права на депозит, нерухомість, обладнання, транспортні засоби, інші активи та їх комбінація
Страховання предмету застави	в будь-якій з акредитованих банком страхових компаніях на вибір клієнта
Вартість авалювання векселя	- комісія за аваль векселя: 2%-2,4% річних, мін. 33 USD ^[1] в місяць - при сплаті комісії щомісяця / мін. 100 USD ^[1] у квартал – при сплаті комісії щоквартально; - комісія за встановлення ліміту (разова): 0,5%-1%, мін 100 USD ^[1] ; - комісія за аваль векселя: 4%-4,5% річних, мін. 33 USD ^[1] в місяць - при сплаті комісії щомісяця / мін. 100 USD ^[1] у квартал – при сплаті комісії щоквартально
Інші комісії банку	за домовленістю з клієнтом можуть застосуватись інші комісії
Інші можливі витрати	оплата послуг третіх осіб (страхової компанії, нотаріуса, оцінювача майна тощо) – згідно з тарифами таких третіх осіб, обраних клієнтом для отримання відповідних послуг

^[1] комісійна винагорода, визначена в іноземній валюті, сплачується за офіційним курсом НБУ на день сплати комісії

Джерело: складено за даними¹.

¹ Авалювання векселів. Креді Агріколь Банк. URL: <https://cutt.ly/GTA9Wb2> (дата звернення: 19.02.2021).

Використання вексельного фінансування в аграрній сфері протягом останніх років демонструє досить високу його ефективність і зручність для всіх учасників цього механізму. Програма вексельного кредитування дає змогу оптимізувати витрати на залучений капітал, що особливо актуально в період значної волатильності на ринку та високої вартості традиційного кредитування. Кредитне забезпечення аграрної сфери за рахунок вексельного кредитування забезпечить можливість агровиробникам ефективніше залучати матеріально-технічні та фінансові ресурси і сприятиме капіталізації аграрних підприємств.

Зарубіжна практика свідчить, що дієвим інструментом кредитування аграрних підприємств є використання механізму форвардних контрактів. Форвардний контракт випускає комерційний банк з метою подальшого продажу потенційному позичальнику. Аграрний товаровиробник, придбавши форвардний контракт, отримує гарантію на одержання кредитних ресурсів у майбутньому в обумовленому обсязі та за визначеною відсотковою ставкою. Форвардний контракт, як і інші цінні папери, можна перепродати іншій особі, однак лише за погодженням із банком-емітентом, який визначатиме кредитоспроможність цієї особи.

На вітчизняному зерновому ринку форвардні контракти почали використовуватися не так давно, лише 6-7 років тому. Форвардний контракт на ринку – це угода про купівлі або продаж, що фіксує зобов'язання купити або продати зерно на встановлену дату та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією ціни купівлі або продажу на момент укладення такої угоди. Відтак, аграрний товаровиробник одержує гарантований фіксований дохід під час збирання врожаю, коли ціна на зерно, зазвичай, знижується.

Механізм форвардного кредитування аграрних підприємств є вигідним як для позичальника, так і для

кредитора. Форвардне кредитування сприяє здешевленню вартості кредиту для аграрного товаровиробника (позичальник оплачує частину вартості форвардного контракту раніше, ніж одержує кредитні ресурси, що дає можливість банку зменшити відсоткову ставку за користування позикою на розмір кредитного ризику), удосконаленню системи планування та організації діяльності аграрного підприємства, забезпеченню безперервного процесу виробництва аграрної продукції. Банк-емітент форвардного контракту одержує подвійну вигоду: прибуток від обороту коштів, отриманих у результаті продажу кредитного форварду, і дохід від проведеної кредитної операції у вигляді процентів за користування позиковими коштами.

Водночас, форвардне кредитування має певні недоліки для обох учасників форвардної угоди. Для позичальника – це доволі жорсткі вимоги з приводу одержання кредиту і купівлі форвард-контракту; для кредитора – додатковий ризик, який може виникнути у результаті несприятливих кон'юнктурних змін впродовж терміну дії форвардного контракту.

Придбання аграрним підприємством форвардного контракту доцільно здійснювати у літньо-зимовий період року, що передує року, в якому буде реально отримано кредитні ресурси. Це пояснюється тим, що аграрні підприємства саме у вказаний період отримують виручку від реалізації виробленої продукції. При розрахунку вартості форвардного контракту необхідно враховувати обсяг бажаних позикових коштів, а також той факт, що величина вартості форвардного контракту має формуватися під дією таких чинників: бажання позичальника отримати кредит вчасно і з нижчою процентною ставкою та його можливість придбати форвард-контракт. Виходячи з досвіду гарантійного кредитування, де розмір рівня ризику

не перевищує 20-30 %, на думку фахівців, вартість форвард-контракту слід оцінити в межах 7-10 % від обсягу кредитних коштів¹.

Поряд з цим, форвардний контракт може бути перепроданим, у випадку виникнення у позичальника обставин, за яких він може відмовитися від одержання кредиту. У такому разі форвардний контракт може бути перепроданий або банку-емітенту за вирахуванням премії банку, або іншому позичальнику за договірною ціною. Відтак, аграрні підприємства можуть значно розширити свої можливості щодо одержання необхідних позикових коштів.

У 2020 р. в результаті несприятливих погодних умов, особливо в Одеській області, чимало вітчизняних аграрних господарств втратили урожай повністю, значна частина не збрала його в запланованих обсягах, і через це сільськогосподарські виробники не змогли виконати свої зобов'язання з постачання сільськогосподарської продукції за форвардними контрактами. Міжнародна практика свідчить, що у разі невиконання зобов'язань за форвардними контрактами міжнародні компанії можуть зменшити ліміти фінансування ринку зерна за цими контрактами на наступний рік, скоротити обсяги торгівлі з потенційно ризикованою країною, а втрата статусу надійного партнера на міжнародній арені може призвести до дисконтного ринку: ціни на зерно на дисконтному ринку завжди дешевші, ніж такий же товар в інших країнах².

Ситуація, що склалася на вітчизняному ринку зерна, спонукала до розробки механізмів банківської гарантії для

¹ Пархомець М. К., Гудак В. В. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств : теорія, методика, практика : моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. С. 173.

² Аграрії попереджають про ризики обвалу ринку зернових. *Економічна правда*. URL: <https://cutt.ly/TTA3wVu> (дата звернення: 19.02.2021).

форвардних контрактів і прискореного отримання документального підтвердження форс-мажорних обставин.

Банківська гарантія для форвардного контракту забезпечує компенсацію ризику для покупця зерна у разі невиконання зобов'язань за форвардним контрактом та дає йому змогу одержати різницю в ціні між ціною форвардного контракту та ціною, яка склалася на зерновому ринку, для того щоб він міг придбати необхідний обсяг зерна. Впровадження такого механізму дозволить забезпечити рівні можливості для всіх аграрних товаровиробників, дасть їм змогу одержати вищу ціну завдяки премії за надійність, зменшити ризики потенційних збитків покупців та гарантувати надійність постачальників.

Відтак, форвардне кредитування може стати ефективним засобом кредитування вітчизняних аграрних господарств, яке надає їм можливість укласти кредитні договори з комерційними банками до реального строку отримання кредитних коштів. Застосування механізму форвардного кредитування дасть змогу аграрним господарствам суттєво розширити можливості щодо їх доступу до необхідних кредитних ресурсів та істотно підвищити свою платоспроможність.

Неспроможність сільськогосподарських підприємств забезпечувати необхідну потребу в капіталі за рахунок власних доходів змушує їх залучати кредитні ресурси. У сучасних умовах господарювання найприйнятнішими способами кредитування аграрних підприємств є кредити комерційних банків, механізм здешевлення кредитів, система іпотечного кредитування, лізингові схеми кредитування, механізм аграрних розписок. Використання вказаних кредитних інструментів дозволить аграрним підприємствам істотно розширити обсяги виробничо-господарської діяльності, оновити матеріально-технічну базу і підвищити рівень капіталізації аграрного сектору економіки.

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІ ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

*Олександр Ковальчук,
кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет*

Інтеграція економіки України в глобальні ланцюги доданої вартості (Global value chain – GVC) – важливий інструмент її економічного розвитку. Ряд міжнародних організацій рекомендують його країнам, що розвиваються як обов’язковий елемент підвищення конкурентоспроможності економіки та її зростання. Концепція глобальних ланцюгів доданої вартості стосуються людей, ресурсів та діяльності, які беруть участь у виробництві товарів і послуг, а також їх постачанні, розподілі та післяпродажній діяльності і коли ці дії повинні координуватися в різних географічних регіонах. GVC схоже на галузевий ланцюг створення вартості, але охоплює операції на глобальному рівні.

GVC існує вже кілька століть. Однак їх швидке зростання припало на період з 1990 р. по 2007 р., коли технічний прогрес у сфері транспорту, інформатизації та зв’язку, а також зниження торгових бар’єрів служили виробникам стимулами до перенесення виробничих процесів за межі національних кордонів (рис. 1). GVC розвивалися насамперед у машинобудуванні, електронній промисловості та транспортній галузі, а також охоплювали регіони, що спеціалізуються в цих галузях, а саме Східну Азію, Західну Європу та Північну Америку. Більшість країн у цих регіонах входять до складних GVC, що виробляють сучасні промислові товари та послуги, та беруть участь в

інноваційній діяльності. Разом з тим, значна кількість країн Африки, Латинської Америки та Центральної Азії, як і раніше, виробляють сировинні товари, які потім прямують на переробку в інші країни¹.

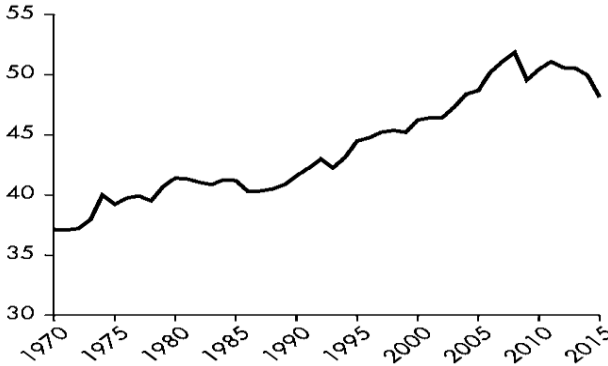

Рис. 1. Питома вага GVC в світовій торгівлі, %
Джерело: World Bank

Завдяки розвитку глобальних ланцюгів доданої вартості після 1990 р. світова торгівля розширювалася швидкими темпами. Це розширення створило можливості для безпрецедентної конвергенції: бідні країни зростали швидшими темпами і почали наздоганяти багатші. Масштаби злиднів різко скоротилися. Двигуном цього процесу став розподіл виробництва між країнами та зміцнення зв'язків між компаніями. Комплектуючі та деталі почали переміщатися світом, оскільки компанії звертали свій погляд туди, де виробнича ефективність була вищою. У країнах, які стали невід'ємною частиною GVC – зокрема, у Бангладеш, В'єтнамі та Китаї – зростали доходи та продуктивність. Саме у цих країнах відзначалося найбільш різке зниження рівня бідності. Однак, не варто вважати

¹ World Bank. (2021). Trading for Development in the Age of Global Value Chains. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>

зрозумілим, що торгівля залишиться локомотивом процвітання. Після світової фінансової кризи 2008 р. торгівля зростала мляво, а розвиток GVC сповільнився. В останнє десятиліття не спостерігалось перетворюючих змін поворотного характеру, подібних до 1990-х років, – інтеграції Китаю та Східної Європи до світової економіки та укладання найважливіших торгових договорів.

У той же час сформувалось два потенційно небезпечні фактори, що загрожують успішній моделі економічного зростання на основі трудомістких виробництв за провідної ролі торгівлі. По-перше, розвиток трудозберігаючих технологій, таких як автоматизація та 3D-друк, може наблизити виробництво до споживача та знизити попит на робочу силу всередині країни та за кордоном. По-друге, торгові конфлікти між великими країнами можуть спричинити скорочення чи дроблення GVC.

Участь у глобальних ланцюгах доданої вартості (міжнародній фрагментації виробництва) може призвести до збільшення кількості робочих місць та економічного зростання. Для того, щоб отримати вигоди від участі в ланцюгу створення вартості, країни повинні запровадити правильний тип торговельної та інвестиційної політики. Через GVC країни торгують більше, ніж продукцією, вони торгують ноу-хау і створюють речі разом. Імпорт товарів і послуг має таке ж значення, як і експорт для успішних GVC. GVC інтегрують ноу-хау провідних фірм і постачальників ключових компонентів на різних стадіях виробництва. Міжнародний міжфірмовий потік ноу-хау є ключовою відмінною рисою GVC. Навіть найбільш неохочі скептики визнають, що успіх таких країн, як Китай та Індія, керований GVC, ілюструє значне зростання конкурентоспроможності країн, що досягнуто шляхом поєднання низьких витрат виробництва з високими технологіями. Разом з тим, пандемія COVID-19 підкреслила

нагальну потребу зрозуміти залежність багатьох країн від постачальників у всьому світі.

Транскордонне виробництво стало можливим завдяки лібералізації торгівлі та інвестицій, зниженню транспортних витрат, прогресу інформаційних та комунікаційних технологій та інноваціям у логістиці. За останні десятиліття транскордонне виробництво швидко розширилося в багатьох галузях. Цей розвиток значною мірою зумовлений транснаціональними корпораціями (ТНК) промислово розвинених країнах, які постійно реструктуризують свій бізнес і реорганізують, переміщують свою діяльність через конкуренцію. Яскравим прикладом даного процесу є перенесення трудомістких процесів виробництва з промислово розвинених країн у країни, що розвиваються, тобто з низькою заробітною платою та багатою робочою силою. ТНК стали потужними завдяки контролю та координації своїх міжнародних виробничих мереж, які складаються із значної кількості фірм. За окремими оцінками, GVC, що контролюються ТНК, складають 80 % світової торгівлі щороку¹.

У GVC будь яка продукція, перш ніж перетвориться на кінцевий товар перетинає кілька кордонів на різних стадіях виробництва. Торгівля проміжними товарами, які потребують подальшої обробки та використовуються як сировина для виробництва, часто використовується як проміжний показник GVC. Починаючи з 1995 р. на проміжні виробництва стабільно припадає близько половини експорту та імпорту промислової продукції на глобальному рівні, що є доказом існування GVC (рис. 2, 3).

¹ Seric, A., Tong. Y. (2019). What are global value chains and why do they matter? *Industrial Analytics Platform*. Retrieved from <https://iap.unido.org/articles/what-are-global-value-chains-and-why-do-they-matter>

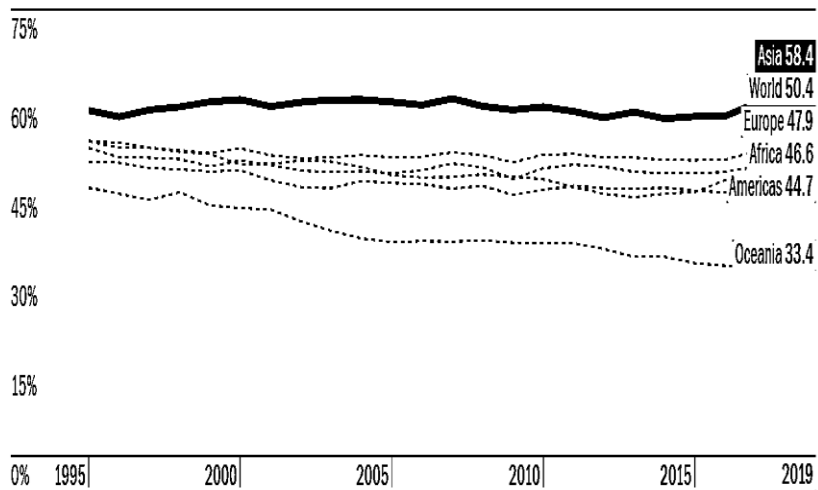
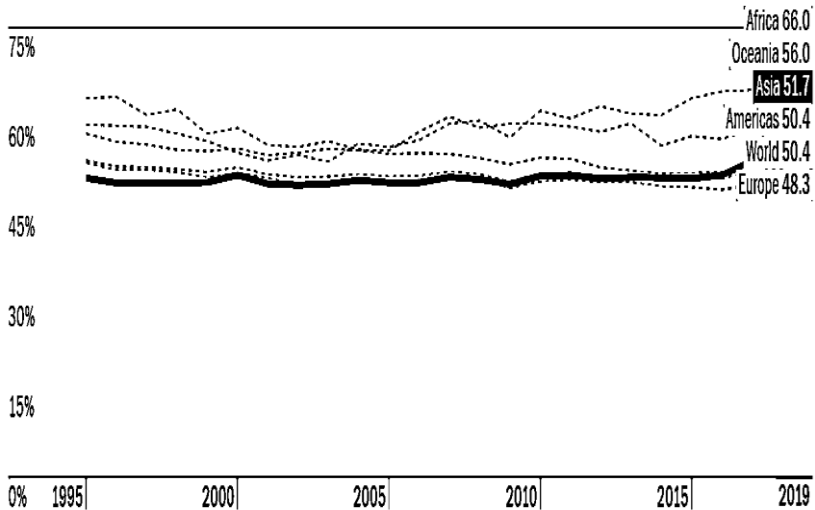

Рис. 2. Питома вага проміжних товарів
в світовому імпорті

Джерело: UNIDO, СЕРП

Показники дещо різняться за регіонами. Так, Африка і Океанія (на чолі з Австралією та Новою Зеландією) експортують більше проміжних товарів і це не дивно, зважаючи на те, що більшість їх експорту є сировинними товарами, починаючи від мінералів і закінчуючи сільськогосподарською продукцією, які використовуються як сировина для виробництва. Азія та Європа імпортують більше проміжних товарів ніж інші регіони. Імпорт та експорт проміжних продуктів у Європі є більш збалансованими, ніж в Азії, що свідчить про те, що регіон може імпортувати відносно «загальні» проміжні продукти для подальшої переробки в більш «спеціалізовані» товари.

*Рис. 3. Питома вага проміжних товарів
в світовому експорті*

Джерело: UNIDO, СЕРП

Натомість Азія імпортує значно більше проміжних товарів, ніж експортує. Це говорить про те, що регіон бере участь більше у «збиранні», ніж переробці проміжних товарів на кінцеву продукцію. Дослідження Азійського банку розвитку встановило, що Китай експортував Apple iPhone в США за ціною 179 дол. США. Із загальної вартості кожної одиниці 179 дол. США приблизно 172 дол. США становили витрати на імпорт іноземних матеріалів або деталей (в основному з Японії, Республіки Корея, Німеччини та США), тобто додана вартість для Китаю становила лише 6,5 дол. США.¹

Участь у GVC призводить не лише до позитивних результатів. Деякі з ризиків включають зниження

¹ Xing, Y., Detert, N. (2010). How the iPhone Widens the United States Trade Deficit with the People's Republic of China. *ADB Working Paper 257*. Tokyo: Asian Development Bank Institute.

соціальної згуртованості, погіршення умов праці та стану навколишнього середовища. Як правило, ці ризики мають місце в країнах з слабким урядом та регуляторними можливостями. Крім того, існує ризик зростання економічних розривів між країнами в результаті такого поділу праці. Країни, які беруть участь у GVC можуть виявитися “замкненими” у виробництві з низькою доданою вартістю в довгостроковій перспективі. Участь у GVC збільшує рівень зовнішнього впливу на місцеву економіку і відповідно її здатність впоратися із зовнішніми шоками. Так, наприклад, після поступового припинення дії Мультиволоконної угоди (Multi Fibre Agreement), швейна промисловість у ряді африканських країн, включаючи Кенію, Південну Африку та Лесото, зазнала втрати робочих місць і суттєвого зниження заробітної плати¹.

Незважаючи на ризики, GVC є відносно привабливим і простим варіантом для країн, що прагнуть швидкої індустріалізації. У зв'язку з міжнародною фрагментацією виробництва та поділом операцій, країнам більше не потрібно створювати кінцеву продукцію чи ланцюги вартості. Натомість вони можуть створювати цільові галузі, «включаючись» у певну стадію виробництва вздовж ланцюга створення вартості, яка відповідає їх існуючому рівню можливостей. Участь у GVC має й інші переваги. Експорт ресурсів для країн з невеликим внутрішнім ринком підвищує їх перспективи швидкого досягнення ефекту масштабу. Крім того, збільшення експорту сприяє економічному зростанню, створенню додаткових робочих місць, отриманню доходів і податкових надходжень. Участь у GVC також відкриває значні можливості для отримання

¹ Bernhardt, T. (2013). Developing Countries in the Global Apparel Value Chain: A Tale of Upgrading and Downgrading Experiences. *Working Paper* 22. Manchester: University of Manchester.

(витоку) сучасних технологій. Такі “обміни” сприяють промисловій модернізації, покращенню якості продукції, полегшенню операцій і процесів та залученню національного бізнесу до більш вартісних етапів виробництва.

Важливим моментом необхідності інтеграції країн, що розвиваються, в т. ч. і України, в GVC є можливість залучення прямих іноземних інвестицій (Foreign direct investment (FDI) через ТНК. Існує значна кількість прикладів, які демонструють, як ТНК змінювали експортні профілі країн. У 1990-х роках значні іноземні інвестиції (на чолі з Intel) у сегмент електронних компонентів і деталей сприяли розвитку електронної промисловості Коста-Рики. У 1995 р. до топ експортних товарів Коста-Рики входили продукти харчування та напої, одяг, хімікати, гума та пластмаси. У 2016 р. до першої п’ятірки експортних товарів країни входило точне й оптичне обладнання, радіо, телебачення та зв’язок, а також електричні машини й апарати. Загалом частка високотехнологічної продукції в експорті промислової продукції Коста-Рики зростає з 21% у 1995 р. до 71% у 2013 р., а потім скоротилася до 60% у 2016 р¹.

Крім географічного розподілу виробництва, важливою особливістю GVC, яка відрізняє їх від простого транскордонного виробництва, є те, що виробничу діяльність дедалі частіше здійснюють треті сторони, які на пряму не пов’язані з ТНК – міжнародний аутсорсинг.

Країнам, які бажають використати GVC як засіб зростання та розвитку, необхідно чітко спланувати свою

¹ OECD-UNIDO. (2019). Integrating Southeast Asian SMEs in Global Value Chains: Enabling Linkages with Foreign Investors. Retrieved from https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-02/OECD_UNIDO_Report_Integrating_Southeast_Asian_SMEs_in_GVCs.PDF

стратегію. Стратегію участі в GVC можна розділити на три основні компоненти. Перший – це пошук напрямів інтеграції в GVC, що передбачає визначення відповідних завдань і видів діяльності в межах цільової галузі. Незалежно від того, чи використовуються іноземні інвестиції як засіб для інтеграції в GVC, країни повинні досягти мінімального порогу з точки зору місцевих можливостей та інфраструктури. Другий компонент передбачає покращення участі країни в GVC після успішного досягнення галузевої інтеграції. Зазвичай це вимагає зусиль для покращення поглинальних можливостей місцевих фірм, ефективності місцевих мереж постачання та якості робочої сили. Третій компонент зосереджується на досягненні результатів сталого розвитку від участі в GVC з точки зору справедливої дистрибуції та захисту навколишнього природного середовища.

Група Світового банку допомагає країнам, що розвиваються, зрозуміти роль, яку GVC можуть відігравати у забезпеченні зростання, посиленні регіональної та глобальної інтеграції та подоланні зовнішніх потрясінь. Основними рекомендаціями Світового банку, для оптимізації участі країн, що розвиваються в GVC є:

- ✓ уряди повинні мати чітке бачення та повноваження щодо покращення координації роботи між державними гравцями і забезпечити залучення приватного сектора;
- ✓ відкриття кордонів та залучення інвестицій можуть допомогти швидкій участі у GVC;
- ✓ країни отримують найбільшу вигоду, оптимізуючи потенціал поглинання вітчизняної економіки та зміцнюючи її зв'язки з GVC.

Багато різноманітних сфер державної політики впливають на успіх GVC. Вони включають, серед іншого, торговельну політику, логістику та сприяння торгівлі, регулювання бізнес-послуг, інвестиції, оподаткування

бізнесу, інновації, промисловий розвиток, відповідність міжнародним стандартам та відповідне бізнес-середовище, що сприяє розвитку підприємництва. Нарешті, країни повинні визначити заходи, які доповнять їхні стратегії GVC. Вони включають великий діапазон вимірів, від інвестицій в освіту та професійну підготовку до навколишнього середовища та урбанізації, від діджиталізації та розбудови інфраструктури до мобільності ринку праці¹.

За даними Аналітичного центру “Industry4Ukraine” інтеграція в GVC не є чимось абсолютно окремим, вона тісно пов’язана з інноваціями, діджиталізацією, смартспеціалізацією та кластерним розвитком. Основою успішної інтеграції в GVC є інноваційні екосистеми, на яких можуть базуватись розвинені галузеві та регіональні кластери, які, у свою чергу, працюють на принципах глибокої інтеграції та смартспеціалізації².

Однак, останніми роками темпи зростання торгівлі та GVC сповільнилися. Одна з причин – уповільнення економічного зростання загалом і, особливо, інвестицій. Інша причина – уповільнення темпів реформування торгівлі та навіть відмова від реформ. До того ж розподіл виробництва в регіонах і галузях, що найбільш динамічно розвиваються, набув більш зрілого характеру. Китай сьогодні виробляє більше товарів у країні. У Сполучених Штатах процвітаючий сланцевий сектор зменшив імпорт нафти на одну чверть у період з 2010 по 2015 рр. і дещо зменшив стимули передавати виробництво на аутсорсинг³.

¹ World Bank. (2021). Global Value Chains. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/global-value-chains>

² Аналітичний Центр Industry4Ukraine. (2021). Інтеграція в глобальні ланцюги доданої вартості. URL: <https://www.industry4ukraine.net/digest-6/>

³ World Bank. (2021). Trading for Development in the Age of Global Value Chains. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>

Вплинути на еволюцію GVC може і зростання протекціонізму, що спостерігається останнім часом. Протекціонізм може стимулювати повернення виробництв, виведених за кордон у рамках існуючих GVC, або їхнє переміщення на нові території. Якщо передбачуваність політики не відновиться, розширення GVC, мабуть, буде заморожено. За відсутності визначеності з майбутнім доступом до ринків, компанії схильні відкладати здійснення інвестиційних планів до прояснення ситуації.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ У ПРИСКОРЕННІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Наталія Куровська,

*кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет*

Активізація соціально-економічних трансформацій аграрного сектору економіки потребує пошуку нових інструментів у прискоренні процесу капіталізації. Це зумовлено необхідністю раціонального використання коштів з метою отримання максимального прибутку у процесі забезпечення сталого розвитку суспільства. Завдяки впровадженню та реалізації глобальних цілей сталого розвитку можна досягти гармонізації фінансово-економічних відносин у бізнес-середовищі.

Методологічним підґрунтям у процесі реалізації Глобальних цілей є дотримання певних принципів соціальної відповідальності агробізнесу з метою забезпечення ефективної взаємодії між суб'єктами підприємницької діяльності. Це сприятиме підвищенню капіталізації аграрного сектору економіки на основі формування відповідальної та морально-етичної культури фінансових відносин.

Зокрема, до основоположних принципів соціальної відповідальності необхідно віднести: дотримання моральності; відповідальне ставлення до суспільства; забезпечення прозорості діяльності; прагнення до самовдосконалення; попередження небезпеки; відчуття гуманності тощо¹. Дотримання

¹Куровська Н. О., Абрамова І. В., Недільська Л. В. Обґрунтування принципів соціальної відповідальності маркетингу. *Сучасний стан та перспективи розвитку фінансової системи України*: зб. наук. праць VII Всеукр. наук.-практ. інтернет – конференції. Вінниця, 2018. С. 764-769.

наведених принципів зумовлює відповідне ставлення економічних суб'єктів один до одного та виокремлює орієнтири для подальшої взаємовигідної співпраці між усіма суб'єктами фінансових відносин. Реалізація принципів соціально-відповідального агробізнесу передбачає розкриття значимості корпоративної етики, морально-етичних критеріїв та цінностей для його подальшого розвитку.

У процесі ведення фінансово-господарської діяльності підприємства використовуються такі основні морально-етичні критерії: забезпечення моральної свободи вибору та реалізація можливостей людини в соціумі; взаємоповага між споживачами, бізнесом, державою та суспільства в цілому як основа для формування гармонійного розвитку людства; здатність поєднувати морально-етичні та соціально-економічні потреби індивідуумів; рівність і доступність суб'єктів підприємницької діяльності до товарів та послуг, що генеруються в процесі використання суспільних благ; забезпечення поєднання потреб та стимулів підприємців, заснованих на базових морально-етичних цінностях бізнесу тощо¹.

Впровадження вищезазначених критеріїв дозволить відтворити необхідні морально-етичні підходи до управління фінансовою діяльністю аграрного підприємства та сприятиме формуванню напрямів корпоративної етики, що є обов'язковою складовою у процесі забезпечення відповідної культури поведінки. На основі реалізації правил та норм корпоративної етики відбувається відновлення сприятливого соціально-економічного середовища на

¹ Маркетингова діяльність підприємства : навч. пос. / В. В. Зіновчук, О. М. Буднік, Л. В. Тарасович та ін. ; за ред. В. В. Зіновчука, Л. В. Тарасович. Житомир: ЖНАЕУ, 2019. 462 с.

підприємстві та втілюються необхідні управлінські рішення щодо реалізації напрямів сталого розвитку.

Враховуючи важливість та необхідність аграрного сектору для економіки країни, а також ризиковість діяльності сільськогосподарських товаровиробників, виникає потреба у підвищенні ролі соціальної відповідальності бізнесу у процесі реалізації глобальних цілей сталого розвитку суспільства. Зокрема, основними цілями розвитку тисячоліття є розширення прав людини, формування гендерної рівності, відповідальне споживання, збереження довкілля, мир і справедливість, що сприятиме формуванню позитивного мислення та покращення якості життя населення¹.

Досвід світових країн з розвинутою економікою показує, що підприємства, які функціонують на засадах корпоративної соціальної відповідальності, узгоджуючи власні економічні інтереси з соціально-екологічними інтересами суспільства, покращують позиціонування своєї продукції на ринку, мінімізують існуючі ризики, у тому числі й репутаційні, і, як наслідок, – прискорюють процес капіталізації бізнесу, що позитивно впливає на подальшу діяльність підприємства та покращує імідж та інвестиційну привабливість підприємства². Це стосується, безумовно, й виробників сільськогосподарської продукції, що зумовлено сучасними тенденціями ведення аграрного бізнесу, акцентуючи увагу на виробництві високоякісної, безпечної, а також органічної продукції.

¹ UNDP. Глобальні цілі сталого розвитку 2015-2030. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>

² Neal, G. (2005) Corporate Social Responsibility: An Economic and Financial Framework. The Geneva Papers on Risk and Insurance Issues and Practice, 30, 387-409. <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.gpp.2510037>

Наразі вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції можна поділити на 3 основні групи: малі, середні та великі (агрохолдинги). До речі, малі та середні виробники, як правило, не розробляють стратегічні плани подальшого розвитку на довгострокову перспективу, що стосується й стратегії сталого розвитку підприємства. Це пов'язано з недостатнім рівнем фінансування і відсутністю взаємодії зі стейкхолдерами, що негативно впливає на формування іміджу та інвестиційної привабливості підприємства.

Агрохолдинги, у свою чергу, активно розробляють і реалізують напрями політики сталого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності на середньо- та довгострокову перспективу. Діючи прозоро, відкрито та відповідально у переважній більшості, великий бізнес висвітлює соціальні, економічні та екологічні напрями своєї діяльності у річному нефінансовому звіті або у звіті про соціальну відповідальність.

Необхідно зазначити, що у 2020 р., за аналітичними даними, передові позиції у рейтингу найпотужніших ТОП-5 вітчизняних виробників аграрної продукції (вертикально інтегровані холдинги із підрозділами, які пов'язані між собою, окрім транснаціональних компаній та переробників – ті, що не виробляють сировину самостійно) займали наступні компанії: агрохолдинг «Кернел», агрохолдинг Нібулон, Миронівський хлібопродукт, UkrLandFarming та холдинг Астарта¹.

Основні напрями соціальної відповідальності найкрупніших вітчизняних агрохолдингів зображено у табл. 1.

¹ MIZEZ. Аграрне інтернет-видання. Рейтинг найбільших аграрних холдингів України, 2020. URL: <https://mizez.com/spetsproekt/pyat-krupneyshikh-agrarnykh-kholdingov-ukrainy-rey2055>

Таблиця 1. Напрями соціальної відповідальності
ТОП-5 вітчизняних агрохолдингів у 2020 р.

Назва агрохолдингу	Основні напрями соціальної відповідальності
Кернел	Підтримка розвитку суспільства шляхом добровільного внеску в соціальну, економічну й екологічну сфери, пов'язані з діяльністю агрохолдингу із досягненням стратегічних цілей ¹
Нібулон	Інвестування в освіту та культуру, покращення рівня медичного обслуговування та охорону довкілля, створення гідних умов та оплати праці, досягнення високого рівня життя людей ²
Миронівський хлібопродукт	Управління корпоративною соціальною відповідальністю спрямоване на: людей; взаємодію із зацікавленими сторонами; ділову поведінку; охорону праці; навколишнє середовище та зміни клімату; благополуччя тварин, а також безпеку й якість виробленої продукції ³
UkrLand-Farming	Всебічна підтримка працівників компанії та місцевої громади; турбота про навколишнє середовище, флору та фауну; забезпечення високої якості виробленої продукції ⁴
Астарта	Спрямування діяльності на досягнення сталого лідерства у сферах: прав людини; трудових відносинах; захисту довкілля та протидії корупції ⁵

Джерело: розроблено на основі звітів агрохолдингів зі сталого розвитку та соціальної відповідальності.

¹ Kernel. Політика сталого розвитку і корпоративної соціальної відповідальності. URL: <https://www.kernel.ua/ua/sustainable-development/>

² Нібулон. Соціально відповідальний бізнес. <https://www.nibulon.com/data/ksv/socialno-vidpovidalnii-biznes.html>

³ МХП. Агроіндустріальний холдінг. Нефінансовий звіт «Сталий розвиток». URL: <https://api.webtest.next.mhp.com.ua/images/512bd/51d31/0a7c2207d13c31.pdf>

⁴ UkrLandFarming. Сталий розвиток. URL: <https://www.ulf.com.ua/ru/sustainability/growth/>

⁵ Астарта-Київ агропромхолдінг. Сталий розвиток. URL: <https://astartaholding.com/page/20>

Зокрема, напрями соціальної відповідальності вітчизняних агрохолдингів безпосередньо пов'язані з реалізацією Глобальних цілей старого розвитку суспільства і мають соціальне, економічне та екологічне спрямування. Такий підхід набуває особливого значення у процесі прискорення капіталізації підприємства, побудованому на отриманні максимального прибутку від виробничої діяльності з однієї сторони та забезпеченні високої якості й безпеки продукції – з іншої.

Відтак, «агрохолдинги, з одного боку, маючи високий рівень механізації робіт та сучасні технології, забезпечують і вищий рівень продуктивності праці, і, відповідно, доходів працюючих у цих структурах, але, з іншого боку, агрохолдинги небезпечні підвищенням рівня безробіття на селі, оскільки для виконання великого обсягу робіт потребують набагато менше робочої сили, що спричинює її вивільнення зі сфери сільського господарства та агробізнесу загалом»¹.

Навіть існує «думка про тимчасовість такого явища, як агрохолдинги, оскільки раціональна державна політика у цій сфері здатна привернути увагу до дрібних та середніх господарств як ключового агровиробника, який ціль свого розвитку вбачає не в отриманні максимального прибутку, як агрохолдинги, а у розширенні виробництва, забезпеченні робочих місць для односельців, створенні соціальних закладів для своїх дітей та родини, формуванні інфраструктури для себе та мешканців свого села, зростанні добробуту своїх працівників тощо»².

¹ Черевко Г., Колодій А. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози. Аграрна економіка. 2012. Т. 5, № 3-4. С. 6-7.

² Недільська Л. В. Капіталізація сільськогосподарських підприємств як рушій сільського розвитку. Наукові горизонти. 2019. № 4 (77). С. 52.

На думку науковців, навіть дрібний виробник аграрної продукції, що має доступ до розвиненої ринкової інфраструктури, може мати вільний доступ до ринку і можливість донести свою продукцію до кінцевого споживача на рівні з великими виробниками, при чому підтримання конкуренції між суб'єктами інфраструктури сприяє її розвитку й зниженню вартості послуг до рівня отримання нормальної норми прибутку на вкладений капітал, тобто до рівня найменш можливої, але економічно доцільної ціни»¹.

Тому у сучасних умовах господарювання питання розвитку сільських територій набуває особливого значення. За даними Мінагрополітики, у 2019 році передбачено видатки в аграрну сферу в обсязі 12,3 млрд грн, з яких за основними програмами підтримки розвитку АПК – 5,9 млрд грн². Зокрема, напрями державної підтримки розвитку сільських територій за період 2018-2019 рр. зображено у табл. 2.

Відтак, загальна сума державних коштів, виділених на розвиток сільських територій протягом досліджуваного періоду зменшилась майже на 688,0 млн грн і у 2019 р. становила 5914,0 млн грн. У тому числі відбулося зменшення фінансування програм державної підтримки тваринництва, зберігання та переробки с.-г. продукції, аквакультури на 500 млн грн, фінансової підтримки сільгосптоваровиробників та розвитку фермерських господарств на 63,2 та 200 млн грн відповідно.

¹ Жибак М.М. Шляхи вдосконалення ефективного розвитку інфраструктури ринку в аграрному секторі економіки. Наук. вісн. Націон. у-ту біоресурсів і природокористування України : Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2015. Вип. 211, ч. 1. С. 85-91.

² Стан фінансування АПК у 2019 році. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu/stan-finansuvannya-apk-u-2019-roci>

*Таблиця 2. Напрями державної підтримки розвитку
сільських територій, 2018-2019 рр.*

Назва державної програми	2018 р.	у струк- турі, %	2019 р.	у струк- турі, %	2019 р. до 2018 р., ±
Державна підтримка тваринництва, зберігання та переробки с.-г. продукції, аквакультури	4000,0	60,6	3500,0	59,2	- 500,0
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	945,0	14,3	881,8	14,9	-63,2
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	1000,0	15,1	800,0	13,5	- 200,0
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	300,0	4,5	400,0	6,8	100,0
Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	66,0	1,0	127,2	2,2	61,2
Захист від шкідливої дії вод сільських населених пунктів та с.-г. угідь, у т. ч. в басейні р. Тиса у Закарпатській обл.	139,3	2,1	88,0	1,5	-51,3
Першочергове забезпечення сільських населених пунктів централізованим водопостачанням	125,0	1,9	68,0	1,9	-57,0
Підвищення кваліфікації фахівців АПК	21,5	0,3	24,0	0,3	2,5
Інші	5,0	0,1	25,0	0,1	20,0
Усього, млн грн	6601,8	x	5914,0	x	-687,8

Джерело: розраховано за даними¹.

Також спостерігалось зниження суми коштів, виділених на захист від шкідливої дії вод і сільськогосподарських угідь, а також забезпечення сільських населених пунктів централізованим водопостачанням більш ніж на 108 млн грн. Однак позитивною тенденцією за досліджуваний період є зростання суми фінансової підтримки розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників, а також заходів здешевлення кредитів для агропромислового комплексу на 100,0 та 61,2 млн грн відповідно.

Зокрема, існує проблема недостатнього рівня фінансування природоохоронної діяльності в аграрному секторі економіки (табл. 3).

Таблиця 3. Капітальні інвестиції в аграрний сектор економіки України на охорону довкілля, 2018-2019 рр.

Показники	2018 р.	у стр-рі, %	2019 р.	у стр-рі, %	2019 р. до 2018 р., ±
Усього, тис. грн	5942,70	x	3496,50	x	-2446,20
<i>у т. ч. на:</i> охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	75,40	1,27	1125,0	32,18	1049,60
очищення зворотних вод	2064,80	34,75	1329,5	38,02	-735,30
поводження з відходами	3751,80	63,13	260,3	7,44	-3491,50
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	50,10	0,84	–	–	-50,10
інші	0,60	0,01	781,70	22,36	781,10

¹ Державна підтримка розвитку територій у 2019 році. URL: State_support_for_territorial_development_in_2019.pdf (decentralization.gov.ua)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

За даними Державної служби статистики України, протягом 2018-2019 рр. загальний обсяг капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища у сільське господарство скоротився на 2446,2 тис. грн. Це зумовило скорочення фінансування таких заходів, як очищення зворотних вод – на 735,3 тис. грн, поводження з відходами – на 3491,50, захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод – на 50,1 тис. грн.

У свою чергу відбулося збільшення інвестицій в охорону атмосферного повітря і вирішення проблем зміни клімату та інші заходи – на 1049,6 тис. грн та 781,1 тис. грн відповідно. Зокрема, загальний обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство на охорону навколишнього середовища у 2019 р. становив лише 0,02 % серед галузей національної економіки. Цей показник знизився майже на 0,04 % у порівнянні з 2018 р., що свідчить про різке скорочення фінансування заходів щодо збереження навколишнього середовища.

Важливо також акцентувати увагу на необхідності мінімізації шкідливого впливу від виробничої діяльності великомасштабних підприємств та збереженні ними довкілля шляхом впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій, диверсифікації та оптимізації процесу виробництва. Це зумовлено проблемою виснаження ґрунтів шляхом нераціонального використання та, як наслідок – зниження їх рівня родючості. На думку В. Андрійчука, «питання порушення екологічної рівноваги, що пов'язане з орієнтацією сільськогосподарських товаровиробників на виробництво лише високоліквідної рослинницької продукції, яке

супроводжується високим ступенем мінералізації ґрунту, приділяється поки-що недостатньо уваги»¹.

Необхідно наголосити на посиленні ролі та соціальної відповідальності держави у питаннях, пов'язаних зі збереженням навколишнього середовища та реалізації природоохоронних заходів на державному та місцевому рівнях (табл. 4).

Таблиця 4. Напрями державної політики у галузі охорони довкілля

Рівень реалізації	Зміст заходів
1	2
Державний	Вдосконалення екологічної законодавчої бази з урахуванням міжнародних норм
	Встановлення і закріплення напрямів екологічної політики держави
	Збільшення бюджетного фінансування витрат на охорону довкілля
	Створення Національного екологічного фонду
	Проведення контролю на всіх рівнях реалізації політики охорони довкілля
	Формування дієвої системи санкцій та стимулів у процесі дотримання норм екологічного законодавства
	Організація та введення екологічної освіти
	Розвиток міжнародної співпраці у напрямі збереження довкілля
Місцевий	Організація моніторингу регіональних екосистем
	Розвиток регіональної екомережі та управління її інфраструктурою
	Контроль за станом експлуатації природоохоронних об'єктів
	Контроль за діяльністю об'єктів, що зумовлюють потенційну загрозу довкіллю

¹ Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: Монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. 216 с.

*Роль соціальної відповідальності бізнесу
у прискоренні капіталізації аграрного сектору економіки*

	Введення належної охорони природно-заповідних об'єктів регіонів
	Сприяння культурно-просвітницькій діяльності
	Створення фондів охорони довкілля
	Зростання бюджетного фінансування капітальних інвестицій та поточних природоохоронних затрат
	Контролювання цільового використання бюджетних коштів природоохоронного призначення

1	2
Корпоративний	Залучення аграрного бізнесу до фінансування природоохоронних заходів
	Залучення капітальних інвестицій у будівництво та модернізацію природоохоронних об'єктів
	Посилення штрафних санкцій за нанесення суб'єктами господарювання шкоди довкіллю
	Впровадження у виробництво та розвиток інноваційних безвідходних ресурсозберігаючих технологій
	Відповідальне ставлення бізнесу до процесу виробництва та задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції
Індивідуальний	Активізація громадської підтримки заходів збереження довкілля
	Формування активної позиції, екологічної культури та відповідальності громадян щодо забезпечення екобезпеки сільських територій
	Застосування штрафних санкцій до громадян за недотримання норм екологічного законодавства
	Усвідомлення людиною своєї значущості у розв'язанні проблем, пов'язаних зі збереженням навколишнього середовища
	Гармонійний розвиток людини в умовах глобальних перетворень, зосереджених на підвищенні якості й безпеки життя

Джерело: розроблено на основі^{1,2} та власні дослідження.

До речі, особливо актуальним для сільських територій є реалізація на корпоративному та індивідуальному рівнях заходів охорони довкілля та інноваційних ресурсозберігаючих технологій. Відтак, впровадження напрямів державної політики у галузі

¹ Дорохова Л. М., Куровська Н. О. Формування екологічної складової державної регіональної фінансової політики. Наукові горизонти. Scientific Horizons, 2019, № 4 (77). С. 36-43.

² Житомирська обласна рада (2018). Про обласну програму охорони навколишнього природного середовища в Житомирській області на 2018-2022 роки. URL: ecology.zt.gov.ua/TT_prog2018.htm.

охорони довкілля на всіх рівнях (державному, місцевому, корпоративному та індивідуальному) забезпечить комплексний підхід та позитивно вплине на процес реалізації зазначених заходів, спрямованих на розвиток сільських територій у напрямку підвищення якості та безпеки життя суспільства, прискорення капіталізації сільгосптоваровиробників, а також підвищення рівня соціальної відповідальності агробізнесу.

Важливо відмітити, що роль соціальної відповідальності у прискоренні капіталізації аграрного сектору економіки полягає у поетапному впровадженні заходів, спрямованих на покращення іміджу сільськогосподарських підприємств та поширення взаємовідносин із зацікавленими особами. У процесі реалізації напрямів капіталізації взаємодія аграрного бізнесу зі стейкхолдерами передбачає врахування інтересів широко кола зацікавлених осіб у всіх сферах аграрного виробництва.

На думку науковців, складність систем землекористування та виробництва продуктів харчування означає, що багато різних організацій мають комерційні або регуляторні інтереси у сільському господарстві та його можливих наслідках для здоров'я, тому їх необхідно розглядати як потенційних стейкхолдерів агробізнесу¹. Вочевидь, основні зацікавлені особи, які прямо або опосередковано взаємодіють із виробниками сільськогосподарської продукції необхідно поділити на такі основні групи: споживачі; партнери; регулятори ринку сільськогосподарської продукції, державні органи й установи; фінансово-кредитні та інформаційно-консультаційні

¹ Integrated Environmental Health Impact Assessment System. Defining the stakeholders: an example from agriculture. URL: http://www.integrated-assessment.eu/eu/guidebook/defining_stakeholders_example_agriculture.html

установи; рейтингові агентства, засоби масової інформації тощо. Відтак, важливо наголосити на необхідності більш детального дослідження напрямів діалогу аграрного бізнесу з усіма групами стейкхолдерів, що вбачають різносторонні напрями взаємовідносин та взаємодії.

Основні напрями взаємодії агробізнесу зі стейкхолдерами у процесі прискорення капіталізації відображено у табл. 5.

Таблиця 5. Напрями взаємодії агробізнесу зі стейкхолдерами у процесі прискорення капіталізації

Стейкхолдери	Напрями взаємодії
Споживачі	Надання правдивої інформації про соціально-економіко-екологічний стан компанії та впровадження інноваційної продукції
Партнери	Дотримання прозорості та відкритості інформації про діяльність компанії, а також дбайливе виконання фінансових домовлень
Регулятори ринку сільськогосподарської продукції, державні органи й установи	Збалансування інтересів усіх учасників аграрних відносин з метою розробки та реалізації ефективної політики підвищення рівня капіталізації підприємства
Фінансово-кредитні та інформаційно-консультаційні установи	Повна відповідність звітності компанії її дійсному фінансовому стану, попередження та виявлення порушень агровиробниками
Рейтингові агентства та ЗМІ	Поліпшення ділової репутації та іміджу підприємства, а також його публічності й прозорості шляхом висвітлення високого рівня рейтингового позиціонування

Джерело: власні дослідження.

Відтак, сільгоспвиробники у процесі діалогу зі споживачами координують питання, що стосуються забезпечення виробництва високоякісної та безпечної сільськогосподарської продукції. Такий підхід надасть можливість аграрним компаніям запроваджувати інноваційні ідеї, що відповідають попиту на ринку сільгосппродукції. Це сприятиме зростанню довіри до аграріїв, розширенню кола споживачів, підвищенню рівня прибутковості, і як наслідок, – прискоренню капіталізації підприємства.

Взаємодія аграріїв з партнерами по бізнесу передбачає дотримання прозорості та відкритості інформації про діяльність компанії та дбайливе виконання фінансових зобов'язань. Такий підхід зумовить довготривалість взаємовигідних партнерських відносин та налагодження нових фінансово доцільних зв'язків. Водночас, добросовісне та відповідальне ведення бізнесу сприяє покращенню ділової репутації та інвестиційної привабливості компанії.

Реалізація відносин сільгосптоваровиробників з регуляторами ринку сільськогосподарської продукції, органами влади та іншими державними установами відбувається на засадах соціальної відповідальності бізнесу. Такий підхід зумовлює збалансування інтересів усіх учасників аграрних відносин з метою розробки та реалізації ефективної політики підвищення рівня капіталізації підприємства. У свою чергу, враховуючи необхідність забезпечення населення сільгосппродукцією, аграрії приймають активну участь у вирішенні проблем продовольчої безпеки та формуванні експортного потенціалу країни.

Важливими стейкхолдерами для аграріїв є фінансово-кредитні інститути та інформаційно-консультаційні

установи, що залучаються для взаємодії та співпраці. Вимагаючи повну звітність та правдивість інформації про фінансовий стан підприємств, вони сприяють залученню додаткових фінансових потоків у компанії та долучаються до інформаційно-консультаційних послуг. Зокрема, діючи на засадах взаємодопомоги, фінансові структури сприяють вирішенню питань щодо попередження та виявлення порушень сільгосптоваровиробниками.

Основними установами, що поширюють існуючі дані про ведення аграрного бізнесу компаніями, висвітлюючи основні напрями їх діяльності, є рейтингові агентства та засоби масової інформації. Відтак, поліпшення ділової репутації та іміджу підприємства, а також його публічності й прозорості відбувається шляхом висвітлення високого рівня рейтингового позиціонування. Це допомагає укріпити своє позиціонування на ринку аграрної продукції та формувати напрями подальшого розвитку на короткострокову та довгострокову перспективу.

Таким чином, залучення зацікавлених осіб до взаємодії з виробниками сільськогосподарської продукції сприяє покращенню взаємовідносин між усіма учасниками аграрного бізнесу. Це зумовлено потребою у поширенні виробництва високоякісної та безпечної продукції, раціонального використання й примноження фінансових ресурсів підприємств аграрної сфери, а також мінімізації ризиків усіх учасників агробізнесу. Відтак, взаємодія сільгосптоваровиробників зі стейкхолдерами забезпечує прийняття дієвих управлінських рішень у формуванні напрямів підвищення капіталізації аграрного бізнесу на засадах соціальної відповідальності.

Проте у прискоренні темпів капіталізації сільгосптоваровиробників на засадах соціальної відповідальності існують певні деструктивні чинники, що

уповільнюють даний процес і перешкоджають формуванню дієвої стратегії розвитку аграрного сектору економіки. До основних негативних чинників необхідно віднести соціальні, економічні, екологічні, технічні та інституціональні, вплив яких розкриваються у низькому рівні розвитку соціальної інфраструктури, недостатньому рівні продуктивності та конкурентоспроможності агроформувань, недосконалій законодавчій базі природоохоронного характеру, техніко-технологічному забезпеченні, а також прозорості й відкритості ведення агробізнесу.

Зокрема, існує думку науковців, що основними «перепонами розвитку соціальної відповідальності агробізнесу є: відсутність системи заохочення (морального та економічного) з боку держави; обмежена кількість фінансових ресурсів у процесі підтримки соціального розвитку сільських громад; недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази, яка регулює можливості участі бізнесу в соціальних програмах; відсутність дієвої незалежної експертизи, а також оцінки реалізації соціальних проектів»¹.

Варто відзначити, що у процесі зростання рівня капіталізації аграрного сектору на засадах соціальної відповідальності важливим є формування основних напрямів у розрізі групи чинників: соціально-психологічних, фінансово-економічних, екологічних, технічних, ринкових, інституціональних та інформаційних (табл. 6).

¹ Левківська Л. М., Швець Т. В. Соціальна відповідальність у контексті формування стратегічного розвитку сучасного агробізнесу. Економіка АПК. 2018. № 7. С. 74-82.

*Таблиця 6. Основні напрями
забезпечення капіталізації аграрного сектору
на засадах соціальної відповідальності бізнесу*

Чинники впливу	Основні напрями
Інституціональні	Покращення нормативно-правової та законодавчої бази щодо державної підтримки та регулювання діяльності агроформувань, а також ведення бізнесу на засадах соціальної відповідальності
Ринкові	Активізація товарообміну агровиробників, розширення та завоювання нових цільових сегментів вітчизняного ринку, а також вихід на світові ринки
Інформаційні	Впровадження системи моніторингу соціально-економічних процесів у галузі, ведення постійного контролю за розподілом та використанням бюджетних коштів, покращення інформаційного забезпечення та системи комунікацій між агровиробниками
Фінансово-економічні	Збільшення бюджетного фінансування витрат на підтримку розвитку сільського господарства та сільських територій, розробка дієвої цінової політики, реінвестування (капіталізація доходів сільгосптоваровиробників), а також введення пільгових умов кредитування та оподаткування аграрних підприємств
Соціально-психологічні	Формування корпоративної та економічної культури, морального клімату, економічного менталітету, психології, покращення умов соціальної сфери, загальної поваги до працівника як особистості і умови його розвитку в межах підприємства ¹
Екологічні	Затвердження повномасштабної правової основи для докорінного поліпшення стану навколишнього природного середовища; підвищення екологічної свідомості та рівня екологічної освіти ²

Джерело: власні дослідження.

¹ Турило А. А., Турило А. М. Процеси капіталізації, зростання ринкової вартості та інноватизації корпорації в аспекті значимості і впливу на них соціально-психологічного чинника (капіталу). Вісник Криворізького національного університету. 2018. Вип. 46. С. 181-185.

² Гавриш О. А., Бичков О. О. Інституціональні аспекти забезпечення стійкого розвитку підприємств. Ефективна економіка № 4, 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1060>

Отже, необхідно відзначити, що соціальна відповідальність є необхідною умовою процесу капіталізації аграрного сектору економіки країни. Особливого значення набуває впровадження основних напрямів капіталізації у розрізі соціально-психологічних, фінансово-економічних, екологічних, ринкових, інформаційних та інституціональних чинників. Це зумовлено необхідністю комплексного підходу щодо збалансування загального соціально-психологічного та фінансово-економічного стану, покращення екологічної свідомості та нормативно-правого забезпечення, ринкового позиціонування сільгоспвиробників, розширення інформаційного середовища та комунікаційних можливостей аграрного бізнесу тощо.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСІВ КАПІТАЛІЗАЦІЇ У СВІТОВІЙ БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Леся Сус,
кандидат економічних наук
Поліський національний університет

Юрій Сус,
кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет

Стабільне та ефективне функціонування банківської системи – це необхідна умова економічного зростання країни. Перспективи зміцнення стійкості банківської системи у значній мірі залежать від процесів капіталізації, адже саме вона є одним із важливих факторів, який створює позитивний вплив банківської системи на фінансово економічний розвиток держави. Діяльність банків передбачає наявність різноманітних ризиків, які несуть у собі негативні наслідки для функціонування банківської системи, а посилення процесів капіталізації банківських установ дають змогу запобігти ризикам втрати або зменшити ступінь їх впливу. Ефективне регулювання банківським капіталом повинно сприяти якнайшвидшому поверненню довіри населення до банківської системи. Своєчасне виявлення внутрішніх проблем капіталізації банків, оцінка, та ефективне управління ними є фундаментальними умовами успішного виходу з кризових ситуацій та підвищення стійкості банківської системи в цілому.

Цілком погоджуємося з твердженням Ю. Бойко, що «банківський капітал це ресурси, які виражені у грошовій формі і використовуються для здійснення

банківських операцій з метою отримання прибутку»¹. Зауважимо, що не потрібно ототожнювати поняття банківського капіталу з поняттям «капіталізація банку».

Особливої актуальності проблема забезпечення належного рівня капіталізації банків набула під час світової банківської кризи 2007–2008 рр. Саме в цей час найгостріше постала необхідність належного забезпечення банків так званою “подушкою безпеки”². Проблема капіталізації – це проблема загальної фінансової стабільності й автономності банківської системи, а отже, проблема належного обслуговування банками прийнятих на себе грошових зобов’язань³.

*Таблиця 1. Підходи до визначення поняття
«капіталізація банку»*

Науковець	Визначення
Бойко Ю. ⁴	це сукупність заходів та дій, які спрямовані на збільшення обсягу банківського капіталу та поліпшення показників його адекватності.
Боровікова М. ⁵	процес перетворення вільних ресурсів в власний капітал банку через формування оптимального співвідношення власного капіталу банків до розміру сформованого ним портфеля активів з метою підтримки балансу між фінансовою стабільністю і прибутковістю банку

¹ Бойко Ю. Сутність, ознаки та прояви концентрації банківського капіталу. *Вісник THEU*. 2010. № 1. С. 8.

² Міщенко В. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 7. С. 12.

³ Матлага Л. Капіталізація як чинник підвищення надійності та ефективності банківської системи України. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 43.

⁴ Бойко Ю. Сутність, ознаки та прояви концентрації банківського капіталу. *Вісник THEU*. 2010. № 1. С. 8.

⁵ Боровікова М.О. Механізм формування капіталу комерційних банків України. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Київ, 2010. С. 8.

Продовження таблиці

Науковець	Визначення
Диба М. ¹ , Коваленко В. ²	процес збільшення капіталу банку за рахунок реінвестування отриманого прибутку, залучення зовнішніх джерел для покриття його ризиків, зростання вартості.
Паньків Х. ³	система взаємодії фінансово-економічних відносин, спрямованих на збільшення власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку, емісії акцій, концентрації капіталу і консолідації банків для збільшення його фінансового потенціалу та економічної ефективності.
Раделицький Ю. ⁴	процес взаємодії економічних і юридичних відносин з матеріальними і нематеріальними ресурсами в результаті якого відбувається перетворення доданої вартості (прибутку) в банківський капітал за умови подальшої трансформації його в вигляді інвестицій в реальний сектор економіки.

Джерело: адаптовано⁵

Таким чином, капіталізація банку серед вчених розглядається з таких позицій:

1) процес збільшення капіталу банку, в першу чергу, за рахунок внутрішніх джерел;

¹ Диба М., Краснова І., Стрижак А. Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації банківської системи. *Вісник Національного банку України*. 2014. № 1. С. 23.

² Коваленко В.В., Черкашина К.Ф. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення: монографія. Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”. 2010. С. 18.

³ Паньків Х.П. Фінансовий механізм капіталізації банків в Україні. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Львів, 2015. С. 21.

⁴ Раделицький Ю.О., Паньків Х. П. Роль капіталізації та ліквідності у забезпеченні стабільного функціонування банків України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Економіка”*. 2014. Вип. 8. С. 165.

⁵ Стойка В.С. Сушностные характеристики понятия “капитализация банковской системы”. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13-2. С. 187.

2) спрямування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування прибутку);

3) спосіб збільшення статутного капіталу банку шляхом перерозподілу власного;

4) збільшення капіталу банку з метою його економічної ефективності (тобто достатності, прибутковості, фінансової стійкості)¹.

Погоджуємося з тим, що головними напрямками здійснення капіталізації банку є: концентрація банківського капіталу шляхом злиття і поглинання коштів; збільшення статутного капіталу банку за рахунок прибутку; випуск банками акцій і вихід на фондовий ринок; збільшення обсягів залученого та запозиченого капіталів². Усі процеси капіталізації мають ґрунтуватися на нормативно-правовому забезпеченні, яке імплементоване до міжнародних стандартів, що включає закони, постанови, інструкції, розпорядження центральних банків. Важливу роль відіграє аналітично-інформаційне забезпечення, зокрема, фінансова звітність банків, висновки ревізійних комісій, аудиторських перевірок тощо. При цьому динаміка збільшення капіталу конкретного банку залежить від внутрішніх факторів таких як: фактичного розміру капіталу, дотримання банком регулятивних вимог, іміджу банку, як емітента на фондовому ринку, позиції акціонерів з питань розподілу прибутку, виплати дивідендів і проведення емісії, середнього розміру дивідендів за відповідними цінними паперами на фондовому ринку тощо³.

¹ Стойка В.С. Сущностные характеристики понятия “капитализация банковской системы”. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13-2. С. 186

² Бойко Ю. Сутність, ознаки та прояви концентрації банківського капіталу. *Вісник THEU*. 2010. № 1. С. 8.

³ Циганов С.А. Шляхи капіталізації банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 93 (Ч. II), 2010 С. 167.

Теоретичне підґрунтя сутності адекватності банківського капіталу формували американські економісти Дж. Мейзел та Р. Якобсон, порівнюючи та поєднуючи поняття «ризик» та «адекватності капіталу» у відповідності до портфельної теорії, що, на переконання науковців, дасть можливість виміряти адекватність капіталу так, щоби результати могли використати менеджери, страховики та регулятори¹. Польські вчені А. Солек та М. Біалас у науковій роботі «Еволюція коефіцієнту адекватності капіталу» вивчають оптимальність капіталу банків та ефективність управління ним, наголошуючи, що значення цього коефіцієнта не може бути нижчим за 8%².

Науковим доробком С. Науменкова³ та С. Міщенко⁴ є систематизація на макро- та мікрорівнях стратегічних напрямів нарощення капітальної бази банків в Україні із врахуванням Базельських стандартів. В. Кремень⁵ у своїх працях вивчала сутність концепції адекватності банківського капіталу та її значущість з позиції впливу на фінансово-економічний розвиток країни. Автором охарактеризовано закономірності та відмінності впливу адекватності капіталу на фінансово-економічний розвиток країн світу.

¹ Maisel S.J., Jacobson R. Interest Rate Changes and Commercial Bank Revenues and Costs. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 1978. Nov. P. 688.

² Białas M., Solek A. Evolution of Capital Adequacy Ratio. *Economics & Sociology*. 2010. Vol. 3. №2. P. 50.

³ Науменкова С. В. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Економіка*. 2015. № 12 (177). С. 39-48.

⁴ Міщенко В. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 7. С. 11-17.

⁵ Кремень, В.М. Оцінювання впливу адекватності капіталу фінансових посередників на фінансовий та економічний розвиток країн. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 3. С. 66-78.

Структурно логічна схема демонструє фактори впливу на напрями капіталізації, які є визначальними при формуванні адекватного банківського капіталу з метою посилення конкурентоспроможності банківської установи (рис. 1).

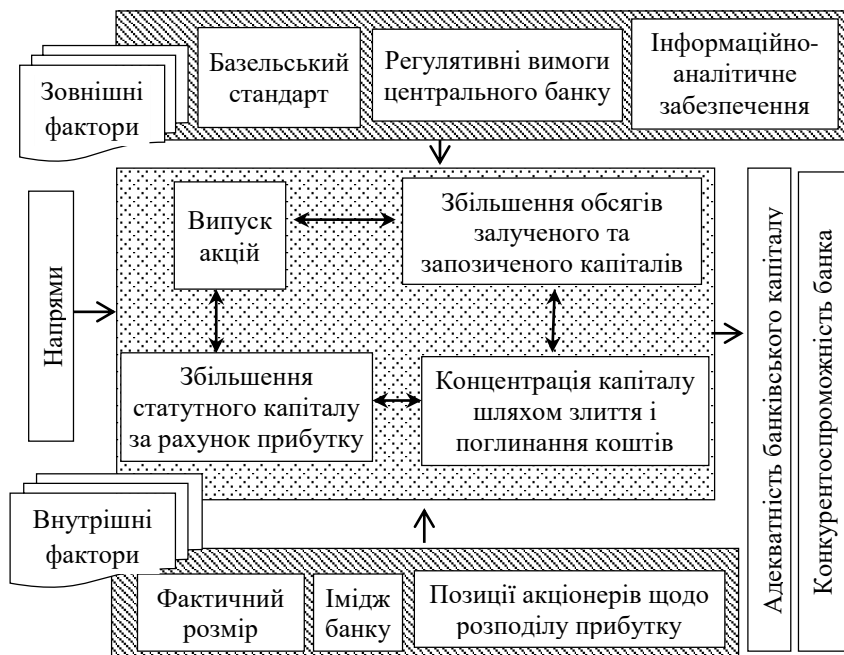

Рис. 1. Структурно-логічна схема капіталізації банків

Джерело: власні дослідження

Дещо складнішим є поняття «капіталізація банківської системи», що являє собою не тільки кількісний, а й якісний процес формування банківського капіталу, необхідного для протистояння кризовим явищам, підвищення довіри клієнтів, стимулювання соціально-економічного розвитку країни через забезпечення

стабільності і надійності банківської системи, шляхом дотримання вимог центрального банку.

Стрижак А. стверджує, що «посилення вимог національного регулятора з приводу достатності капіталу загострило проблему капіталізації банківської системи. Без вирішення цієї проблеми неможливе повноцінне кредитування і забезпечення економічного розвитку країни»¹.

Для вирішення проблеми підвищення рівня капіталізації та надійності установ банківської системи України, що нині є вкрай нагальною, банкам було б доцільно, насамперед, поліпшити якість капіталу та забезпечити достатній рівень покриття ним ризиків, що приймаються банками. Банк для втримання конкурентних переваг і можливості розширити свою діяльність повинен постійно нарощувати свій капітал. Без процесу концентрації капітал не в змозі виконати свою функцію «вартості, що приносить більшу вартість». Саме концентрація капіталу створює умови для розширеного відтворення та впровадження масштабних проектів. На нашу думку зростання рівня концентрації банківського капіталу це позитивний процес, що веде до якісних змін в банківській системі.

Найоптимальнішими шляхами зростання рівня капіталізації банків є збільшення показника адекватності капіталу через консолідацію банківської системи України (консорціумне кредитування, створення банківських об'єднань, злиття банків, їх реорганізація). Це дало б можливість підвищити стійкість і стабільність усієї

¹ Стрижак А.П. Капіталізація банківської системи України. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Київ, 2013. С. 2.

банківської системи¹. Консолідація банківського капіталу – це процес, який охоплює усі форми прояву концентрації і централізації банківського капіталу. Тобто це процес акумулювання банківських ресурсів, що веде до нарощування ресурсних можливостей окремих банків або банківських груп як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх джерел поповнення капіталу². Крім об’єктивних причин, що заважають процесу консолідації банків, є і суб’єктивні, зокрема – небажання головних акціонерів зливатися з іншими банками. Виходом із цієї ситуації може бути створення банківських об’єднань на зразок фінансових і банківських холдингових груп³.

Нарощування ринкової капіталізації банків у значній мірі пов’язане із злиттям та поглинанням (приєднанням) банківських установ. Останнім часом ці процеси активно протікають в усьому світі. Наприклад, у США у 1998 р. зафіксовано 4 найбільших за всю історію США зливань у банківському секторі: Citicorp –Travelers, Bank America – Nations Bank, Bank One- First Chicago, Norwest-Wells Fargo. Найбільший резонанс мало злиття двох американських банків – Nations Bank і Bank America. Новий банк отримав назву Bank of America⁴.

Китайські та американські банки зараз є найбільшими банками світу. Нами був побудований рейтинг 20

¹ Матлага Л. Капіталізація як чинник підвищення надійності та ефективності банківської системи України. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 45.

² Циганова Н. В. Тенденції консолідації банківського капіталу в умовах фінансової глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117(ч. II). С. 196.

³ Матлага Л. Капіталізація як чинник підвищення надійності та ефективності банківської системи України. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 45.

⁴ Муршудли Ф. Сучасні тренди розвитку глобальних банків в контексті фінансової глобалізації. *Економіка*. 2014. №1(154). С. 64.

найбільших банків світу за обсягом ринкової вартості капіталу станом на початок 2021 р.(табл. 2).

Таблиця 2. Рейтинг ТОП 20 найбільших банків світу за рівнем ринкової вартості капіталу у 2021 р., млрд дол. США

№	Банк	Країна	Капітал, млрд дол США	Місце у рейтингу компаній світу
1	JP Morgan Chase & CO	США	387,3	17
2	ICBC	Китай	277,4	27
3	Bank of America Corporation	США	262,2	29
4	China Construction Bank Corporation	Китай	187,3	53
5	Agricultural Bank of China	Китай	164,1	65
6	China Merchants Bank	Китай	162,1	68
7	Bank of China	Китай	129,3	94
8	Citigroup	США	128,4	96
9	Wells Fargo & Company	США	124,8	99
10	Morgan Stanley	США	130,0	100
11	Royal Bank of Canada	Канада	116,7	106
12	Commonwealth Bank	Австралія	112,0	111
13	HDFC Bank	Індія	107,4	118
14	HSBC Holdings	Велика Британія	105,2	120
15	Toronto-Dominion Bank	Канада	102,4	123
16	The Charles Schwab Corporation	США	99,7	131
17	Goldman Sachs Group	США	90,7	151
18	Sberbank of Russia	Росія	78,9	181
19	U.S. Bancorp	США	70,2	211
20	BNP Paribas	Франція	65,5	230

Джерело: адаптовано за даними¹

Станом на початок 2021 р. банк США JP Morgan Chase & Co є найбільшим банком у світі за рівнем ринкової

¹ Список найкращих 1000 компаній у світі та світові рейтинги станом на 1 січня 2021 року від Value Today. URL: <https://www.value.today/> (дата звернення 01.02.2021).

капіталізації. Його ринковий капітал становить 387,3 млрд дол США. Зауважимо, що в загальному рейтингу компаній світу за рівнем ринкової вартості капіталу JP Morgan Chase & Co займає 17 місце. Банки та банківські об'єднання, які домінували наприкінці ХХ ст., витісняються з числа лідерів списку 1000 провідних корпорацій світу за ринковою капіталізацією нефінансовими корпораціями. Так, у 1989 р. до першої десятки входило 5 банків, у 1993 – по 4, у 1995 – 3, 1996 – 1, у 1997-2021 рр. серед лідерів немає жодного банку. Цей факт пояснюється формуванням більш суворого нагляду за діяльністю банківських установ.

На сьогодні в десятку найбільших банків світу входять виключно банки США та Китаю. В свою чергу вони є в складі 100 найбільших компаній світу за рівнем вартості капіталу. До складу ТОП 20 банків включено банки Канади, Австралії, Індії, Великобританії, Росії. Замикає двадцятку найбільш капіталізованих банків світу BNP Paribas (Франція) з ринковою вартістю капіталу в розмірі 65,5 млрд дол США.

Загалом у 2021 р. 20 найбільших банків світу мають ринкову капіталізацію понад 2,9 трлн дол. США, що на 765,0 млрд дол. США більше ніж в 2016 р., проте на 345,4 млн дол. США менше ніж у 2020 р. (табл. 3).

Тенденції останніх років демонструють збільшення ринкової вартості капіталів в банківській системі. В період 2016-2021 рр. найбільш зросла вартість капіталу двох банків США JP MORGAN CHASE & CO та Bank of America Corporation та банку Китаю China Merchants Bank. Поряд з тим серед найбільших банків світу є п'ять фінансових установ, які скоротили свій капітал, зокрема WELLS FARGO & COMPANY (США) скоротив свою ринкову вартість капіталу вдвічі. Зменшення ринкової вартості капіталу банків в період 2020-2021 рр. відбулося за рахунок несприятливого впливу процесів пандемії.

Таблиця 3. Динаміка ринкової вартості капіталу найбільших банків світу в 2016-2021 рр., млрд дол США

№	Банки	Роки						Зміна, +/-	
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021 до 2016	2021 до 2020
1	JP Morgan Chase & CO	232,9	311,3	364,4	368,8	438,1	387,3	154,4	-50,7
2	ICBC	224,1	245,4	308,6	295,7	301,3	277,4	53,3	-23,9
3	Bank of America	154,5	236,6	294,5	279,7	318,0	262,2	107,7	-55,8
4	China Construction Bank	160,9	204,5	253,3	208,0	222,7	187,3	26,4	-35,4
5	Agricultural Bank of China	152,3	156,5	181,4	181,5	189,3	164,1	11,8	-25,2
6	China Merchants Bank	59,2	69,2	110,8	133,4	140,1	162,1	103,0	22,0
7	Bank of China	143,5	149,9	167,9	151,2	150,5	129,3	-14,3	-21,3
8	Citigroup	137,3	164,3	170,1	163,6	178,4	128,4	-9,0	-50,0
9	Wells Fargo & Company	255,4	268,5	263,1	214,3	227,1	124,8	-130,7	-102,4
10	Morgan Stanley	-	80,7	88,8	73,9	83,9	130,0	49,3	46,1
11	Royal Bank of Canada	90,7	104,4	109,1	113,8	113,5	116,7	26,1	3,3
12	Commonwealth Bank	100,1	112,5	91,6	99,8	99,3	112,0	11,9	12,7
13	HDFC Bank	-	-	-	-	98,7	107,4	107,4	8,7
14	HSBC	131,9	165,1	194,1	169,5	160,7	105,2	-26,8	-55,5
15	Toronto-Dominion Bank	81,2	91,4	107,8	106,6	101,9	102,4	21,3	0,5
16	The Charles Schwab Corporation	-	-	-	-	62,5	99,7	99,7	37,2
17	Goldman Sachs Group	72,2	93,2	88,6	78,7	102,0	90,7	18,5	-11,2
18	Sberbank Russia	-	-	-	-	90,3	78,9	78,9	-11,5
19	U.S. Bancorp	74,7	87,3	82,1	84,4	94,0	70,2	-4,5	-23,8
20	BNP Paribas	65,5	91,2	77,5	59,4	74,8	65,5	0,0	-9,3
	Всього	2136,4	2631,8	2953,6	2782,1	3246,8	2901,4	765,0	-345,4

Джерело: адаптовано за даними^{1 2}

¹ Список найкращих 1000 компаній у світі та світові рейтинги станом на 1 січня 2021 року від Value Today. URL: <https://www.value.today/>

² Сус Л. В. Сучасні тенденції розвитку світової банківської справи. *Ефективна економіка*. 2018. № 4.

На підставі даного рейтингу було визначено найбільш капіталізовані банківські системи світу (рис. 2).

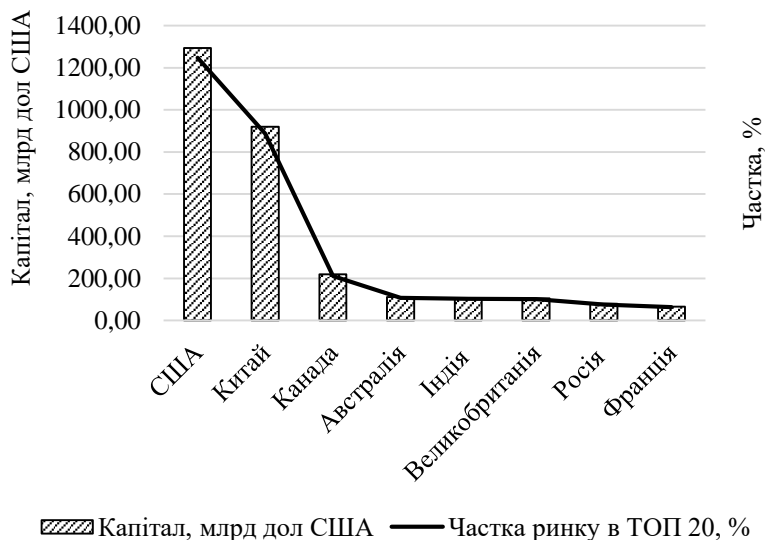

Рис. 2. Географія ТОП-20 найбільших банків світу за рівнем ринкової капіталізації станом на початок 2021 р.

Джерело: адаптовано за даними¹

Найбільш капіталізованою є банківська система США та Китаю. Їх частка в рейтингу становить відповідно 44,6 % та 31,7 %. Канада займає третє місце рейтингу з показником 7,6 %, тоді як частка інших країн знаходиться в межах 2–4 %. Потрібно зазначити, що на початок 2017 р. серед двадцяти найбільш капіталізованих банків світу були присутні банківські установи Іспанії, Японії та Бразилії.

¹ Список найкращих 1000 компаній у світі та світові рейтинги станом на 1 січня 2021 року від Value Today. URL: <https://www.value.today/> (дата звернення 01.02.2021).

У останні роки вони поступилися своєю часткою на користь таких країн як Індія та Росія. Станом на початок 2021 р. ринкова капіталізація банку Індії HDFC BANK становить 3,7 % в загальній капіталізації двадцяти найбільших банків світу, а російського банку SBERBANK – 2,7 %.

Враховуючи значні зміни у банківській системі України, що відбулися в наслідок зовнішніх та внутрішніх фінансових криз, вважаємо за необхідне виконати порівняльний аналіз капіталізації банківських систем України та країн світу. Коефіцієнт банківського капіталу та активів є найкращим структурним показником для порівняльного аналізу. Даний коефіцієнт показує загальний рівень фінансування активів за рахунок власного капіталу.

Частка капіталу в активах є найвищою на Мальдівах (25,1 %), а найнижчою в Домініканській республіці (3,6 %), що зумовлено високими ризиками ведення банківської діяльності в даних країнах (рис. 3).

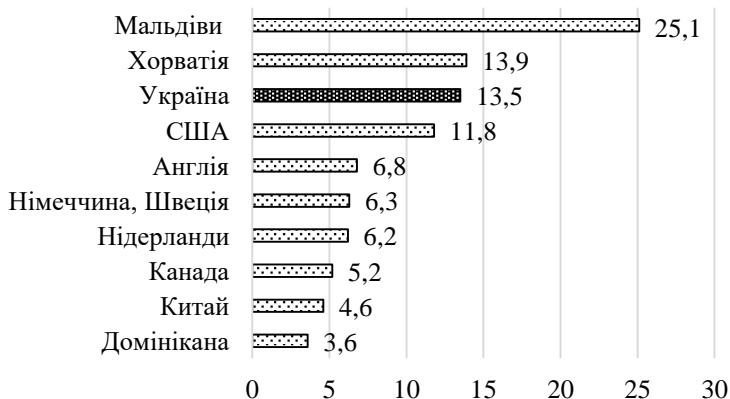

Рис. 3. Коефіцієнт банківського капіталу та активів країн світу за 2019 р., %

Джерело: адаптовано за даними¹.

¹ Indicator. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (дата звернення 07.03.2021)

Серед країн Європейського Союзу цей показник знаходиться в межах 6,2–13,9 %. Найнижчим він є в Нідерландах (6,2 %), а найвищим – в Хорватії (13,9 %). Показник України є наближеним за значенням до показників США та Хорватії. Тому можемо стверджувати, що принципи формування капіталу банків України є тотожними європейським країнам та загальні тенденції динаміки є наближеними до Європейського Союзу.

Оцінювати банківську систему загалом і вживати заходи для її реформування потрібно в тісному зв'язку зі становищем і зміною усієї економіки держави, особливо реального сектору. Тому одним із поставлених завдань у рамках цього дослідження є оцінювання впливу банківського капіталу на фінансово-економічний розвиток країни. Зважаючи на те, що фінансові міжнародні наглядові органи використовують для оцінки адекватності капіталів співвідношення регулятивного капіталу до активів, зважених на ризик, у нашому дослідженні ми використали подібний індикатор, а саме частка капіталу в активах банку.

Для оцінювання впливу капіталу банків на фінансово-економічний розвиток країни нами було відібрано низку показників, що характеризують фінансово-економічний розвиток країни, які розраховуються міжнародними фінансово-кредитними установами. Зокрема: рівень інфляції; офіційний обмінний курс; загальні золотовалютні резерви; показник внутрішнього кредиту приватному сектору (% до ВВП) та річний приріст ВВП. Показники розвитку фінансового сектору країн у період 2013–2019 рр. були отримані з сайтів Світового банку. Для економіко-математичного оцінювання впливу було використано кореляційно-регресійний аналіз на базі статистичної інформації по 10 країнам світу. Ці країни було обрано, передусім, виходячи із європейського вектору розвитку

України та прагнення подальшої тісної інтеграції, а США, Канада і Великобританія як представників високорозвинених країн світу.

Результати визначення кореляційного зв'язку наведені у табл. 4. Використовуючи «шкалу Чеддока», нами оцінено якісну характеристику зв'язку. Одночасно потрібно зауважити, що дана модель є спрощеною в деталізації та не враховує інших факторів фінансово-економічного розвитку, тому її використано лише для часткового прогнозування тенденцій впливу.

Таблиця 4. Результати парного кореляційного аналізу між капіталізацією банку та показниками фінансового розвитку країн світу

Країна	Вплив частка капіталу у активах банку на				
	інфляцію	курс валюти	загальні резерви	частку кредитів у ВВП	приріст ВВП
Україна	0,85	0,36	0,31	0,31	0,47
Болгарія	0,36	0,35	0,43	0,57	0,63
Хорватія	0,11	0,40	0,20	0,20	0,20
Чехія	0,90	0,39	0,93	0,73	0,80
Нідерланди	0,89	0,57	0,64	0,78	0,89
Франція	0,58	0,40	0,78	0,89	0,89
Румунія	0,17	0,70	0,07	0,77	0,41
Великобританія	0,31	0,59	0,34	0,72	0,44
США	0,12	х	0,006	0,01	0,52
Канада	0,42	0,89	0,94	відсутні дані	0,52

Джерело: розраховано авторами на основі даних¹.

Високий обернений вплив показника капіталу в активах банку на інфляцію спостерігається в Україні та

¹ Indicator. The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (дата звернення 07.03.2021)

Чехії, а в Нідерландах та Франції, відповідно – дуже високий та значний прямий вплив.

Високий прямий вплив показника капіталу в активах банку на валютний курс зафіксовано в Румунії та Канаді, а значний в Нідерландах та Великобританії. Сильний або значний обернений вплив між цими показниками в жодній з країн не зафіксовано. В Україні зв'язок є оберненим і помірним. Тож, із зростанням частки капіталу в активах банків зростає і валютний курс у країні.

Дуже висока та висока обернена залежність між часткою капіталу в активах банків й загальними золотовалютними резервами країни спостерігається в Чехії, Франції, а в Канаді навпаки – дуже висока пряма залежність. В Україні зв'язок є обернено помірним.

Високий вплив показник капіталу в активах банку на частку кредитів у ВВП має в Чехії, Нідерландах, Франції, Румунії, Великобританії. В Україні цей зв'язок є помірним.

Високий вплив показника капіталу в активах банку на щорічний приріст ВВП зафіксовано в Чехії, Нідерландах, Франції, США, Канаді. Для України цей вплив є помірним.

Оцінюючи вплив частки капіталу в активах банків на показники фінансово-економічного розвитку 10 країн, було доведено, що досліджувані тенденції в Україні є подібними до таких країн як Болгарія, Хорватія, Великобританія. Даний показник є впливовим для економік країн, як-от Чехія, Нідерланди, Франція, Канада. В реаліях української економіки капітал є впливовим лише на рівень інфляції в країні.

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ ЯК ЧИННИК ЗРОСТАННЯ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Юрій Сус,
кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет

Леся Сус,
кандидат економічних наук
Поліський національний університет

Нестабільність української економіки, що супроводжується інфляційними процесами, які збільшують номінальну вартість активів і пасивів банку та, водночас, зменшують реальну вартість його капіталу, об'єктивно породжує потребу реалізації заходів щодо збільшення рівня банківської капіталізації. Даний напрям має бути ключовим питанням у стратегії формування стабільної банківської системи України¹.

Низька капіталізація банківської системи України протягом довгого часу не давала змоги сформувати умови для забезпечення належного рівня покриття ризиків банківської діяльності та істотно обмежувала можливості банків розширювати інноваційний асортимент фінансових продуктів і послуг, що спричиняло високу вартість ведення банківського бізнесу. Недостатній рівень капіталізації українських банків є однією з причин

¹ Сус Л. В. Сучасні тенденції розвитку світової банківської справи. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=6231> (дата звернення 01.02.2021).

їхньої низької конкурентоспроможності на світовому ринку¹.

Таблиця 1. Хронологія вимог
до банківського капіталу України

Період	Характерні риси
1993-1995 рр.	Банки банкрутують навіть не сформувавши свій статутний капітал
3 1995р.	НБУ посилив вимоги до розміру капіталу банків
3 2000 р.	Уведено класифікацію банків на чотири групи за рівнем капіталізації
6 серпня 2014 р	Встановлено графік збільшення мінімального розміру статутного капіталу
4 лютого 2016 р	Пришвидшення графіку збільшення мінімального розміру статутного капіталу
7 квітня 2016 р.	встановлено більш м'який і плавний графік збільшення мінімального розміру статутного капіталу
11 січня 2017 р.	Відмінено постанову про пришвидшення графіку збільшення мінімального розміру статутного капіталу
Грудень 2017 р	Встановлено кінцевий термін докапіталізації в 500 млн грн. до 11 липня 2024 р
1 січня 2018 р.	НБУ запровадив щорічну оцінку стійкості банків в три етапи
20 червня 2020	Змінено вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу банку, який має становити 200 млн грн

Джерело: адаптовано за даними²

В період 2014-2016 рр. відбувалися активні процеси по закриттю низки банківських установ, тому для дослідження рівня капіталізації банків України та банківської системи в цілому було обрано період після

¹ Сус Л. В. Сучасні тенденції розвитку світової банківської справи. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=6231> (дата звернення 01.02.2021).

² Ковда Н.І. Татяніна С.М Капіталізація банків як чинник зростання економіки України. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип.22. С. 204.

етапу очищення банківської системи 2016-2020 рр. Проведений аналіз свідчить про значні зміни показників капіталізації банківської системи України в період 2016–2020 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка показників капіталізації банківської системи України в 2017–2021 рр.

Показники	Станом на кінець року					Зміна 2020 р. до 2016 р., +/-
	2016	2017	2018	2019	2020	
ВВП, млрд грн	2385,4	2983,9	3560,6	3974,6	4079,0	1693,6
Темп росту ВВП, %	120,0	125,1	119,3	111,6	102,6	-17,4
Власний капітал (ВК), млрд грн	123,8	161,1	154,9	199,9	210,6	86,8
Темп росту ВК, %	122,7	130,1	96,2	129,1	105,4	-17,3
Частка ВК у ВВП, %	5,2	5,4	4,4	5,0	5,2	0,0

Джерело: розраховано за даними¹.

Починаючи з 2016 р., спостерігається збільшення показника власного капіталу банків України. Встановлено, що власний капітал банків упродовж 2016–2020 рр. збільшився на 86,8 млрд. грн. з 123,8 млрд грн до 210,6 млрд грн, що зумовлено виконанням банками вимог головного регулятора країни щодо процесу докапіталізації банківської системи України. Одночасно потрібно відзначити що темпи росту власного капіталу зменшуються. За результатами 2016 р. темпи приросту власного капіталу банків становили 22,7 %, в 2017 р. – 30,1 %, в 2019 р. 29,1 % , а в 2020 р. лише 5,4 %. Це пов'язано з пом'якшенням вимоги НБУ до мінімального капіталу банків з 500 до 200 млн грн

¹Статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 01.02.2021).

Існують різні індикатори рівня капіталізації банківського сектору, одним із них є відношення сукупного банківського капіталу до валового внутрішнього продукту (ВВП). Для того щоб відбулося збільшення рівня капіталізації, потрібно, щоб капітал банківської системи зростав швидше, ніж ВВП у країні.

Значення частки власного капіталу банків України у ВВП упродовж 2016–2020 рр. суттєво не змінилося. Власний капітал банківської системи України на початку банківської кризи становив 13,1 % від (ВВП). Необхідно також зазначити, що в період 2008–2013 рр. цей показник був в межах 12 %, а починаючи з 2016 р. – не перевищує 5,4% ¹. Водночас, позитивним фактом є те, що після «великого банківського очищення» (2014–2016 рр.) темпи зростання власного капіталу банків випереджали темпи зростання ВВП, виключенням став лише 2018 р. (рис. 1).

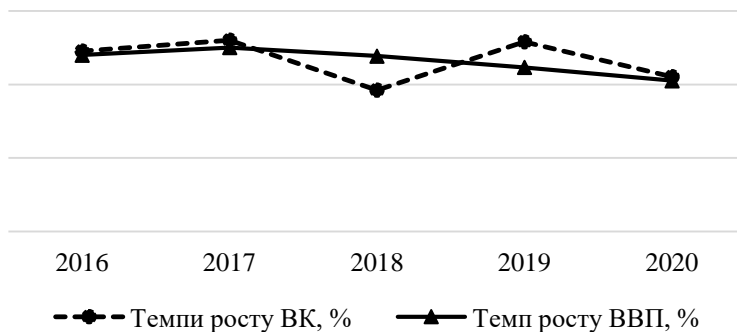

Рис. 1. Показники росту ВВП та власного капіталу банківського сектору в 2016–2020 рр.

Джерело: розраховано за даними²

¹ Сус Л. В. Сучасні тенденції розвитку світової банківської справи. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.n> (дата звернення 01.02.2021).

² Статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic>.

Крім того, у більшості банків нарощування власного капіталу відбувалося, насамперед, за рахунок зовнішніх джерел – збільшення статутного капіталу. Водночас основним внутрішнім джерелом збільшення капіталу банку є “нерозподілений” прибуток. Важливим є те, що дане джерело збільшення капіталу є найдешевшим і не становить потенційної загрози інтересам акціонерів. Для банківської системи України 2016-2020 рр. характерним є висока частка статутного капіталу в загальному капіталі. Тенденції фінансової звітності банків вказують на зменшення даного показника, проте, слід підкреслити значимість саме статутного капіталу у формуванні балансового власного капіталу банків України (рис. 2).

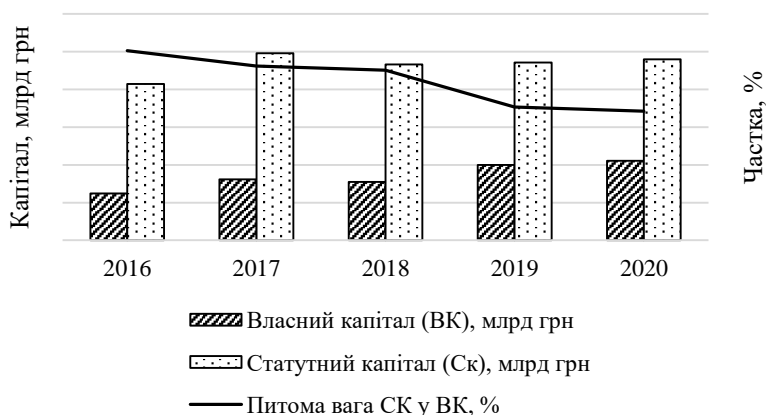

Рис. 2. Динаміка питомої ваги статутного капіталу у власному капіталі банківського сектору в 2016–2020 рр.
Джерело: розраховано за даними НБУ.

Так, за даними станом на 01.01.2017 р. цей показник становив майже 335 %, тоді як станом на початок 2021 р. статутний капітал практично в 2,3 рази перевищує розмір власного капіталу, що пояснюється політикою НБУ щодо

змін у структурі власного капіталу в банківській системі та зумовлено рекордними збитками банків України.

Розглянемо найбільші банки України за розміром та часткою капіталу (рис. 3). На початок 2021 р. 73% капіталу банківської системи сконцентровано в 10 банківських установах, а 27 % – в інших 63 банках. Найвищий розмір власного капіталу в Приватбанку – 53,8 млрд грн, що складає більше 25 % загального банківського капіталу. Другим в рейтингу є АТ «Ощадбанк» з капіталом в розмірі 22 млрд грн, що становить десяту частину банківського капіталу України.

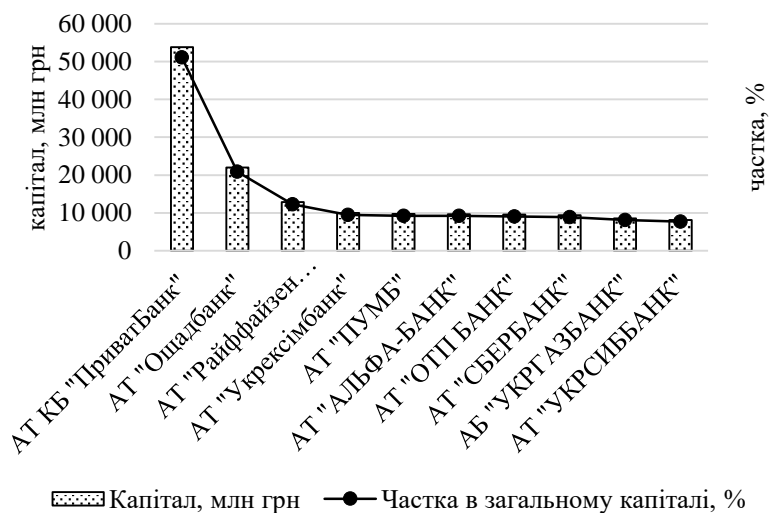

Рис. 3. Найбільші банки України за розміром власного капіталу станом на 01.01.2020 року

Джерело: адаптовано за даними¹

¹ Статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 01.02.2021).

За банківськими установами власний капітал акумульовано вкрай нерівномірно. Станом на 01.01.2021 р. безумовним лідером за розміром власного капіталу є група державних банків – 94,6 млрд грн, або 45,0 % власного капіталу банківської системи України (рис. 4).

Варто зазначити, що до кінця 2015 р. концентрація власного капіталу у представленій групі банків була значно меншою і становила лише 20–30 %. Причиною такого стрімкого росту став факт націоналізації Приватбанку¹. Характерною особливістю капіталізації банківської системи України в період 2016-2018 рр. було нарощення капіталу банками з іноземним капіталом.

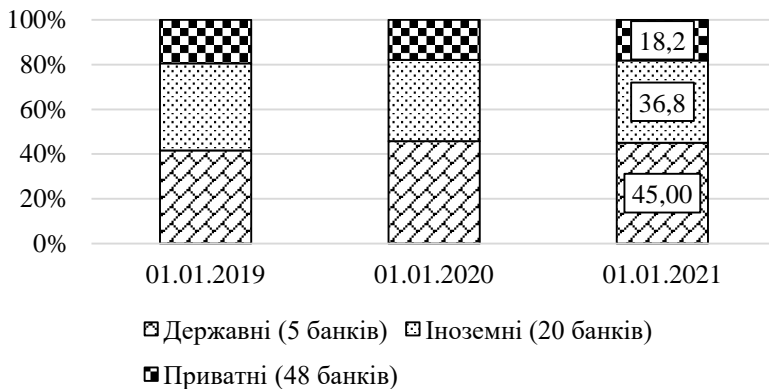

Рис. 4. Частка власного капіталу у розрізі груп банків в Україні

Джерело: адаптовано за даними²

¹ Сус Л. В. Сучасні тенденції розвитку світової банківської справи. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=6231> (дата звернення 01.02.2021).

² Статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 01.02.2021).

Вимоги центрального регулятора країни щодо докапіталізації є такими що іноземним банкам, які входять в іноземні групи, простіше підтвердити джерело походження грошей, ніж українським акціонерам. Тому збільшення статутного капіталу з початку 2016 р. за групою іноземних банків становило 50 млрд грн, а на решту банків припало 15 млрд грн¹. Зауважимо, що з 2019 р. спостерігається тенденція до зменшення частки капіталу банків з іноземним капіталом з 39,0 % до 36,8 %, а частка капіталу державних банків продовжує зростати.

Нині вкрай актуальним є питання щодо часткового виходу держави з банківського капіталу. Реалізація норм Закон України «Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі у статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава» від 15.03.2012 р.² дає змогу повернути кошти до Державного бюджету України, що спрямовані раніше державою на участь у капіталізації банків.

У табл. 3 згруповано банківські установи за величиною капіталу. Метою даного групування є розмежування банків за величиною капіталу та визначення частки банків, в яких існує першочергова потреба у збільшенні капіталу.

Станом на початок 2021 р. у структурі банківської системи України за критерієм обсягу капіталу 72 банківські установи мають капітал більше 200 млн грн. АТ «Український банк реконструкції та розвитку» єдиний

¹ Грудзевич Я. В., Грудзевич У. Я. Капіталізація банківської системи України на сучасному етапі. *Вісник Ун-ту банківської справи Нац. банку України*. 2016. № 1-2. С. 27.

² Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі у статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава : Закон України від 15.03.2012 р. № 4524 VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4524-17> (дата звернення 10.01.2021).

банк, який має негайну потребу в докапіталізації або ж припинити свою діяльність у зв'язку з невиконанням вимоги НБУ.

Таблиця 3. Поділ банків України за величиною власного капіталу станом на 01.01.2021 р.

Банки	Власний капітал						
	всього	менше 500 млн грн		500-3000 млн грн		більше 3000 млн грн	
		од.	од.	%	од.	%	од.
Державні банки	5	1	20,0	0	0,0	4	80,0
Банки з іноземним капіталом	20	5	25,0	6	30,0	9	45,0
Банки з приватним капіталом	48	31	64,6	15	31,3	2	4,2
Разом	73	37	50,7	21	28,8	15	20,5

Джерело: розраховано за даними¹

Частка банків з капіталом до 500 млн грн у групі державних становить 20 % (1 банк), у групі з іноземним капіталом – 25 % (5 банків), а в групі з приватним українським капіталом – 64,6 % (31 банк). Зауважимо, що 36 банківських установ має досить високий розмір власного капіталу. А саме: 21 банк мають розмір капіталу до 3000 млн грн та 15 банківських установ мають розмір капіталу понад 3000 млн грн. Проведене групування підтверджує вкрай складну ситуація для банків з приватним капіталом.

Регулятивний капітал (Н1) є одним з найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних

¹ Статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 01.02.2021).

ризиків, які банки беруть на себе у процесі своєї діяльності, забезпечення захисту інтересів вкладників, фінансової стійкості і стабільності діяльності банків¹.

З метою якісної оцінки капіталу окремих банків і банківської системи в цілому на особливу увагу заслуговує аналіз і моніторинг показника достатності капіталу. Визначення достатності капіталу банку є ключовим не лише для оцінки ефективності функціонування окремо взятої банківської установи, а й для визначення надійності всієї банківської системи².

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H2) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку; і навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку. Нормативне значення показника не менше 10 %³.

Серед учених і практиків є різні думки щодо доцільного нормативу капіталу банків. Наприклад, Девід Майлз, член комітету з грошової політики Банку Англії, вважає, що капітал банку повинен становити не менше 20% від зважених за ризиком активів банку. Своєю чергою, економісти Анат

¹ Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

² Міщенко В. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 7. С. 13.

³ Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.

Адманті і Мартін Хеллвіг у книзі «Нові надії банкірів» пропонують підтримувати банківський капітал на рівні 30% по відношенню до активів. На думку академіка НАН України Б. Данилишина, їх уведення в Україні зараз або в найближчому майбутньому не є доцільним¹.

Регулятивний капітал до 2013 р. мав тенденцію до зростання, проте з 2014 р. спостерігаємо його зменшення, що було зумовлено як суттєвим зменшенням кількості банківських установ, так і недостатньою капіталізацією банків. Стрімке зменшення регулятивного капіталу в банківській системі України протягом 2014–2016 рр. років зумовило зменшення показника достатності капіталу (Н2). Проте, цей показник протягом усього аналізованого періоду перевищував мінімальні вимоги НБУ².

Станом на 01.01.2021 р. регулятивний капітал українських банків становить 182,3 млрд грн (еквівалент 6,4 млрд дол. США) (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка економічних нормативів банківського капіталу в Україні за 2016–2020 рр.

Показники	станом на кінець року					Зміна, +/-
	2016	2017	2018	2019	2020	
Регулятивний капітал (РК), млрд грн	109,7	115,8	126,1	150,3	182,30	72,6
Норматив адекватності РК	12,7	16,1	16,2	19,7	21,98	9,3
Норматив співвідношення РК до сукупних активів	x	x	10,43x	13,5	15,67	5,24

Джерело: розраховано за даними НБУ.

¹ Данилишин Б. Банківським кризам можна запобігти за допомогою гібридних фінансових інструментів. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/kapital-i-banki-1271011.html>.

² Сус Л. В. Сучасні тенденції розвитку світової банківської справи. Ефективна економіка. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=6231>.

Впродовж 2016–2020 рр. показники капіталізації банківської системи поліпшились, а саме: регулятивний капітал зріс на 72,6 млрд грн (з 109,7 млрд грн до 182,3 млрд грн., відповідно), що складає 66,2 %.

Значення показника адекватності капіталу банківської системи України на початок 2021 р. було вдвічі більшим від нормативного, що свідчить про належний рівень капіталізації банківської системи, а з іншого боку, це було наслідком зменшення активних ризикових операцій, що проводили банки України. Проведення Національним банком щорічних стрес-тестувань українських банків дало змогу докапіталізувати банківську систему України знизити кредитні ризики та вивести показник адекватності капіталу на рівень 21,98 %, тоді як на початок 2017 р. він становив рекордно низький рівень 12,7 %.

З 01 січня 2019 року НБУ відновив обов'язковість нормативу достатності основного капіталу (Н3), який розраховується як співвідношення основного капіталу до суми активів і позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику. Нормативне значення показника не менше 7%. Станом на 01.01.2021 р. даний показник вдвічі більший від нормативного (15,67 %). За результатами 2020 р. він зріс на 2,2 п.п. Зважаючи на це, маємо підстави зробити висновок, що банківські установи та банківська система України в цілому спроможна своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, які випливають із торговельних, кредитних або інших операцій банків.

Наразі українські банки не схильні до активних ризикових вкладень коштів, тому спостерігається концентрація значних обсягів фінансових ресурсів усередині банківської системи. З одного боку, банки дотримуються обов'язкових економічних нормативів, з іншого, існує проблема перенасичення банківської сфери

непрацюючим капіталом. Доцільно розглянути показники нормативів регулятивного капіталу у розрізі окремих банківських установ (табл. 5).

На нашу думку, питання регулювання рівня достатності власного капіталу банку є дуже складним і неоднозначним. Наприклад, низькі значення нормативу у банків Восток, Мегабанк, Альянс Січ та Форвард можуть створити небезпеку збільшення ризиків і негативно вплинути на фінансову стійкість банку, а високі значення показника достатності регулятивного капіталу (СЕБ Корпоративний Банк, Український банк реконструкції та розвитку, Фамільний, Розрахунковий Центр, БТА Банк) свідчать про те, що банки недостатньо ефективно залучають та розміщують тимчасово вільні ресурси на ринку.

Таблиця 5. Економічні нормативи регулятивного капіталу по окремих банках України станом на 01.01.2021 р.

	Банк	H2, %	H3, %
ТОП 5 банків з найвищими показниками достатності регулятивного капіталу			
1	АТ "СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК"	356,39	178,20
2	ПАТ "РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР"	297,25	279,35
3	ПрАТ "БАНК ФАМІЛЬНИЙ"	284,97	222,79
4	АТ "БТА БАНК"	265,97	265,97
5	АТ "Український банк реконструкції та розвитку"	265,73	194,16
ТОП 5 банків з найнижчими показниками достатності регулятивного капіталу			
1	ПАТ "БАНК ВОСТОК"	12,81	9,55
2	АТ "БАНК АЛЬЯНС"	12,26	9,36
3	АТ "БАНК СІЧ"	11,96	9,60
4	АТ "МЕГАБАНК"	11,66	8,27
5	АТ "БАНК ФОРВАРД"	11,56	11,56

Джерело: розраховано за даними НБУ.

Отже рівень капіталізації банківської системи України має відповідати стратегічним завданням, що стоять перед нею (у першу чергу – забезпечення безумовного збереження

заощаджень клієнтів та відновлення кредитування реального сектору економіки).

Показники рентабельності капіталу може використовуватись для оцінки прибутковості банку лише в короткостроковому періоді, оскільки не в змозі оцінити стабільність потоків доходів, що генеруються банківською діяльністю, в майбутньому¹.

Динаміка рівня рентабельності банківського капіталу зображено на рис. 5.

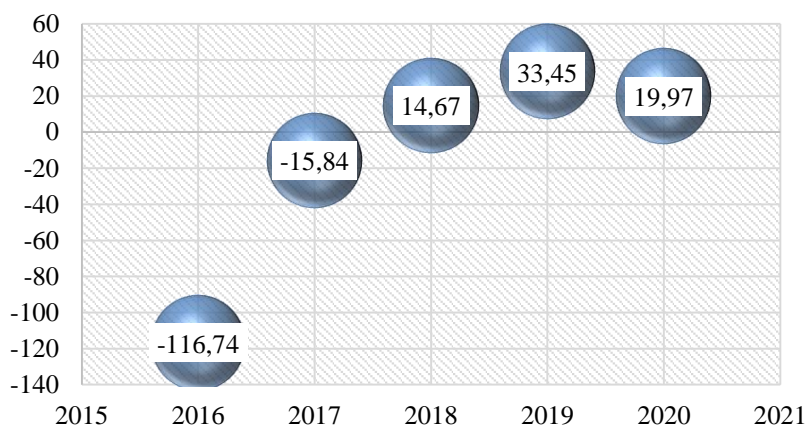

Рис. 5. Динаміка рівня рентабельності банківського капіталу України в 2016-2020 р.

Джерело: розраховано за даними НБУ.

Тенденції даного показника є позитивними в динаміці 2016-2020 рр. Даний показник до 2018 р. мав від'ємне значення. Проте у 2018 році цей показник зріс до 14,67 %, а в продовж 2018-2020 рр. продовжував зростати. На це вплинув факт ведення прибуткової діяльності банків.

¹ Гайдаржийська О. М., Щепіна Т. Г., Отрошко В. П. Практичні основи аналізу та оцінки капіталу банку. Молодий вчений. 2017. № 7 (47). С. 418.

Рентабельність банківського капіталу є дещо вищою за нормативне значення в 5 %, тому банки повинні надалі вести більш раціональну та ефективну політику.

Дослідження основних процесів капіталізації вітчизняних банків за період 2016–2020 рр. дає змогу виокремити сильні та слабкі сторони діяльності банківської системи України. У табл. 6 наведено SWOT-аналіз, який демонструє сильні та слабкі сторони капіталізації банківської системи України, а також можливості подальшого розвитку та загрози, які несуть потенційні ризики.

Таблиця 6. SWOT-аналіз чинників впливу на капіталізацію банківської системи України

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> • достатній рівень капіталізації банківської системи • показники економічних нормативів банків відповідають нормам НБУ • підвищення якості послуг, що надаються банками 	<ul style="list-style-type: none"> • рівень капіталізації окремих банків не забезпечує можливість покриття ризиків • високий рівень концентрації капіталу групою державних банках • перенасичення банківської системи непрацюючим капіталом
	Можливості	Загрози
Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> • прийняття нових або вдосконалення наявних законодавчих актів, які стосуються до капіталізації банків ; • нарощування капіталізації за рахунок зовнішніх джерел; • розширення масштабів діяльності за рахунок консолідації, концентрації банківських капіталів 	<ul style="list-style-type: none"> • посилення фінансової кризи • високі темпи інфляції • монополізація банківського ринку • низький рівень конкурентоспроможності на світовому рівні

Джерело: власні дослідження.

Як видно з табл. 6, вітчизняні банківські установи мають досить значний перелік слабких сторін та загроз. Вирішити значну частину проблемних аспектів у діяльності банків можливо за рахунок підвищення рівня їхньої капіталізації.

Виконане дослідження показало достатній рівень банківської капіталізації банків в цілому по країні, проте обсяг капіталу окремих банків є недостатнім для ефективного функціонування банківської системи України в співпраці з міжнародними фінансовими установами. Протягом усього аналізованого періоду фактичні значення економічних показників коливались у межах відповідних норм. Проте не у всіх випадках це означає позитивний результат. Розбіжності у кілька разів, як і наближення значень до норми, є однаково критичними для банків. Надмірна міцність банківської системи не завжди є показником фінансової стійкості або ж правильної стратегії. Ризики криються не лише в активних діях банків, а й у певній їх бездіяльності.

КОНТРОЛІНГ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ РІВНЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

*Галина Мартинюк,
старший викладач*

Поліського національного університету

Оподаткування аграрного бізнесу формується на основі податкових відносин між підприємствами агробізнесу які спрямовують свою діяльність на отримання прибутку та державними фіскальними інституціями зі застосуванням визначених законодавством систем оподаткування. Оскільки на сучасному етапі розвитку підприємств аграрного сектору економіки існує низка проблем підвищення рівня їх капіталізації вирішення яких вимагає нагальної розробки нових та вдосконалення вже існуючих інструментів податкової політики.

Податковий кодекс що регулює відносини по виконанню зобов'язань всіх суб'єктів, в тому числі й підприємств аграрного сектору, це інтегрована складова законодавства України, яка спрямована на встановлення правил, принципів та чітко визначених параметрів податкового середовища.

Податкова політика є складовою фінансової політики, яка своєю чергою впливає на розвиток галузей та підприємницьких структур. В ній визначаються основні напрями розвитку економічних процесів, податкове навантаження та податковий тиск, а відтак і кількість фінансових ресурсів які залишаються у розпорядженні та мають вплив на формування власного капіталу підприємств. Формування та реалізація ефективної

політики у сфері оподаткування займає достатньо важливе місце у процесі регулювання соціально-економічного розвитку регіонів та галузей в тому числі і аграрної.

Товкун Л. В у власних наукових доробках «Податкову політику держави визначає як сукупність політико-правових заходів у податковій сферах»¹. Разом з тим, Я. Р. Ярема вважає що «головними вадами сучасної моделі податкової політики є: надобтяжливість, нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження; чиновницькі викривлення норм законодавства; корумпованість і каральний зміст податкових відносин»².

Матвійчук Л. О. та Олійник Л. Г. стверджують, що «важливим елементом організації податкової політики є вибір підприємством тієї системи оподаткування, яка буде найбільш прийнятною для його форми власності, організаційної форми, видів та напрямів діяльності, що найбільше відповідатиме фінансовим цілям підприємства, оскільки від правильного вибору системи оподаткування залежатиме і який чистий прибуток підприємство матиме у своєму розпорядженні»³.

Оподаткування підприємств аграрного сектору економіки можна розглядати у різних тлумаченнях: політичному (відродження економіки через пріоритетний розвиток аграрної сфери), суспільно-політичному (сталий розвиток економіки), соціальному (розвиток сільських територій), економічному (ріст ВВП) та фінансовому

¹ Товкун Л. В. Принципи податкового права і податкова політика. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 150-158.

² Ярема Я. Р. Податкова політика в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2019. № 4(2). С. 547-550.

³ Матвійчук Л. О. Податкова політика як інструменті оптимізації фінансової безпеки підприємства. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 12. С. 86-90.

(збільшення доходів як виробників продукції, так і доходів найманих працівників). Так, трактування сутності оподаткування підприємств аграрного сектору можна розглядати з позиції триєдиного підходу, що характеризує його як систему, процес та явище (рис. 1).

Рис. 1. Підходи до визначення економічної сутності, категорії «оподаткування»

Джерело: власні дослідження

Оподаткування аграрних виробників продукції, як явище в якому відображається формування комплексу податкових параметрів, що проявляється в особливостях сплати податків. Прояв податкових особливостей відображається через визначення бази, об'єкта, ставок податків, їх декларування, а відтак і розміру податкових зобов'язань, що мають вплив на капіталізацію підприємств та розвиток аграрного бізнесу.

Під процесом оподаткування аграрних підприємств потрібно вважати комплекс послідовних дій з метою спрощення оподаткування та досягнення поставленої цілі – зменшення податкового навантаження. Таким чином, практика оподаткування підприємств аграрного сектору доводить, що довгостроковий успіх бізнесу, а відтак і приріст власного капіталу, залежить від здатності податкового менеджменту підприємств обирати найбільш оптимальну систему оподаткування.

Дорошенко О. О., Ястребов Ю. Ю. проводячи дослідження щодо впливу фіскальної політики держави на

ефективність діяльності підприємств, констатують, що «ведення виваженої та ефективної фіскальної політики як на макрорівні, так і побудова дієвої системи податкового менеджменту нарівні підприємства, сприяє підвищенню фінансової сталості суб'єктів господарювання та рівня ділової активності, а відтак, створює додаткові можливості для розширеного відтворення та підґрунтя для зростання величини валового внутрішнього продукту»¹.

Рис. 2. Пріоритети вибору систем оподаткування підприємств аграрного сектору економіки

Джерело: адаптовано за даними².

У податковому законодавстві акцентується увага на тому, що суб'єкти бізнесу мають можливість обирати одну із трьох систем дозволених податковим законодавством. Разом з тим вибір системи оподаткування має бути направлений не на мінімізацію податкових зобов'язань, як таких, а на оптимізацію податкових платежів та їх вплив на збільшення власного капіталу і підвищення рівня капіталізації підприємств аграрного сектору.

¹ Дорошенко О. О. Визначення впливу бюджетної та фіскальної політики держави на ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств. *Агросвіт*. 2015. № 21. С. 59-61.

² Податковий кодекс України - Законодавство України - Верховна Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>. (дата звернення: 25.01.2021).

Одночасно кожна система має власні обмежувальні умови, що підкреслюють її податкову основу.

Загальна система оподаткування це система, що регулюється Податковим кодексом та не має особливих обмежень. Оскільки у визначеній системі сплачуються всі податки вона здійснює найбільший тиск на виробника продукції.

Разом з тим, альтернативною системою оподаткування виступає спрощена система, що в свою чергу має ряд обмежувальних критеріїв та особливостей. Більше того, спрощена система являє собою сукупність двох форм які дозволені для оподаткування підприємств аграрного бізнесу.

Оподаткування підприємств аграрного сектору із застосуванням спеціального режиму через сплату єдиного податку третьої групи має ключовий обмежувальний інструмент у вигляді доходу який враховує встановлений законодавством розмір мінімальної заробітної плати та не повинен перевищувати 7002000 грн у 2021 р.

Разом з тим оподаткування підприємств аграрного сектору із застосуванням спеціального режиму через сплату єдиного податку четвертої групи, можна трактувати як послідовний процес впровадження визначеного Податковим кодексом комплексу заходів направлених на зниження податкового тиску. Оскільки підприємства аграрного бізнесу при використанні даної системи оподаткування не враховують обмеження в доході то її можуть застосовувати значно більше виробників сільськогосподарської продукції.

Застосування спеціального режиму оподаткування передбачає проведення сільськогосподарськими підприємствами, специфічних процедур, які мають свої завдання та форми прояву (рис. 3).

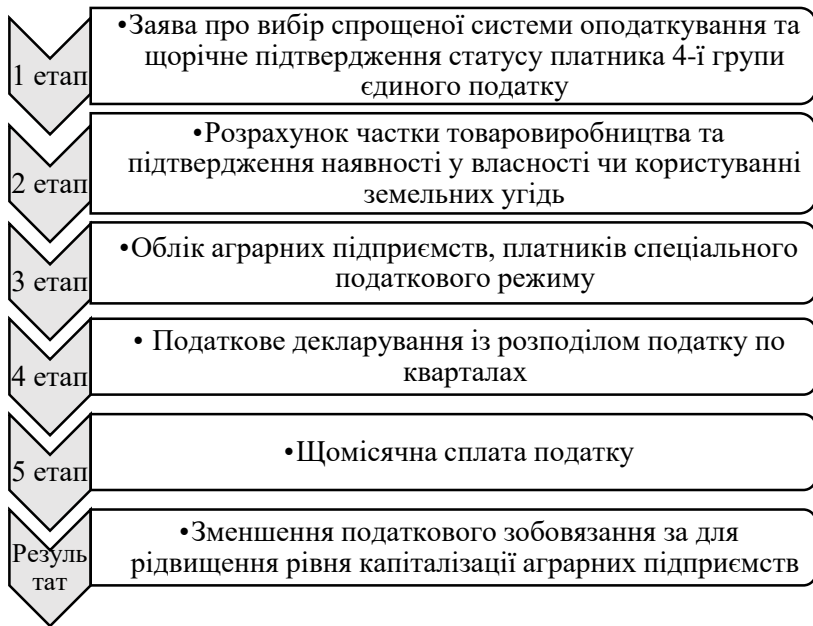

Рис. 3. Етапи організаційної основи спрощеної системи оподаткування підприємств аграрного сектору економіки

Джерело: власні дослідження.

Першочерговим етапом у виборі спеціального податкового режиму є подання заяви в органи податкової служби. Бланк заяви встановлено зразку запроваджено податковим законодавством. ПКУ визначається що не можуть бути платниками єдиного податку четвертої групи підприємства аграрного сектору які:

- отримують більше 50% доходу від реалізації декоративних рослин;
- здійснюють виробництво підакцизних товарів;
- мають податковий борг¹.

¹ Податковий кодекс України - Законодавство України - Верховна Рада.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>. (дата звернення: 25.01.2021).

Наступним кроком у застосуванні спрощеної системи оподаткування є реєстрація сільгосп товаровиробників як платників податку. Отримання дозволу підприємствами аграрного сектору на сплату єдиного податку можливе при дотриманні чітких обмежень а саме: мати у власності чи користуванні земельні та водні угіддя; у видах діяльності що мають підпадати під статус сільськогосподарських; частці сільськогосподарського виробництва що повинна перевищувати 75%.

Результативно-впливовою процедурою організаційної основи оподаткування підприємств аграрного бізнесу за спрощеною системою виступає розрахунок податку. На розмір податку впливає наявна у власності або користуванні площа сільськогосподарських угідь (рілля, сіножаті, пасовища, землі закритого ґрунту, водні об'єкти та багаторічні насадження) та ставки визначені законодавством. Соціальним інструментом при визначенні суми єдиного податку для сільськогосподарських товаровиробників виступає нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь.

Однак, ми категорично не погоджуємося із висновками І. В. Сколотій який стверджує що «з метою удосконалення єдиного податку 4 групи при його обчисленні слід враховувати суму одержаного прибутку платника єдиного податку за звітний період і здійснювати коригування нарахованої суми єдиного податку, застосовуючи поправочний коефіцієнт на податок на прибуток»¹. Єдиний податок включає у себе чотири обов'язкові платежі земельний податок та рентну плату за воду та надра, а податок на прибуток сплачують за результатами річного декларування яке відмінне від

¹ Сколотій І. В. Єдиний податок за спрощеною системою оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, його облік та звітність. *Вісник ХНАУ*. Серія: Економічні науки. 2015. № 4. С. 198-207.

календарного року та закінчується червнем. Однак сільгосп товаровиробники додатково сплачують екологічний, транспортний та акцизний податки.

Оскільки податковим періодом спрощеного оподаткування підприємств аграрної сфери виступає календарний рік, (не пізніше 20 лютого) підприємницькі структури повинні сформувавши декларацію та визначити суму єдиного податку 4 групи яка підлягає сплаті. Єдиний податок сплачується помісячно у розмірі третини квартальної суми.

Квартальний розмір податку що підлягає сплати визначається так що в першому та другому кварталі (витратному для виробників півріччі) сплачується по 10 % від річної суми, в третьому кварталі (збір врожаю) 50% і в четвертому кварталі все що залишилося тобто 30%.

Досліджуючи бюджетно-податкову політику регулювання підприємств агробізнесу Форкун І. В. стверджує що «при оподаткуванні єдиним податком підприємств агробізнесу, розподілити їх на певні групи, передбачивши граничний розмір доходу, при перевищенні якого сільськогосподарський товаровиробник втрачає право на застосування спрощеної системи оподаткування у вигляді єдиного податку та переходить на загальну систему»¹. Він стверджує що «це обґрунтовується необхідністю удосконалення механізму оподаткування в частині забезпечення рівності умов оподаткування та стимулювання ефективного розвитку»².

Водночас, можна стверджувати, що спрощене оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників це пільгове впровадження фіскального механізму, який

¹ Форкун І. В. Бюджетно-податкова політика регулювання діяльності підприємств агробізнесу України. Інтелект XXI. 2019. № 1. С. 111-116.

² Там само.

забезпечує раціональне використання його інструментів у напрямі зменшення податкового навантаження за для досягнення відповідного рівня капіталізації та виконання визначених податковим законодавством зобов'язань з метою наповнення місцевого бюджету. Ключовими фіскальним інструментом в оподаткуванні підприємств аграрного сектору виступають ставки податку, які на порядок нижчі від ставок земельного податку.

Згідно податкового законодавства розмір ставок залежить від виду сільськогосподарських угідь. Так для ріллі, сіножатей та пасовищ ставка встановлена на рівні 0,95, для багаторічних насаджень вона складає 0,57, для земель водного фонду 2,43, та для закритого ґрунту 6,33. Разом з тим для підприємств що здійснюють виробництво продукції на Поліських територіях та в гірських регіонах ставки мають і ще нижчі коефіцієнти.

Однак при дослідженні ролі податкової політики Коровій В. В. звертає увагу на «узгодження правил щодо оптимізації й розподілу податкового навантаження як пріоритетного напрямку перетворення податкової політики є вдосконалення механізмів і процедур податкового адміністрування»¹. Разом з тим він стверджує що «конфігурація податкової системи має забезпечувати збір достатнього обсягу фінансових ресурсів для виробництва суспільних благ і надання послуг»², а саме наповнення дохідних частин як державного так і місцевих бюджетів.

Альтернативне оподаткування передбачає сплату єдиного податку що повністю зараховується до доходної частини місцевих бюджетів (табл. 1). Як показує динаміка формування місцевих бюджетів, поряд із ростом фінансових ресурсів дохідної частини бюджетів

¹ Коровій В. В. Податкова політика країни в умовах глобалізації економіки. Проблеми економіки. 2019. № 4. С. 179-185.

² Там само.

територіальних громад зростають і їх податкові надходження. Податкові надходження місцевих бюджетів формують тільки два податки, це єдиний податок та податок на нерухомість відмінний від земельної ділянки.

Таблиця 1. Роль та динаміка єдиного податку у доходах місцевих бюджетів України за 2015-2019 рр. млн грн

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2019 р. ++, - до 2015 р.
Доходи місцевих бюджетів, млн грн.	274771	341354	453949	519137	519525	244754
Податкові надходження до місцевих бюджетів, млн грн.	97 667	141 257	185717	227103	268307	170639
Частка податкових надходжень у загальній сумі доходів місцевих бюджетів, %	35,5	41,4	40,9	43,7	51,6	16,1
Єдиний податок, млн грн.	10 975	17 167	23 388	29 564	35 270	24 295
Єдиний податок у доходах місцевого бюджету, %	11,2	12,2	12,6	13,0	13,1	1,9
Єдиний податок агровиробників, млн грн	2024	3540	4270	5272	5273	3248

Джерело: розраховано за даними ¹.

Частка податкових надходжень у 2019 р. порівнянні з 2015 р. зросла на 20% і складає половину визначених доходів. За результатами дослідження чітко

¹ Веб-портал Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

відслідковується ріст сплати єдиного податку у вхідних джерелах бюджетів територіальних громад. Розмір єдиного податку в дохідній частині бюджетів збільшився від 10975 млн грн у 2015 р. до 35270,2 млн грн у 2019 р. В структурі дохідної частини бюджетів частка єдиного податку складала 11% в 2015р. і збільшилась до 13% в 2019 р. Розмір єдиного податку що сплачують підприємства аграрної сфери виріс втричі від 2024 млн грн у 2015 р. до 5273 млн грн у 2019 р.

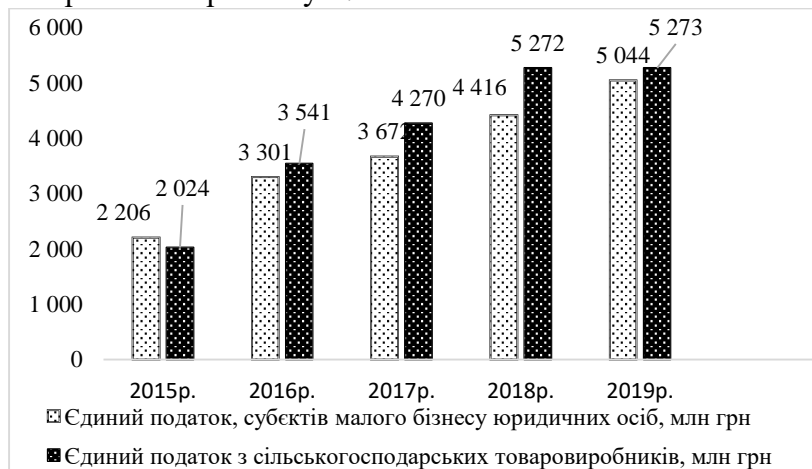
Єдиний податок формується на основі податків із фізичних осіб підприємців, юридичних осіб суб'єктів малого бізнесу та податків сільгосптоваровиробників. Як показує динаміка сплати податку сільгосптоваровиробників то рівень його росту нижчий порівняно із податками малого бізнесу оскільки ріст мінімальної заробітної плати за досліджуваний період випереджає ріст нормативної оцінки земельних угідь.

Спрощена система оподаткування зі сплатою єдиного податку використовує обмеження в розмірі доходу для підприємницьких структур та обмежень у видах діяльності. Динаміка та порівняльний аналіз єдиного податку з юридичних осіб суб'єктів малого бізнесу та сільськогосподарських підприємств відображена на рис 4.

Як показують результати дослідження та розвиток бізнесу, єдиний податок всіх підприємницьких структур має тенденцію до росту. В початковий період дослідження розмір єдиного податку суб'єктів малого бізнесу випереджав розмір податку сільськогосподарських підприємств на 202 млн грн, а в завершальний період розмір єдиного податку четвертої групи складає 5273 млн грн та випереджає розмір єдиного податку третьої групи на 250 тис грн.

Позитивної динаміки наповнення місцевих бюджетів попередніх років не поділяє Панченко Н. В. та стверджує

що «особливістю формування бюджетно-податкової політики на сучасному етапі є певна невизначеність щодо того, як розвиватимуться події, пов'язані з поширенням коронавірусу, яких втрат зазнає економіка країни від пандемії та як швидко вона зможе відновитись після завершення карантину»¹.

*Рис. 4. Динаміка єдиного податку із юридичних осіб платників єдиного податку третьої та четвертої групи в дохідній частині місцевих бюджетів за 2015-2019 рр.
Джерело: розраховано за даними².*

Колектив авторів монографії (під загальною редакцією Т. О. Зінчук) встановлюючи роль аграрного підприємництва у розвитку національної економіки та досліджуючи виробництво органічної продукції пропонують розширити

1 Панченко Н. В. Бюджетно-податкова політика в умовах економічних перетворень. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. 2020. Т. 5, вип. 1. С. 101-106.

2 Веб-портал Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 25.01.2021).

пільгове оподаткування аграрного бізнесу що виробляє органічну продукцію через «надання пільг при сплаті податку на прибуток (фіксована сума податкового кредиту або включення до податкового кредиту певних витрат);- звільнення від сплати податку на нерухомість або часткова його сплата;- надання податкових відпусток (звільнення від сплати податку на прибуток або податку на нерухомість»¹, та визначають «що однією з переваг надання податкових пільг є те, що держава не витрачає реальних коштів на підтримку органічних операторів»².

Разом з тим, Пасічний М. Д. досліджуючи податкову політику в країнах ОЕСР не погоджується із існуванням спеціальних податкових режимів та вказує що «важливою тенденцією розвитку оподаткування в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою є уніфікація законодавства у сфері справляння податків та зборів та посилення ролі наднаціонального податкового регулювання»³.

Для виявлення впливу сплати податкових зобов'язань до бюджетів територіальних громад на функціонування аграрного бізнесу відслідковуємо динаміку сплати єдиного податку 4 групи що пріоритетно застосовується для оподаткування підприємствами аграрного сектору економіки та збільшення власного капіталу визначених підприємницьких структур (рис. 5).

Отже дослідивши динаміку оподаткування та приріст капіталу відслідковується обернено пропорційна залежність, при якій збільшення суми єдиного податку сплаченого агровиробниками призводить до зменшення

¹ Роль аграрного підприємництва у розвитку національної економіки. За ред. проф. Зінчук Т. О. Київ: Центр учбової літератури. 2019. 494с.

² Там само.

³ Пасічний М. Д. Податкова політика країн ОЕСР. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 1. С. 127-138.

приросту капіталу, що впливає на рівень капіталізації підприємств аграрного сектору економіки.

*Рис. 5. Динаміка приросту капіталу та сплати єдиного податку підприємствами аграрного сектору за 2015-2019 рр.
Джерело: розраховано за даними ^{1,2}.*

Наші дослідження підтверджує Сотніченко О. А. стверджуючи що «за стабільних умов в Україні спостерігається детермінований зворотний зв'язок між податковим навантаженням та економічним розвитком»³.

Зважена державна податкова політика, що дозволяє вибір із діючих форм оподаткування найбільш оптимальну

¹ Державна служба статистики України Статистичні дані URL:https://www.http://www.ukrstat.gov.ua/pbp_ek_vsmm_2013_2019_ue.xlsx.

² Веб-портал Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 25.01.2021).

³ Сотніченко О. А. Податкова політика в Україні та її вплив на соціально економічне зростання. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2019. Т. 25, № 4. С. 57-71.

систему для визначеного виробника, та на основі оптимізації податкових платежів знизити частку витрат на сплату податків, має змусити виробників сільськогосподарської продукції розширювати бізнес, нарощувати частку власного капіталу та підвищувати рівень капіталізації підприємств в аграрній сфері.

Однак використання пільгових умов оподаткування окремими галузями вступає у протиріччя із основними засадами оподаткування що гуртуються на принципах загальності, рівності та презумпції правомірності. Реформування системи оподаткування АПК неминуче, так як це одна з вимог ключового кредитора України – Міжнародного валютного фонду»¹.

Отже, під системою спеціального режиму оподаткування можна розуміти сукупність податкових відносин між підприємствами аграрного сектору та фіскальними інституціями за для отримання безстрокового дозволу використання спрощеної системи оподаткування підприємств аграрного сектору. Разом з тим спрощене оподаткування використовується з застосуванням особливостей декларування перед початком року, нарахування єдиного податку за ставками в залежності від сільськогосподарських угідь та поетапної його сплати у терміни дозволені законодавством та прийнятні виробникам, що враховують сезонність у виробництві продукції.

1 Сколотій І. В. Єдиний податок за спрощеною системою оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, його облік та звітність. *Вісник ХНАУ*. Серія: Економічні науки. 2015. № 4. С. 198-207.

ОБЛІК, АНАЛІЗ І КОНТРОЛЬ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПОТРЕБ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ

Наталія Савченко

кандидат економічних наук, доцент

Роман Савченко

кандидат економічних наук, доцент

Валентина Кухарець

*кандидат економічних наук, доцент
Поліський національний університет*

Процес розподілу капіталу має вирішальне значення для забезпечення ефективності функціонування національної економіки, а саме: сприяє підвищенню продуктивності праці, стимулює інноваційні процеси, взаємовигідне кредитування суб'єктів господарювання, а також забезпечує належне функціонування фондового ринку. В той же час, ненадійна і непотрібна інформація призводить до неефективного розподілу капіталу, що негативно позначається на ринках цінних паперів. При цьому, фінансова звітність об'єкту інвестування має бути достовірною, адже інвестори повинні довіряти даним бухгалтерського обліку. Інакше вони будуть розміщати свої капітали в об'єктах, які гарантують мінімальні ризики¹.

Провівши аналіз наукової літератури можна стверджувати, що здебільшого увага вчених

¹ Савченко Н.М., Савченко Р.О. Фінансова звітність як джерело інформації для інвесторів та кредиторів. *Вісник ЖНАЕУ*, 2016, № 2 (57), т. 2. С. 161-170

зосереджена на фінансових інвестиціях. Науковцями детально розглядається їх суть, класифікаційний поділ, порядок формування та організації обліку. Таке зосередження пояснюється здебільшого використанням інформації про фінансові інвестиції як зовнішніми, так і внутрішніми користувачами для прийняття управлінських рішень стосовно вкладень в суб'єкти господарювання. Здійснення ж капітальних інвестицій, особливо в сільськогосподарських підприємствах, є здебільшого прерогативою внутрішніх користувачів – апарату управління. Тому проведення досліджень стосовно інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень системами обліку, аналізу та контролю, стосовно здійснення капітальних інвестицій в сучасних умовах нестабільності як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, є надзвичайно актуальними.

В нормативно-правових актах є декілька визначень поняття «капітальні інвестиції». Відповідно до ст. 14.1.81 Податкового кодексу України під капітальними інвестиціями розуміються господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації¹. В наказі Державного комітету статистики України «Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій» від 25 грудня 2009 р. N 494 зазначено, що «капітальні інвестиції - інвестиції у придбання або виготовлення власними силами для власного використання матеріальних та нематеріальних активів, термін служби яких перевищує один рік»².

¹ Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

² Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій. Наказ Державного комітету статистики України від 25 грудня 2009 р. N 494. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN52777>

З нашої точки зору, дані визначення економічного змісту поняття «капітальні інвестиції» у зазначених нормативно-правових актах не суперечать, а доповнюють один одного.

Капітальні інвестиції можуть спрямовуватися на різні об'єкти або види діяльності. При цьому потрібно враховувати вплив, як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що визначають подальшу ефективність здійснених вкладень. Об'єкти капітальних вкладень та фактори впливу на них представлені на рис. 1.

До власних джерел, що використовуються підприємствами для здійснення капітального інвестування можна віднести амортизаційні відрахування та прибуток, одержаний від здійснення основного виду діяльності.

Так як органи державної влади підтримують капітальне інвестування сільськогосподарських підприємств за залишковим принципом, то перспективним є залучення іноземних інвестицій. Використання останніх дасть змогу запроваджувати в господарську практику новітніх технологій, інноваційних продуктів і, на виході, одержувати конкурентоспроможну на європейському і світовому ринках, високоякісну продукцію.

Що стосується співвідношення власних та залучених джерел фінансування капітальних інвестицій, то можна говорити про співвідношення 9:1. Чим ефективніша діяльність підприємств, тим більше коштів буде направлено на інвестиційні проекти. Для того щоб капітальне інвестування забезпечувало ефективність діяльності, процес його здійснення повинен гарантувати віддачу у максимально короткі терміни.

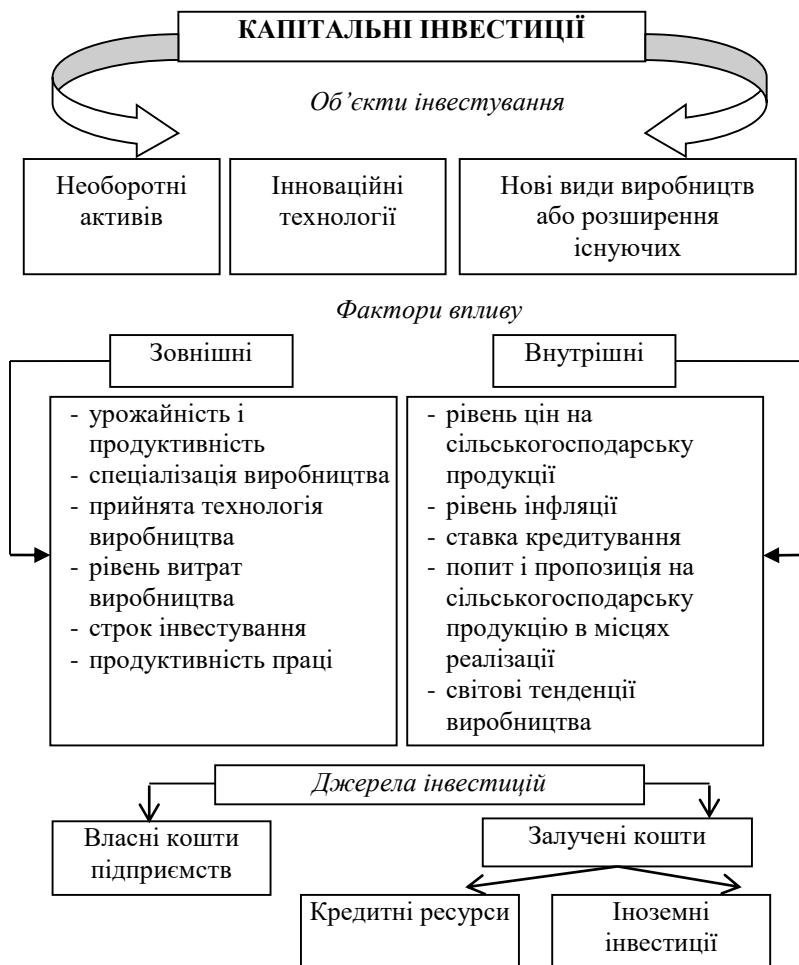

Рис. 1. Об'єкти капітального інвестування та фактори впливу на них в сільськогосподарських підприємствах
Джерело: власні дослідження.

Цього можна досягти за умови оптимізації розміру собівартості сільськогосподарської продукції, виробництва продукції, що має якісні характеристики, які відрізняють її від аналогічної продукції найближчих конкурентів.

Інвестиції прямо пов'язані з отриманням додаткового чистого доходу і скороченням терміну окупності вкладень. Чим менший термін окупності, тим більше стимулів до інвестицій. При тривалому поверненні засобів внаслідок інвестиційних процесів відбувається знецінення ресурсів, які були витрачені. Крім того, чистий прибуток, отриманий від виробництва продукції, може бути вкладений в нове виробництво¹.

Капітальні інвестиції в системі бухгалтерського обліку займають одну із домінуючих позицій при виокремленні об'єктів обліку. Адже від того наскільки правильно організовано облік капітальних інвестицій, буде залежати, в подальшому, ефективність діяльності підприємства в цілому.

Управління капітальними інвестиціями прямо залежить від прийнятої амортизаційної політики. Саме остання сприяє відтворенню та оновленню необоротних активів в підприємствах, дає змогу розширити обсяги існуючих виробництв та запроваджувати нові види діяльності. Амортизаційна політика є невід'ємною частиною облікової. Суб'єкти формування облікової політики мають обрати відповідний умовам та технології виробництва, потребам управління метод нарахування амортизації, строк корисного використання, об'єкти нарахування, розмір ліквідаційної вартості. В таблиці 1 наведено розмір капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в розрізі 2010-2019 років.

¹ Однорог М.А. Реальні інвестиції в сільському господарстві. *Ефективна економіка*. № 6, 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4173>

Таблиця 1. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010-2019 рр., млн грн¹

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9
Сільське господарство	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	30154,7	50484,0	64243,3	66104,1	59129,5
Промисловість	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	87656,0	117753,6	143300,0	199896,0	254196,2
Будівництво	29767,0	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	43463,7	44444,0	52176,2	55993,9	62346,6
Торгівля	18550,4	24067,9	24531,6	22190,3	20715,7	20662,9	29956,8	33664,8	51817,6	44173,7
Транспорт	19322,4	25498,2	32413,0	18472,6	15498,2	18704,0	25107,8	37943,5	50078,3	43792,8
Харчування	1033,2	1572,7	2264,9	1476,8	1482,0	1393,1	1477,9	2133,5	2675,1	2832,2
Інформація та телекомунікації	8625,8	9730,0	10167,7	9864,0	8175,1	22975,0	15651,2	18395,2	29884,9	21063,4
Фінансова та страхова діяльність	5861,5	5972,3	7353,3	6646,8	6214,5	6448,0	7678,7	8055,3	10652,3	11246,3
Операції з нерухомим майном	9861,0	14598,9	12368,6	13550,4	11230,2	11899,0	19665,0	22505,6	27556,8	28147,2
Професійна, наукова діяльність	4991,7	10491,9	9021,3	3621,3	2921,5	4065,2	6579,4	7965,3	10798,2	11912,4
Адміністративне обслуговування	2973,8	3928,8	4973,9	4013,9	3565,1	6535,2	10009,2	12747,3	11837,8	11741,1
Державне управління	7769,9	11437,6	11692,8	7546,2	5808,0	13942,4	22380,8	32843,9	44597,8	54305,5
Освіта	1818,4	2090,7	1463,5	1030,5	820,9	1540,1	2257,3	3492,5	4460,0	4788,7
Охорона здоров'я	1920,1	2113,2	2707,2	1746,2	1223,9	2367,2	4479,0	6708,3	8138,8	9484,6
Мистецтво	976,7	1437,3	2598,0	2544,5	508,7	1044,3	969,9	1649,2	3663,2	4146,2
Надання інших послуг	656,6	1163,9	457,8	212,2	161,7	265,6	321,5	637,6	571,6	672,5

¹ Сайт Державної служби статистики України. URL:

http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/ibd_rik/ibd_u/ki_rik_u_e_bez.htm

Динаміка здійснення капітальних інвестицій в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві Житомирської області наведено на рис. 2.

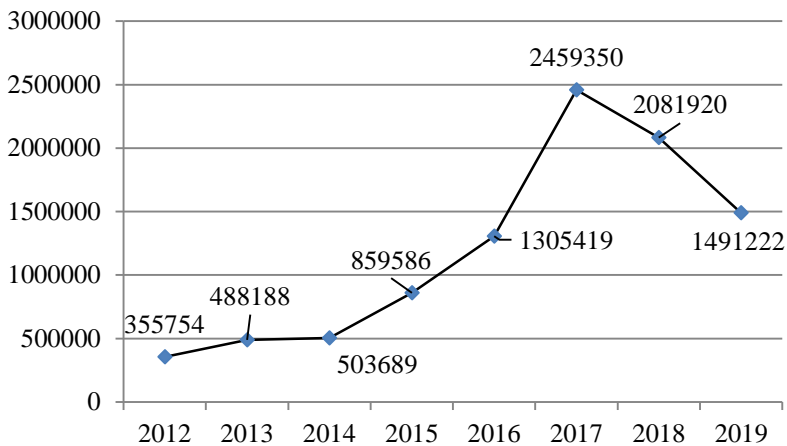

Рис. 2. Динаміка здійснення капітальних інвестицій в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві Житомирської області
Джерело: наведено за даними¹

Як свідчать дані рисунку, в динаміці 2012-2019 років спостерігається тенденція до зменшення обсягів капітального інвестування в сільськогосподарських підприємствах Житомирської області.

Причиною такого скорочення капітального інвестування може слугувати:

- відсутність належної державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції. Інвестування грошових коштів в сільськогосподарські підприємства відбувається за залишковим принципом;

¹ Головне управління статистики у Житомирській області. URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>

- високі відсоткові ставки на залучені кошти (кредитні ресурси) та можливість залучення таких коштів на відносно короткий період, протягом якого віддачі від капітальних інвестицій може не бути;

- великий вплив інфляційних процесів;
- недосконалість чинного законодавства;

- нестабільність національної грошової одиниці. Адже запровадження інноваційних технологій у виробничу практику сільськогосподарських підприємств передбачає їх придбання здебільшого в іноземних контрагентів за валютні кошти. В зв'язку, з цим при здійсненні капітального інвестування потрібно враховувати фактор коливання валютного курсу;

- непослідовність структурних реформ в Україні. Великий ступінь невизначеності, що стосується ведення діяльності сільськогосподарськими підприємствами зменшують обсяги іноземних інвестицій в аграрну галузь.

Відповідно до даних, що оприлюднені Державною службою статистики України капітальне інвестування в агропродовольчі галузі економіки, а саме: сільське, рибне, лісове господарства, а також у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів скоротилась на 59,1 % у порівнянні з аналогічним показником попереднього року та склали 39596,3 млн грн. Індeksi капітальних інвестицій в агропродовольчих секторах економіки у 2020 році наведено у таблиці 2:

Різкий спад інвестицій, що відбувся в першому півріччі 2020 року, вже в короткостроковій перспективі негативно позначиться на обсягах випуску агропродовольчої продукції.

Таблиця 2. Індекси капітальних інвестицій в
агропродовольчих секторах економіки у 2020 р.

Сектор	Код за КВЕД	Січень- березень	Січень- червень	Січень- вересень
Сільське, лісове та рибне господарство	A	55,9	55,5	56,6
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	01	56,1	55,8	56,8
Лісове господарство та лісозаготівлі	02	28,0	28,6	43,4
Рибне господарство	03	93,2	44,9	45,7

Джерело: наведено за даними¹

Враховуючи недобір цьогорічного врожаю і необхідність виконання експортних зобов'язань у наступному році можливі перебої із самозабезпеченням внутрішнього ринку окремими видами продовольства, кормами та деякими іншими продуктами².

Проблема збереження навколишнього середовища є однією із нагальних світових проблем. Найбільш критичним є збільшення викидів в атмосферу парникових газів. На засіданні саміту Групи Восьми, що проводився в Японії було прийнято рішення про необхідність зменшення викидів парникових газів на 50 % і більше до 2050 року. Таке рішення вплине на діяльність кожного суб'єкту господарювання в майбутніх звітних періодах і є викликом з яким стикнуться їх системи управління.

¹ Сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/iki_ed/iki_ed_u/arh_ik_edvp_u.html

² Спад інвестицій в АПК: причини, можливі наслідки та цифри. *Агробізнес Україна*. 14 вересня 2020. URL: <https://agrobusiness.com.ua/spad-investytsii-v-apk-prychyny-mozhlyvi-naslidky-ta-tsyfry>

Ці та інші чинники будуть викликати необхідність використання у виробничій діяльності сільськогосподарських підприємств технологій, що будуть давати змогу одержувати органічну продукцію із забезпеченням збереження навколишнього середовища. Використання інноваційних технологій при вирощуванні сільськогосподарської продукції викликає необхідність здійснення великих капіталовкладень в господарські засоби. При цьому потрібно пам'ятати, що здійснення капіталовкладень в інноваційні технології завжди супроводжується великим ступенем невизначеності та ризикованості не лише технологічними, але й бізнесовими.

Також капіталовкладення супроводжуються зниженням величини вхідних грошових потоків в короткостроковій перспективі через здійснення великих інвестицій при можливій негарантованій віддачі в середньо-та довгостроковій перспективі.

Теоретично, якщо в результаті здійснених капітальних вкладень планується одержати позитивну чисту теперішню вартість, то це викличе підвищення цін на акції такого підприємства та буде економічно вигідним для його акціонерів. Така тенденція буде сприяти подальшому здійсненню капіталовкладень в господарську діяльність підприємств. Однак, якщо проект має негативний розмір чистої теперішньої вартості, через небажання ринку враховувати екологічну складову, то доцільною є розробка механізму прийняття управлінських рішень, який би давав змогу враховувати соціальні та економічні аспекти капіталовкладень на дострокову перспективу.

Формулювання бізнес-аргументації для проведення капіталовкладень вимагає чіткого розуміння взаємозв'язку між немонетарною соціальною та екологічною сферою діяльності суб'єкту господарювання, з одного боку, та успіх у бізнесі чи економіці, з іншого. Основним питанням і

основою для будь-якого бізнес-обґрунтування стійкості має бути питання чи призвело збільшення прибутковості діяльності до підвищення рівня соціальної відповідальності підприємства та дотримання бажаного рівня екологічності діяльності.

Отже, керівництву необхідно належним чином оцінювати економічну доцільність, а також соціальну та екологічну складову кожного проекту пов'язаного із капітальними вкладеннями.

Головним інформаційним підґрунтям прийняття управлінських рішень про можливість та доцільність здійснення капітальних інвестицій в будь-якому суб'єкті господарювання є система бухгалтерського обліку. Адже, в обліковій системі акумулюються дані про:

- наявність власних джерел фінансування інвестицій (амортизаційних відрахувань, прибутку, вільних грошових коштів та ін.);

- є можливість оцінити перспективи одержання залучення зовнішніх джерел у вигляді коротко- та довгострокових кредитів;

- є основою для прийняття рішень вітчизняними та іноземними інвесторами про доцільність капітального інвестування суб'єкта господарювання.

Тобто дані системи обліку дають змогу оцінити раціональність та реальність придбання та створення власними силами або підрядним способом об'єктів необоротних активів. Необхідність у здійсненні капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах має завжди співвідноситись із можливістю їх здійснення.

Основна інформація про капітальні інвестиції сільськогосподарських підприємств накопичується на рахунку 15 «Капітальні інвестиції». За допомогою нього групується інформація про напрями капітального

інвестування в різні об'єкти необоротних активів: основні засоби, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи, інші необоротні матеріальні активи. З одного боку, за своїм призначенням рахунок 15 є калькуляційним, адже по дебету цього рахунку формується первісна вартість, вартість, що підлягає амортизації, капітального вкладення в необоротні активи. З іншого боку, за допомогою рахунку можна розділити процеси надходження необоротних активів в підприємство та введення їх в експлуатацію.

В подальшому інформація, що акумулюється на рахунку 15 «Капітальні інвестиції» відображається за допомогою звітних форм фінансового, статистичного, управлінського обліку. Для того щоб інформація системи обліку була релевантною для системи управління необхідним є взаємоузгодженість цих форм.

Так, наприклад, з метою задоволення потреб користувачів в інформації про джерела фінансування капітальних інвестицій та досягнення узгодженості між бухгалтерським та статистичним обліком доречним буде здійснювати накопичення інформації про джерела фінансування капітальних інвестицій на додатковому позабалансовому рахунку «Джерела фінансування капітальних інвестицій» у розрізі джерел, передбачених розділом 3 Звіту про капітальні інвестиції (кошти Державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів; власні кошти; кредити банків та інші позики; кошти іноземних інвесторів; кошти вітчизняних інвесторів; інші джерела фінансування). Збільшення залишку за даним рахунком повинне відбуватись на суму отриманих (виділених) засобів для фінансування капітальних

інвестицій, а зменшення – на суму використаних джерел, підтверджених документально¹.

При організації обліку капітальних інвестицій необхідним є врахування їх складових:

Рис. 3. Складові капітальних інвестицій
в сільськогосподарських підприємствах

Джерело: власні дослідження.

Врахування вищеперерахованих складових капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах при організації їх обліку дасть змогу сформуванню елементів облікової політики, що сприятимуть

¹ Нестеренко І. В. Актуальні проблеми обліку і аудиту інвестиційної діяльності підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2011. № 2. С. 61-68.

правдивості відображення проведених господарських операцій суб'єктом господарювання і досягненню ефективності його діяльності. Ефективність діяльності підприємств вимірюється розміром прибутку, що одержується ними при співставленні понесених витрат і одержаних доходів. Тому досягнення бажаного рівня ефективності дає змогу виконати одне із головних завдань, що ставлять перед собою сільськогосподарські підприємства при формуванні інвестиційної політики (рис. 4).

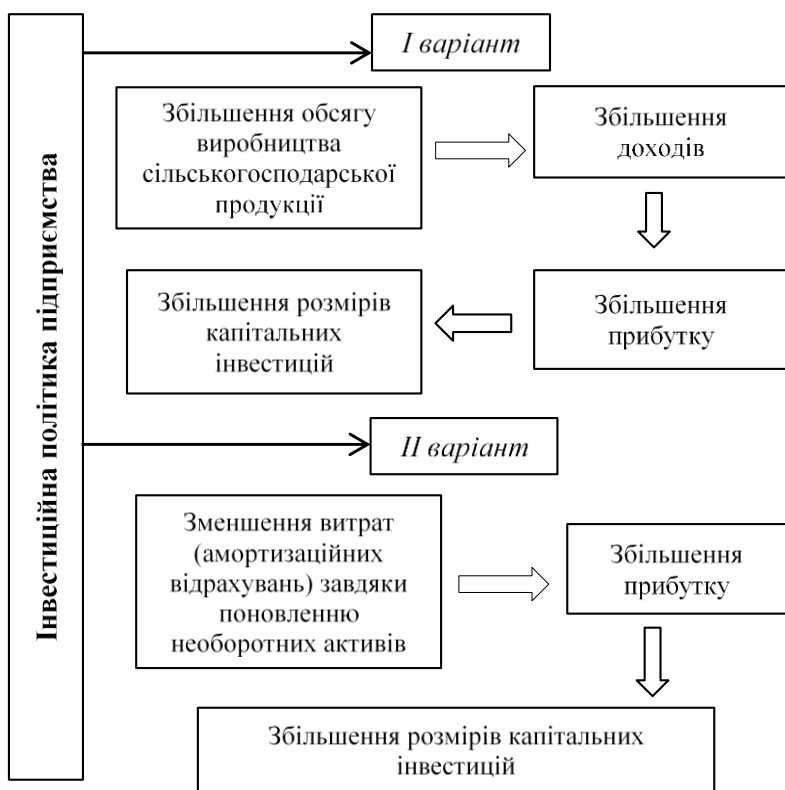

Рис. 4. Варіанти досягнення завдань, що ставляться при формуванні інвестиційної політики підприємства

Джерело: власні дослідження.

При підготовці інформації для управлінського персоналу стосовно капітальних інвестицій, необхідним є врахування порядку проведення їх оцінки в системі бухгалтерського обліку. Прийнята оцінка в подальшому буде здійснювати вплив на порядок формування витрат підприємства та визначати ефективність здійснення кожної конкретної капітальної інвестиції.

Методи оцінки капітальних інвестицій можна умовно поділити на дві групи: консервативні та динамічні. До консервативних належить оцінка за історичною собівартістю, нормативними затратами, первісною і залишковою вартістю. До динамічних методів зараховують оцінку за поточною, чистою, справедливою і дисконтованою вартістю та за експертною оцінкою¹.

Для того щоб досягти поставлених завдань, які були виокремлені при формуванні інвестиційної політики, доцільним є, з нашої точки зору, використання в межах управлінського обліку так званого SWOT-аналізу. Даний метод дає змогу провести оцінку сильних та слабких сторін об'єкту, в даному випадку, об'єктів капітального інвестування в сільськогосподарських підприємствах.

SWOT-аналіз дозволяє реалізувати такі завдання:

- виявити сильні сторони і розглянути, як можна їх максимально використати;
- виявити слабкі сторони, оцінити їх негативний вплив на досліджувані процеси і знайти шляхи його зниження;
- визначити потенційні можливості об'єкта щодо поліпшення ситуації і з'ясувати, як ними можна скористатися;

¹ Крупка Я. Д. Облік інвестицій : монографія / Я. Д. Крупка. Тернопіль : Економічна думка, 2001. 302 с.

- передбачити можливі майбутні перешкоди і розглянути, як можна їх ліквідувати або знизити їх вплив¹.

Усвідомлення керівництвом сільськогосподарського підприємства сильних та слабких сторін дає змогу використати перші та знизити рівень впливу на господарську діяльність останніх. Стане можливим співставлення слабких та сильних сторін, на основі якого можна формувати стратегію розвитку підприємства із врахуванням теперішнього стану наявності всіх видів ресурсів, попит і пропозицію на продукцію, що виробляється, позиції найближчих конкурентів та ін.

Проведена оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств Житомирської області за допомогою SWOT-аналізу наведена на рис. 5.

Завдяки проведеному SWOT-аналізу відбувається систематизація вузьких місць в діяльності сільськогосподарських підприємств Житомирської області, визначається ступінь впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на можливість здійснення капітального інвестування в необоротні активи суб'єкта господарювання, вибір стратегічних напрямків розвитку в майбутніх звітних періодах, уникнення проблемних ситуацій, прийняття ефективних управлінських рішень.

Проведений SWOT-аналіз дає можливість визначити, що аграрні підприємства повинні прагнути посилити конкурентні позиції стосовно тих факторів, які є можливостями, з одночасною ліквідацією слабких сторін².

¹ Кошелев В.М. Організація консультаційної діяльності в агропромисловому комплексі. Навчальний посібник/ Під ред. В.М. Кошелева. М.: Агроконсалт, 2014, 340 с.

² Ільченко Т.В. Роль SWOT-аналізу в обґрунтуванні перспектив розвитку аграрного підприємства. *Економіка і управління підприємствами*. Випуск 23. 2017. С. 79-83

Рис. 5. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств Житомирської обл.
Джерело: власні дослідження.

Для забезпечення релевантності обліково-аналітичних даних, що використовуються адміністративним персоналом для управління капітальними інвестиціями, доцільним є проведення контрольних заходів. Буде це періодичний контроль на запит управлінського персоналу чи перманентний контроль формування капітальних інвестицій, дієвість та необхідність проведення перевірок цієї системи не піддається сумніву.

Складність та ризики, що супроводжують процес реалізації проектів часто обумовлюють виникнення відхилень від очікуваного результату. В зв'язку з цим керівники проектів повинні розробляти плани, стосовно виконання окремих етапів проекту та контролювати їх масштаби, графік дотримання виконання робіт та вартість проекту. Як вже зазначалось, в ході проведення управлінського контролю можуть бути виявлені відхилення. Якщо вони з'являються, менеджер повинен відкоригувати план, запропонувати механізми усунення виявлених відхилень після аналізу причин їх виникнення та нарешті, зробити оцінку результату реалізації проекту. Отже, ця діяльність і є управлінням проектом. Таким чином, невід'ємною складовою управління проектами є контроль за ходом його реалізації¹.

До головних етапів контролю капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах можна віднести (рис. б):

¹ Савченко Н.М. Управлінський контроль проектів. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітнянські аспекти*: Зб. наук. праць за матеріалами ІІІ Всеукр. науково-практичної конференції (28-29 березня 2019 р.). Частина 1. Дніпро: НМетАУ, 2019. С. 622 - 626

Рис. 6. Етапи і завдання контролю капітальних інвестицій
Джерело: власні дослідження.

Завдяки контролю капітальних інвестицій стає можливим:

- придбання необоротних активів, в яких наявні необхідні та бажані якісні характеристики;
- проведення капітального будівництва із використання сучасних будівельних матеріалів;
- запобігання понесення зайвих витрат;
- зниження собівартості здійснених капітальних інвестицій.

Таким чином, системи обліку, аналізу та контролю інформаційно підтримують процес прийняття управлінських рішень стосовно здійснення капітальних вкладень, дають змогу оцінити ефективність їх проведення, сприяють підвищенню інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств.

КАПІТАЛ – ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТРАКТУВАННЯ: ІСТОРИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПОГЛЯДИ СУЧАСНОСТІ

*Інна Дем'янюк,
старший викладач,
Поліський національний університет*

*Діана Климович,
спеціаліст по міжнародним стандартам
фінансової звітності,
ТОВ «Аудиторська фірма «КАПІТАЛ – ГРУП»*

*«Но нет даже надобности обращаться к истории
возникновения капитала для того, чтобы убедиться,
что деньги являются первой формой его проявления.»
К. Маркс¹*

Різні часи та економічні умови вносили нові аспекти у трактування капіталу. Це залежало від суспільно - економічного розвитку. Питанням теорій капіталу приділяли значну увагу вчені в сфері бухгалтерського обліку, оскільки правильність тлумачення поняття капіталу впливає на розвиток понятійного апарату бухгалтерського обліку.

У сучасних умовах глобалізації як ніколи відчувається навальне розповсюдження інформаційних сучасних технологій, що насамперед неминуче впливає на зміни основного капіталу, що пов'язані із натурально-речовим складом та важливо - вартісними характеристиками, що є індикаторами основного розвитку та конкурентоспроможності

¹ Капитал. Критика политической экономии. Том I. М.: Государственное издательство политической литературы, 1950 г. 793 с. С. 153

національного господарства тобто, актуальність дослідження розвитку основного капіталу та його саме - бухгалтерської інтерпретації впливає зі зростаючої ролі його в процесі вдосконалення економічних відносин та формуванні умов для більш ефективного функціонування всієї економічної системи.

Результатами досліджень, в питаннях сутності економічної категорії «капітал» та його складової «основного капіталу», наведено в працях науковців, засновників найперших наукових шкіл, а саме А. Сміта, К. Маркс, Милль Дж.С., Д. Рікардо, Л. Вальрас, та інші.

Дане питання також розглядають наші сучасники, науковці - економісти В. Близнюк, Г. Євтушенко, Л. Шинкарук, В. Куценко, М. Думан, О. Левченко, Л. Тертична та інших. Із бухгалтерської позиції, тобто інтерпретація основного капіталу до дослідження підходили зарубіжні вчені І. Шер, В. Купер, Г. Симон, Т. Вельтон Г. Рем, а також вітчизняні науковці А. Грінько, Я. Соколов, О. Жарікова, В. Лесняк, І. Супрунова, О. Кірей, тощо.

Капітал це економічна категорія сутність якого визначається в натурально - речових та соціально-економічних підходах. В працях вітчизняних та зарубіжних науковців натурально – речовий капітал включає в себе: гроші, запаси, товари на складі, засоби виробництва. Соціально-економічний капітал на думку вчених це відносини, які відбуваються між роботодавцями та найманими працівниками. В результаті даної співпраці і утворюється капітал.

Капітал це категорія, яка існує на умовах наявності: мотивації виробника, обігових коштів, засобів виробництва, товарної сировини та найманих працівників.

Категорія «основний капітал» зароджувалася в процесі само-тривалої еволюції суспільства, а саме: науково-технічного прогресу, в тому числі економічних

відносин і, як наслідок, економічної думки. Першу спробу теоретичної характеристики капіталу здійснили меркантилісти, але вони орієнтувалися на зовнішні форми його руху, у зв'язку з чим проблема була зведена до торговельного прибутку, який утворюється у сфері обігу, що не дозволило дати вірну характеристику ролі саме матеріального процесу виробництва. Однією з найперших наукових шкіл, які інтегрували дослідження категорії капіталу зі сфери обігу до виробництва, були фізіократи.

А. Сміта, економіст та філософ, засновник сучасної економічної теорії у своїй основній праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», розглядав розвиток категорії «основний капітал». На його думку джерелом утворення капіталу є накопичений, невитрачений на споживання запас, тому що «...особа, яка має запаси, достатні для утримання її протягом декількох місяців або років, намагається витягати дохід з більшої частини цих запасів, залишаючи для безпосереднього свого споживання лише стільки, скільки необхідно для прожиття до тих пір, поки почне надходити цей дохід». Запаси особи автор поділяє на дві частини. «Та частина, від якої він чекає отримати дохід називається його капіталом. Інша частина, це та, яка йде на безпосереднє його споживання...».¹

Адам Сміт розподілив капітал на основний, який не рухається та оборотний, який пересувається. В результаті чого утворюються гроші в частині яких є прибуток, який в подальшому перетворюється на капітал.

Для отримання доходу чи прибутку за теорією вченого капітал поділяється на два види:

¹ Дослідження про природу і причини багатства народів. Адам Сміт ; пер. з англ.: О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. - Київ : Наш формат, 2018. 735 с.

- оборотний капітал – « ...він може бути використаний на виробництво, переробку або купівлю товарів з метою перепродажу їх з прибутком. Капітал, що використаний в такий спосіб, не приносить матеріальних благ своєму власникові, поки він залишається в його володінні або зберігає свою колишню форму »; - основний капітал – « капітал може бути використаний на поліпшення землі, на купівлю корисних машин і інструментів чи інших подібних предметів, які приносять доход або прибуток без переходу від одного власника до іншого або без подальшого обороту»¹.

Рікардо Д. у «Початках політичної економії» в частині критерію розподілення капіталу на основний та оборотний визначав строк їх використання «в залежності від того, чи швидко зношується капітал та чи часто він потребує на відтворення або споживається повільно, відноситься або до основного або оборотного капіталу».²

Сутність основного капіталу детально досліджував у своїй роботі «Основи політичної економії» Джон Стюарт Милль економіст і політичний діяч. За його теорією оборотний і основний капітал це різні види капіталів. «Оборотний капітал, використовується у виробництві один раз, або зовсім втрачає характер капіталу або принаймні пропадає для колишнього власника;» тому «...результатом однієї операції повинно бути відтворення, рівне усій сумі спожитого в ній оборотного капіталу з надбавкою прибутку». Для основного капіталу такої необхідності немає. «Машина, наприклад, не абсолютно споживається

¹ Дослідження про природу і причини багатства народів / А. Сміт ; пер. з англ.: О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. - Київ : Наш формат, 2018. 735 с.

² Рікардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения: Пер. под ред. М.Смит. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955, Т1. с. 360

однією операцією, і немає необхідності, щоб повна виручка за машину давалася продуктом однієї операції».¹

Розвиток теорії капіталу К. Маркс виклав у своїй книзі «Капітал». В ній він дослідив перетворення грошей на капітал. «Історично капітал скрізь протистоїть земельній власності, спочатку у вигляді грошей, як грошове майно, як купецький та лихварський капітал. Але немає потреби звертатися до історії виникнення капіталу для того, щоб переконатися, що гроші є першою формою його прояву. Історія ця щодня розігрується на наших очах. Кожен новий капітал при своїй першій появі, тобто на товарному ринку, ринку праці або грошовому ринку, незмінно являється у вигляді грошей, - грошей, які шляхом певних процесів повинні перетворитися на капітал».²

За твердженнями К. Маркса капітал можна поділити на основний і оборотний. До основного капіталу належать: машини, механізми, устаткування, будівлі, споруди та інші елементи. Він мав на увазі що капітал включає в себе продуктивний капітал, який використовується довготривалий час переносючи свою вартість на готову продукцію. Основний капітал виражений у грошовій формі це - основні кошти.

До оборотного капіталу відносять: капітал, витрачений на купівлю робочої сили, матеріалів, сировини, палива, електроенергії та інші запаси. Оборотний капітал переносить свою вартість на готову продукцію на протязі одного виробничого циклу. Оборотними коштами він стає коли перетворюється в грошову форму.

¹ Милль Дж.С. Основы политической экономии : [в 3 т.] / Дж.С. Милль. Пер. с англ.: А.А. Калинин, Р.И. Столпер. Общ. Ред. А.Г. Милейковского.- М. : Прогресс, 1980. — Т. 1. — 496 с.

² Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 2, кн. 2 : Процесс обращения капитала / К. Маркс ; под. ред. Ф. Энгельса ; пер. И. И. Скварцова-Степанова. – М. : Политиздат, 1978. – 678 с.

Сутність і поняття основного капіталу, як споживчої вартості, розглядали такі економісти: Ф. Візер, Є. Бем-Баверк, К. Менгер. Основний капітал вони трактували як блага вищого порядку, тому що корисність основного капіталу виявляється непрямим шляхом, тобто вони є цінністю благ нижчого порядку. Вони були представниками австрійської школи маржиналізму і ввели до загальної економічної науки таке поняття, як "суб'єктивна корисність (цінність)", визначивши її як основу ціноутворення, тобто суб'єктивна корисність - значущість певної основної речі для певної особи.

Вальрас Л. економіст, лідер Лозанської школи маржиналізму, засновник «математичної економіки» зазначав що всі ресурси, які є в наявності, як «основний капітал, або капітал як такий»,¹ під яким мав на увазі всі види суспільного багатства, які не споживаються або які споживаються лише через певний проміжок часу.

Також слід підкреслити факт практичної реалізації в міжнародній та вітчизняній системі бухгалтерському обліку положення щодо значного виявлення корисності об'єктів основного капіталу. Так, згідно з МСБО 36 «Зменшення корисності активів» та П(с)БО 28 «Зменшення корисності активів», теперішня вартість очікуваних грошових потоків від прямого використання певних об'єктів активу визначається виходячи з чистих грошових надходжень від реалізації продукції.²

Супрунова І.В. у рамках дослідження концепція «суб'єктивної цінності» зазначає, «...двоєдиний характер, властивий економічній цінності та вартості, що теоретично втілюється у протиборстві трудової теорії вартості та теорії

¹ История экономических учений. Под ред. В. Автономова. М. : ИНФРА-М, 2000. 784 с

² Яцунська О. С. Облік основних засобів за стадіями життєвого циклу : монографія. Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2017. 188 с.

граничної корисності, у бухгалтерському обліку реалізується у протиставленні оцінки за історичною собівартістю і ринковою ціною (справедливою вартістю)»¹.

Шинкарук Л.В. у своїй роботі «...запропонувала комплексний підхід до вивчення категорії “основний капітал” через такі взаємозалежності категорій: заощадження, нагромадження, капітальні вкладення, основні засоби». Вона визначила що «причинами динаміки основного капіталу в сучасних умовах є формування нового рівня технологій».²

Вона в своїй роботі розкрила ряд принципів, які характеризують значимість основного капіталу, це можливість: оцінити капітал за фактичними затратами; визначення що до складу основного капіталу входять матеріальні і нематеріальні активи, які в подальшому переносять вартість капіталу на готову продукцію; володіти правом власності та приносити дохід; впливати на процес відтворення інформаційних та інноваційних факторів, які входять у структуру основного капіталу та ін.

Основний капітал у своїй книзі «Экономика» вченні Р. Шмалензі, С. Фішер, Р. Дорнбуш прирівнюють до фізичного капіталу. Науковці зазначають що ці капітали є «...запас вироблених товарів, які приймають участь у виробництві товарів і послуг».³ Даючи таке визначення основного капіталу вони зазначають, що він є засобами виробництва, які використовуються тривало. Від

¹ Барановська Т. В. Облікова політика в Україні: теорія і практика : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 / Барановська Т.В. Київ, 2005. 27 с.

² Шинкарук Л. В. Нагромадження основного капіталу та тенденції його відтворення в економіці України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 / Шинкарук Лідія Василівна. Київ, 2007. 435 с.

³ Фішер С. Экономика / С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. М.: Дело, 1999. 829 с.

використання таких засобів в майбутньому вони принесуть дохід.

Американські економісти П. Самуельсон, В. Нордхаус у своєму підручнику «Економіка» розглядають «основний капітал» в контексті такого, що складається саме із тих благ тривалого користування, що, в подальшому використовуються як ресурси у виробництві. Основною фундаментальною властивістю основного капіталу вчені визначали те, що він «одночасно є як ресурсом, так і продуктом»¹. Причому саме на цей ресурс, поширюється як право власності, що виділяє здатність людей або підприємств купувати, володіти, продавати або значно використовувати його.

К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю в книзі «Економікс», яка присвячена найважливішим проблемам в економіці, визначають капітал (в тому числі із працею, землею та підприємницьким потенціалом) до категорії «економічних ресурсів», під якими мається на увазі всі засоби виробництва, а це, обладнання до машини, транспортні засоби які використовуються в мережі збуту та на заводах, допоміжні інструменти, запаси які споживаються у виробництві використовують термін «інвестиційні ресурси»².

Результатами дослідження економічної категорії «капітал» визначено декілька поглядів економічних шкіл:

- марксистська література говорить що капітал це є вартість, яка у виробничих відносинах заснована на використанні найманих працівників і самостійно росте у процес безперервного руху;

¹ Самуельсон П. А. Экономика / П. А. Самуельсон, В. Д. Нордхаус. – М. : Лаборатория базовых знаний, 2000. – 800 с

² Макконнелл Р.К., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / Р.К. Макконнелл, С.Л. Брю ; пер. с 14-го англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с

- англійські економісти стверджують що капітал це виробнича сфера і аналізують капітал як накопичений запас попередньої праці. Він забезпечує виробничу діяльність знаряддями праці, будівлями, запасами для виготовлення продукції та їх охорону. Харчування робітникам під час виробничого процесу.

- представники французької науки під капіталом розуміють цінності і послуги, які створюють новий дохід. Це сума цінностей, що підтримує виробництво. Капітал робить послугу, надаючи власнику дохід;

- школа маржиналістів вважає, що значення і роль капіталу полягають у застосуванні засобів виробництва для досягнення майбутніх благ, які є продуктом використання капіталу.

Трудова теорія вартості К. Маркса і досі залишається основою одного з елементів методу бухгалтерського обліку, а саме «грошової оцінки», а саме - за яким оцінка активів суб'єкта господарювання в основному здійснюється, виходячи з понесених витрат на їхнє придбання та виробництво, тобто історичною (фактичною) собівартістю. Та основне, що «кругообіг капіталу» визначається в даному аспекті як - предмет бухгалтерського обліку.

Протягом усієї історії бухгалтерського обліку вченими розвивалися різні підходи до визначення та облікової інтерпретації капіталу. Аналіз існуючих праць дозволяє виділити наступні визначення капіталу: *основа обліку* (В. Ван Гезель); *основа балансу, виражена рівнянням $A - \Pi = K$* (І.Ф. Шер); *предмет прикладної політичної економії (бухгалтерського обліку)* (Ш. Пангло); *рахунок* (Н. Д'Анагасіо, Дж. Чербоні, В. Зомбарт, Р. Фішер); *причина виникнення подвійного запису* (Я.В. Соколов); *актив* (П. Герстнер, І. Фішер); *кредиторська заборгованість* (А. ДіПієро, Л. Батардон); *спосіб фальсифікації обліку* (А.Т. Ватсон).

Так, В. Ван Гезель (Нідерланди, XVII ст.) основою обліку вважав капітал власника (частину пасиву балансу), а всі інші рахунки розглядав як засіб уточнення капіталу.

Шер І. Ф. (Німеччина, 1928 р.) в основу балансу поклав рівняння капіталу $A - П = К$, а сам баланс розумів як засіб для розкриття стадій кругообороту капіталу.

Шарль Пангло (Франція, XX ст.) вважав, що бухгалтерський облік - це тільки прикладна політична економія. Предметом останньої виступає капітал, тому всі поняття бухгалтерського обліку повинні бути виведені з поняття капіталу.

Італійський вчений Н. д'Анастасіо у 1803 р. висунув дві важливі думки: 1) облік — це реєстрація прав та обов'язків власника; 2) в центрі облікової системи знаходиться *рахунок* Капіталу, через який слід проводити операцію оприбуткування товарів, В. Зомбарт (Німеччина, XIX-XX ст.) вважав, що кругооборот капіталу розкривається через систему рахунків: від *рахунку* Капіталу через операційні рахунки та рахунок Збитків та прибутків знов до рахунку Капіталу.

Професор Я.В. Соколов (XX-XXI ст.) пов'язує з внесенням невідомими бухгалтерами Давнього Риму рахунку Капіталу в Головну книгу появу подвійного запису Пауль Герстнер (Німеччина, 1926 р.) навів класичне в німецькій літературі визначення капіталу: основний капітал є сумою покриття всіх боргових зобов'язань повинна згідно зі статутом залишатися для розподілу між акціонерами. Ірвінг Фішер (США, XX ст.) вважає капітал активом, що може приносити прибуток.

Анжело ді Піетро (Італія, XVI ст.) називав рахунок капіталу наріжним каменем всієї системи бухгалтерського обліку. У нього рахунок капіталу - це кредиторська заборгованість підприємства (фірми) власнику. Леон Батардон (Франція, XX ст.) через чотири століття також

розглядає суму капіталу як кредиторську заборгованість підприємства перед власником.

З іншого боку, виникало питання як кваліфікувати заборгованість засновників за внесками при формуванні капіталу товариства: як капітал чи дебіторську заборгованість. Вперше питання про те, в якій сумі - номінальній або фактичній - повинен відображатися капітал в акціонерних товариствах, якщо він не повністю внесений акціонерами, поставив Дж. Поті (Італія, ХІХ ст.). Штауб, Г. Рем та Г. Симон (Німеччина, кінець ХІХ - початок ХХ ст.) вважали за доцільне відображати в балансі капітал в повній номінальній, а не в фактично внесеній сумі (різниця повинна була з'явитися в активі як окрема стаття дебіторської заборгованості). Рудольф Фішер (Німеччина, кінець ХІХ - початок ХХ ст.) наполягав на відображенні рахунку Капіталу лише за сумою фактично внесених засобів.

Не зважаючи на різні трактування поняття капіталу, всі науковці погоджувалися з тим, що капітал є тим об'єктом, який викликає суперечливу зацікавленість користувачів бухгалтерської інформації, а тому навколо нього досить часто відбуваються процеси, пов'язані з неточністю та суб'єктивністю обліку. Так, В. Купер та Т. Вельтон (США, ХІХ - ХХ ст.) вважали, що прибуток і капітал - величини, що демонструють тільки відносну істину і ніколи абсолютну. Приблизно в цей же період А.Т. Ватсон (Англія, кінець ХІХ - початок ХХ ст.), спираючись на формули Фостера і Діксі, навіть вивів три способи фальсифікації обліку: 1) $A - P = N$ (коли в активі відображається більше засобів, ніж є насправді); 2) $K > N$ (коли завищена сума капіталу); 3) $K < N$ (коли сума капіталу занижена).

Саме так у різні часи та економічні умови вносили нові аспекти у трактування капіталу. Це залежало від суспільно-економічного розвитку. Питанням теорій

капіталу приділяли значну увагу вчені в сфері бухгалтерського обліку, оскільки правильність тлумачення поняття капіталу впливає на розвиток понятійного апарату бухгалтерського обліку. Погляди та пропозиції щодо капіталу, сформовані протягом XVI-XX століть, настільки різноманітні, наскільки складною є категорія капіталу.

З урахуванням викладених підходів, соціально-економічних і політичних умов, в яких формувалися відповідні позиції, на даному етапі розвитку слід чітко визначити зміст і складові капіталу. Така необхідність пов'язана з тим, що саме від цього залежатиме методологічна основа бухгалтерського обліку, напрями практичної і наукової діяльності.

В бухгалтерському обліку в результаті подвійності господарських явищ, що підлягають відображенню, відбувається роздвоєння економіки на майно та відносини, що пов'язані з формуванням цього майна. В такому роздвоєнні реалізується феномен капіталу, його економіко-правова сутність: економічна складова уточнюється через майно та різноманітні блага, а правова - через різні види відповідальності даного суб'єкта у зв'язку з належними йому благами відносно інших суб'єктів. Ці сутності не зводяться одна до одної та не існують одна без одної, що утворює єдність протилежностей. Взаємодія господарських засобів підприємства та господарських відносин з приводу цих засобів породжують господарські процеси.

У бухгалтерському обліку *капітал* - це економічні відносини суб'єкта господарювання із засновником (засновниками) з приводу виділених у його власність з його (їх) особистих засобів. Ці відносини залежать від вартості з переданого майна, склад якого повинен бути відображений за якістю і кількістю.

Бухгалтерський облік повинен забезпечити відображення всіх проявів капіталу:

- капітал - майно, активи (економічна складова);
- капітал - власність, пасиви (правова складова);
- капітал - функція (початок діяльності, її гарантія);
- капітал у матеріальному виробництві, на фондовому ринку (в спеціальних звітах).

Отже, капітал - складна категорія, яка в бухгалтерському обліку проявляється через майно (засоби) підприємства та джерела його утворення (сукупність правових відносин), відображаючи економіко-правовий аспект капіталу або єдність протилежностей в межах згаданої категорії. Відсутність єдиного трактування категорії капіталу з метою накопичення та представлення інформації про нього в системі бухгалтерського обліку є підставою для викривлення облікової інформації та вуалювання показників звітності. Сьогодні термін “капітал” вживається у словосполученні основним і оборотним, змінним і постійним, власним і залученим, додатковим, резервним, неоплаченим, робочим, іноземним, номенклатурним, підприємницьким, людським. Водночас з тим, у нормативних документах з бухгалтерського обліку тлумачиться поняття лише власного капіталу.

Для об'єктивного відображення в обліку всіх відносин, пов'язаних з капіталом, при визначенні його змісту слід повністю врахувати властивості цієї економічної категорії, які проявляються через такі об'єкти бухгалтерського обліку, як основні та оборотні засоби (активи), резерви, зобов'язання. Бухгалтерський облік має забезпечити відображення всіх проявів капіталу: капітал - майно, активи (економічна складова); капітал - власність, пасиви (правова складова); капітал- функція (початок діяльності, гарантія діяльності); капітал у матеріальному виробництві, на фондовому ринку (в спеціальних звітах).

Вивчення капіталу доцільно продовжувати на перетині різних наук - як соціальних, у тому числі

економічних, так і природничих. Вже декілька десятиріч основні положення суспільних економічних наук приводяться у відповідність до природничих наук, вивчається вплив законів природи на суспільні явища. Не обминула ця участь і категорії капіталу, який вивчається на перетині фізики та економіки. Так, принцип збереження капіталу є економічним відповідником принципу збереження енергії. Завдяки цьому можна ототожнити поняття капіталу та енергії. Таким чином, за допомогою обґрунтованих фізичних теорій, наприклад, теорії термодинаміки, можна сформувати таку модель капіталу, яка б враховувала якнайбільше зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, пояснюючи вплив на капітал різноманітних сил, що викликають зміни у його структурі. Це дозволить надати нових характеристик капіталу в теорії та практиці бухгалтерського обліку.

Досліджуючи питання капіталу з джерел найглибших та найдавніших джерел про економічні вчення, ми виявили певну проблематику в необхідності аналізу використання власного капіталу самої організації.

У процесі аналізу фінансово-господарської діяльності організації доцільно аналізувати зміну складу і структури власного капіталу організації. Власний капітал представляє собою величину вкладень власників, що змінилася під впливом фактів господарської діяльності, яка представлена у вигляді частини вартості активів, що залишилася після вирахування вартості зобов'язань. Однак Бухгалтерський баланс і Звіт про прибутки і збитки містять тільки загальну інформацію про показники, що складають власний капітал організації. З метою детального вивчення процесу формування та зміни власного капіталу необхідно використовувати дані Звіту про зміну власного капіталу.

В ході аналізу власного капіталу вирішуються наступні завдання:

- виявлення основних джерел його формування та встановлення наслідків їх змін для фінансової рівноваги організації;

- визначення здатності організації до збереження капіталу;

- оцінка можливості нарощування я капіталу в організації;

- визначення правових, договірних та фінансових обмежень у використанні як поточної, так і накопиченого нерозподіленого прибутку.

При аналізі структури власного капіталу необхідно враховувати особливості кожної з його складових. Власний капітал характеризується простотою залучення, забезпеченням більш стійкого фінансового рівноваги організації і зниженням ризику банкрутства. необхідність в власному капіталі обумовлена вимогою самофінансування організації, оскільки він є запорукою її самостійності і незалежності.

Особливість власного капіталу полягає в тому, що він інвестується на довгостроковій основі, тому піддається найбільшому ризику для його власників. Отже, чим вище частка власного капіталу в загальній сумі капіталу і менше частка позикових коштів, тим вище бар'єр, захищає кредиторів від можливих збитків, і менше ризик втрати. У процесі аналізу необхідно детально вивчити склад власного капіталу, з'ясувати причини зміни окремих його складових, дати оцінку цим змінам, а також проаналізувати рух власного капіталу.

Для більш повної оцінки складу власного капіталу, доцільно провести його вертикальний аналіз за статтями бухгалтерського балансу

Аналіз руху власного капіталу організації слід проводити в розрізі основних факторів, що визначають його надходження і вибуття, в порівняно з даними попередніх

періодів. При цьому виділяються дві групи факторів, визначально їх надходження і вибуття власного капіталу:

- фактори першого порядку: статутний капітал, додатковий капітал, резервний капітал і нерозподілений прибуток;

- фактори другого порядку, що визначають зміни факторів першого порядку: зміни в облікову політику, результат від переоцінки об'єктів основних засобів, результат від перерахунку іноземної валюти у зв'язку зі зміною офіційного курсу, чистий прибуток, дивіденди, додатковий випуск акцій, збільшення номінальної вартості акцій, реорганізація юридичної особи.

За підсумками аналітичних розрахунків робиться висновок по основних факторів, який зумовив надходження і вибуття власного капіталу організації, і їх вплив на зміну його величини в звітному році в порівнянні з даними попереднього року.

Далі необхідно проаналізувати показники, що характеризують рух власного капіталу організації. Аналіз зазначених коефіцієнтів в ведеться в динаміці. При цьому якщо значення певного коефіцієнта надходження значно перевищують значення коефіцієнта вибуття, значить, в організації йде процес нарощування власного капіталу, і навпаки.

Також необхідно проаналізувати створювані в організації резерви. Аналіз починається з вивчення складу і структури резервного капіталу за попередній і звітний періоди в розрізі основних груп, до яких відносяться:

- резерви, утворені відповідно до чинного законодавства;

- резерви, утворені відповідно до установчих документів.

За результатами аналітичних розрахунків дається оцінка структурних змін по кожній групі резервів в

попередньому і звітному періодах, висновки про вплив на відхилення загальної величини резервного капіталу кожної групи резервів.

На наступному етапі аналізується рух сум резервного капіталу за показниками.

Аналіз зазначених коефіцієнтів ведеться в динаміці в цілому по резервному капіталу і в розрізі кожного виду резервів. При цьому якщо значення коефіцієнта надходження перевищують значення коефіцієнта використання, значить, в організації йде процес нарощування резервного капіталу, і навпаки.

Далі необхідно провести аналіз ділової активності власного капіталу, яка проявляється в динамічності розвитку організації і досягненні нею поставлених цілей. В ході даного аналізу вирішуються наступні завдання:

- вивчення тенденції зміни показників ділової активності;
- дослідження значного впливу певних основних факторів, що спричинили зміну показників ділової активності та розрахунок в об'ємі величини їх впливу.

Ділова активність організації впливає на її інвестиційну привабливість, фінансову рівновагу, платоспроможність, кредитоспроможність.

Підвищення ділової активності, як правило, призводить до зміцнення фінансової стійкості організації. В системі показників для оцінки ділової активності можуть використовуватися як абсолютні, так і відносні кількісні індикатори.

До абсолютних індикаторів відносяться:

- результативні індикатори, що відображають характер ділової активності на основі отриманих результатів фінансово-господарської діяльності організації (наприклад, виручка від реалізації, валовий прибуток,

прибуток від реалізації продукції, товарів, виконання робіт, надання послуг, чистий прибуток);

- ресурсні індикатори, що характеризують величину інвестованого капіталу (збільшення сукупних активів, запасів сировини і незавершеного виробництва, статутного капіталу).

Разом з тим для аналітичного дослідження доцільно застосовувати відносні індикатори, що дозволяють проводити зіставлення і які можна розділити на три групи:

- структурні;
- динамічні;
- грошово-потокові.

Структурні індикатори ділової активності засновані на визначенні питомої ваги окремих елементів активу і пасиву Бухгалтерського балансу і дозволяють оцінити напрямки інвестування коштів в організації, тобто спрямованість її ділової активності.

Динамічні індикатори відображають інтенсивність і результативність господарської діяльності організації. За як такої поточної активності більш ефективно було б розраховувати показники оборотності, що сформовані на виручці. Визначити саму інвестиційну активність було б доцільніше на підставі коефіцієнта оновлення основних засобів: чим більше основних засобів надходить в організацію, тим більшу інвестиційну активність вона проявляє.

Грошово-потокові індикатори - найбільш мобільні та гнучкі індикаторів ділової активності організації. Методика розрахунку показників цієї групи полягає в зіставленні припливу грошових засобів і його відтоку в розрізі видів діяльності організації. Ключовим критерієм ділової активності є рівень здатності організації генерувати грошові потоки в частині їх розрахунку щодо розмірів припливу, що перевищує відтік. При цьому перевищення

припливу за поточною діяльністю повинно мати найбільше значення, оскільки за рахунок цього перевищення покриваються можливі відтоки по іншим видам діяльності. В іншому випадку у організації може виникнути порушення фінансової рівноваги.

Також в ході нашого дослідження було виявлено значну актуальність розкрити поняття «Чистий Оборотний Капітал» та саме дослідити розрахунки його показників, а також важливим аспектом є його економічна інтерпретація

Величина чистого оборотного капіталу є сумарним резервом наявних у компанії коштів. Для розрахунку показника чистого оборотного капіталу необхідно відняти з оборотних активів компанії (тобто з частини активів, яка незабаром буде трансформована в грошові кошти) її поточні короткострокові зобов'язання.

У розрахунку чистого оборотного капіталу є досить суттєва мета – з'ясування обсягу оборотних активів, фінансовими джерелами яких виступають власні або схожі по суті кошти, тобто, інвестиційний капітал. Дане твердження можна перефразувати наступним чином: чистий оборотний капітал дорівнює сумі власних коштів, за рахунок яких були профінансовані наявні оборотні активи.

Показник чистого оборотного капіталу особливо важливий при оцінці фінансового стану підприємства, якщо аналізувати його динаміку. Компанії буде складно домогтися фінансової стійкості і зберегти високі показники ліквідності, якщо чистий оборотний капітал скорочується або, що ще гірше, досяг негативних величин.

Як уже згадувалося раніше, в спрощеному вигляді формула обчислення чистого оборотного капіталу виглядає наступним чином:

$$\text{Чистий Оборотний Капітал} = \text{Активи оборотні} - \text{Зобов'язання поточні}$$

Але, щоб відстежувати даний показник в динаміці, з'ясовуючи причини його скорочення або збільшення, використовують іншу формулу, отриману після декількох простих перетворень:

$$\text{Чистий Оборотний Капітал} = \\ \text{Обсяг власного капіталу} + \text{Зобов'язання довгострокові} - \\ \text{Активи необоротні}$$

Позитивна динаміка активів вважається свідченням загальної успішності компанії. Ще більш обнадійливим є приріст частки чистого оборотного капіталу в наявних у підприємства загальних активах.

Особливо цікавим є питання впливу величини чистого оборотного капіталу на становище компанії.

Фінансове становище підприємства знаходиться в прямій залежності від динаміки зміни чистого оборотного капіталу. Даний факт пояснюється досить просто: якщо наявні оборотні кошти більше зобов'язань, компанія без проблем зможе погасити їх у найближчих періодах і направити залишок на фінансування додаткових проектів. Висока інвестиційна привабливість подібного підприємства дозволить при бажанні залучити додаткові зовнішні джерела фінансування, не знижуючи придбану фінансову стійкість.

Також позитивна величина чистого оборотного капіталу стане запорукою фінансової незалежності фірми, якщо вона зіткнеться з тимчасовими труднощами. Наприклад, їй не страшно збільшення періоду обороту дебіторської заборгованості та скорочення обсягу збуту готової продукції. І навіть такі несприятливі в цілому фактори як різке падіння ринкових цін на її продукцію, що призводить до втрат оборотних активів, не стане для компанії фатальним.

У разі падіння величини чистого оборотного капіталу нижче нульових показників можна стверджувати, що в

такій компанії порушено ключове правило фінансового менеджменту, з якого випливає про те, власний капітал може виступати джерелом фінансування виключно для необоротної категорії активів і найменш ліквідної частини оборотних коштів. Дійсно, негативний чистий оборотний капітал прямо вказує, що власних коштів на забезпечення необоротного капіталу недостатньо і компанії довелося звертатися до кредитування.

Практичні дослідження показали, що ні про яку фінансову стійкості не може бути й мови: чистий оборотний капітал компанії зайшов в глибокий мінус і продовжує скорочуватися. Брак фінансування в формі власних коштів і, як наслідок, невисока фінансова стійкість додатково підтверджується негативною величиною накопиченого капіталу. В більшості компаній не вистачить в найближчій перспективі власних коштів для підтримки виробничої діяльності, не дивлячись на те, що їх частка в загальних фінансових джерелах становить мінімальну частину.

Достатня величина чистого оборотного капіталу у кожної компанії відрізняється. Факторами, найбільше коригуючими оптимальний рівень чистого оборотного капіталу є:

- масштаб ділової активності;
- середні обсяги збуту;
- періоди обороту заборгованості дебіторів і виробничих запасів;
- умови кредитування.

В наукових дослідження сьогодення все більшої популярності набирають концепції людського капіталу. Адже, з часом – зі значним переходом економіки ряду країн в напрямі постіндустріального розвитку та значним підвищенням ролі науково-технічного прогресу для отримання конкурентних переваг, відбулися зміни в поглядах науковців щодо зайняття місця та ролі людини у

загально-суспільному виробництві. Загалом першочергово виступають не обладнання та машини, а самі вміння та навички, знання та здібності людини, зокрема, її рівень освіти. Все це посприяло основою для зародження та подальшого розвитку концепції людського капіталу.

На сьогоднішній день з'явилося значна кількість підходів та концепцій щодо місця та ролі людини в загально-суспільному виробництві. Наприкінці ХХ ст. увагу учених привернули такі теорії, як управління людьми на виробництві, зокрема, з позиції людського капіталу. Значне питання щодо формування і застосування продуктивних вмінь та здібностей людини, їх ролі і значення, а саме місця в соціальній та економічній системі суспільства завжди провокували неабиякий інтерес.

Джерела щодо вивчення еволюції в теорії людського капіталу осягають праці навіть стародавніх мислителів, які відзначили важливу роль соціальних параметрів людини, зокрема, таких як її здібності, інтелект, досвід та знання. Платон виділив роль здібностей та навичок людини у своєму трактаті «Держава», він зазначав, що «люди мають різну природу, а також здібності до тої чи іншої справи» і «кожне діло можна робити не лише в більшій кількості, але й краще та докладючи менше зусиль, коли виконувати його за своїми природними здібностями»¹.

Прибічником теорії Платона про людський капітал є Аристотель. У своїх працях він досліджував різноманітні природні навички та здібності людей, передусім розуміння, знання та досвід. Він визначав, що «...знання і розуміння більше належать мистецтву, ніж досвіду ... хто володіє якимось мистецтвом, мудріший за тих, хто має досвід, бо

¹ Теорія людського капіталу як інтегральна концепція розвитку соціальної та економічної сфери / Т.В. Сафонова // Соціоекономіка: Зб. наук. пр. — Донецьк: ІЕП НАНУ, 2009. — С. 134-144.

мудрість у кожного більше залежить від знання, і це тому, що перші знають причину, а другі – ні». ¹

У своїй статті Т. Сафонова визначила, що «Поняття людського капіталу формувалось як інтегральне соціальне і економічне поняття. Як основний продуктивний і соціальний фактор розвитку сучасного суспільства і як економічна категорія людський капітал набув багатфакторного характеру». ²

Отже, ми бачимо, що вивчення економічної сутності капіталу доцільно продовжувати на перетині різних наук – як соціальних, у тому числі економічних, так і природничих. Вже декілька десятиріч основні положення суспільних економічних наук приводять у відповідність до природничих наук, вивчається вплив законів природи на суспільні явища. Не обминула ця частика й сутності трактування капіталу, який вивчається на перетині фізики та економіки. Так, на нашу думку, принцип збереження капіталу є економічним відповідником принципу збереження енергії. Таким чином, за допомогою обґрунтованих фізичних теорій, наприклад, теорії термодинаміки, можна сформувати таку модель капіталу, яка б враховувала якнайбільше зовнішніх та внутрішніх факторів впливу, пояснюючи вплив на капітал різноманітних сил, що викликають зміни у його структурі. Це дозволить надати нових характеристик капіталу в теорії та практиці бухгалтерського обліку та економічної науки загалом.

¹ Аристотель. *Метафізика* Аристотель: соч. в 4-х т. М.: Наука, 1980. Т. 1. С. 119.

² Теорія людського капіталу як інтегральна концепція розвитку соціальної та економічної сфери. *Соціоекономіка*: Зб. наук. пр. Донецьк: ІЕП НАНУ, 2009. С. 134-144.

КАПІТАЛІЗАЦІЯ МІСЦЕВИХ ГРОМАД ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

*Людмила Уманець,
викладач першої категорії,
Вінницький коледж будівництва і архітектури КНУБА,
м. Вінниця,*

*Інна Януль,
кандидат економічних наук, доцент
Київський національний університет ім. Т. Шевченка*

Сталий розвиток України та її регіонів може бути вибудовано лише на основі сталого розвитку місцевих громад. Серед 17 глобальних цілей, які закладено у проекті Стратегії сталого розвитку України до 2030 р., переважна більшість мають опосередкований зв'язок з розвитком місцевих територій, а окремі – прямо залежать від ефективного управління ресурсами територіальних громадах. У проекті зазначено, що однією зі складових сталого розвитку України є «децентралізація та впровадження регіональної політики, яка передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів»¹.

Крім того, у Національній економічній стратегії на період до 2030 року обумовлено, що «добробут громадян та загальний розвиток людського капіталу залежать від таких основних складових, як здоров'я, довголіття, доступність освіти, якість екологічного середовища, умови

¹ Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/ЖН6YF00A?an=427&scop=18735&fcop=18779>

проживання та достаток»¹. Такий акцент обумовлює важливість розвитку територій як базису для забезпечення добробуту громадян. Розвиток територій визначальним чином залежить від рівня саморозвитку територіальних громад, які, володіючи природними, трудовими, фінансовими, підприємницькими та іншими ресурсами, мають можливість ефективного їх використання, відтворення та прирощення, що в результаті формує рівень капіталізації території.

Низка науковців розглядають капіталізацію територій через вартісно-орієнтоване управління їх активами або ресурсами. Такий концептуальний підхід зорієнтований на інтереси та цінності власників, фінансовим орієнтиром чого є отримання доданої вартості. Не зважаючи на те, що «вартісно-орієнтований підхід найчастіше розглядається в контексті управління підприємством, в умовах адміністративно-фінансової децентралізації його проєктування на територіальну громаду є цілком обґрунтованим»².

Орієнтація на ефективне використання власних ресурсів повністю прийнятна для територіальних громад, однак досягнення оптимального результату можливо лише за умови ефективного управління наявним потенціалом. Нобелівський лауреат Е. Остром у своїх дослідженнях на основі емпіричних даних різних країн доводить, що «найкращий стан суспільних ресурсів забезпечують користувачі цих ресурсів, що мають довгострокову

¹ Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова КМУ № 179 від 03 березня 2021 р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

² Сторонянська І. З., Бенювська Л. Я. Орієнтація на управління активами територіальних громад: теоретичні підходи. *Регіональна економіка*. 2020. №1. 5-13

зацікавленість у їх збереженні та примноженні»¹. Таким чином, саме громада може забезпечити належне збереження і примноження громадських ресурсів, що сприятиме їх капіталізації.

Капіталізація місцевих громад можлива за умов тісної чотиристоронньої взаємодії: мешканець громади – органи місцевого самоврядування – суб'єкти підприємництва – органи влади (рис. 1). Усі із зазначених суб'єктів певним чином користуються ресурсами громади з метою задоволення своїх потреб, однак у кожного своя зацікавленість щодо відтворення і поповнення цих ресурсів. Важливо, що попередньо капіталізовані ресурси з часом стають поточним потенціалом, який у майбутньому може капіталізуватися (примножуватися).

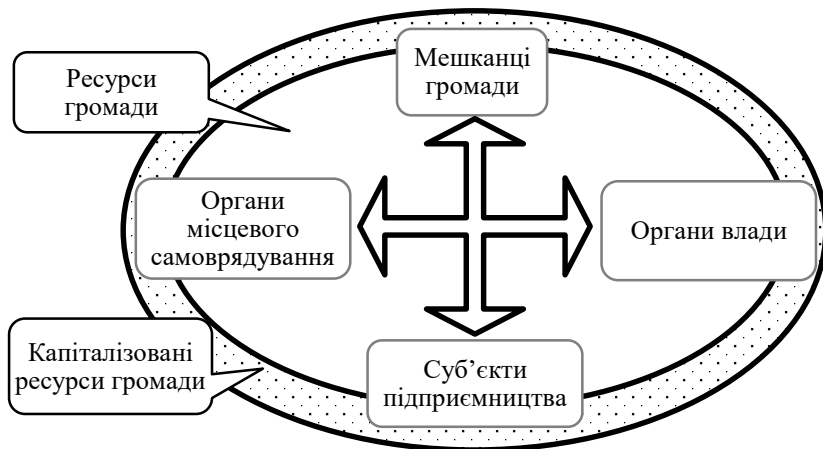

Рис. 1. Взаємодія суб'єктів територіальних громад під час капіталізації ресурсів

Джерело: власні дослідження.

¹ Остром Э. Управляя общим : эволюция институтов коллективной деятельности (Governing The Commons : The Evolution Of Institutions For Collective Actions [1990]) ИРИСЭН, 2016. 446 с.

До ресурсів, які здатні капіталізуватись, слід віднести земельні, природні, трудові, фінансові, інноваційні, підприємницькі та інші ресурси (матеріального та нематеріального характеру (рис. 2), які в межах громади можуть бути ефективно використаними та примноженими.

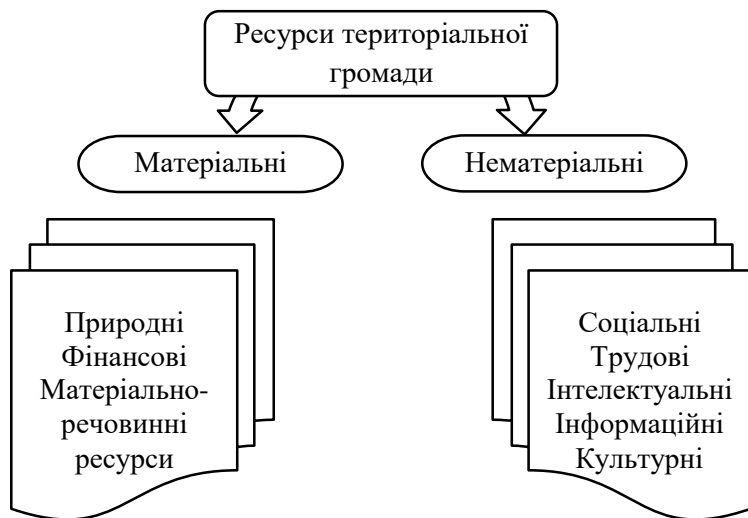

Рис. 2. Системоутворюючі ресурси для розвитку і капіталізації територіальних громад
Джерело: власні дослідження.

О. Ю. Бобровська, Т. А. Крушельницька та ін. наголошують, що «кожний вид ресурсів громади є відносно самостійним, має складові, відображає своє призначення і має своє навантаження в організації і підтримці процесів розвитку, водночас, кожний ресурс входить у загальний склад ресурсного потенціалу місцевого самоврядування, в якому він пов'язується продуктивними зв'язками з іншими

його ресурсами»¹. Збереження та примноження усіх видів ресурсів лежить в основі механізму сталого розвитку територіальних громад, оскільки слугує запорукою формування стабільних доходів, що використовуватимуться на покращення добробуту жителів.

Серед усіх ресурсів, якими володіє громада, чільне місце відводиться фінансовим, оскільки від їх достатності залежить забезпеченість іншими ресурсами та можливості активного їх нарощення. Фінансові ресурси територіальних громад вимірюються, передусім, обсягом власних доходів. Очевидним є твердження, що ефективне використання фінансових ресурсів може забезпечити максимальні обсяги формування і капіталізації усіх видів ресурсів громади.

Станом на початок 2021 р. в Україні функціонували 1438 територіальних громад, з них 872 – це об'єднані територіальні громади (ОТГ), які було сформовано у результаті реформи децентралізації. В межах існуючих ОТГ, найбільша з них за площею займає 2148,2 км² (Олевська ОТГ Житомирської обл.), а найменша – 2,1 км² (Коцюбинська ОТГ Тернопільської обл.). Поряд з цим, найбільш густонаселеними є Вінницька ОТГ Вінницької обл. з населенням 377,3 тис. ос., Сумська ОТГ Сумської обл. (270,5 тис. ос.) та Житомирська ОТГ Житомирської обл. (268,9 тис. ос.).

Відповідно до загально прийнятого підходу, показниками розміру ОТГ є доходи, чисельність працюючих та площа земель. Таким чином, серед 872 ОТГ, які функціонують в Україні, мають місце громади як надзвичайно малих розмірів (площа землі 2,5 тис. га, 1,1 тис. ос. населення, 833,9 грн доходів на одного

¹ Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення : монографія / О. Ю. Бобровська, Т. А. Крушельницька, М. А. Латинін [та ін.]; за заг. ред. д. держ. упр., проф. О. Ю. Бобровської. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. с. 98.

мешканця), так і надзвичайно великих (площа землі 2148,2 тис. га, 377,3 тис. ос. населення, 40482,3 грн доходів на одного мешканця) (табл. 1).

Таблиця 1. Ключові показники розміру ОТГ, 2020 р.

	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середнє значення	Стандартне відхилення
Доходи загального фонду на 1-го мешканця (без трансфертів) (грн.)	833,9	40482,3	4835,9	3180,64
Видатки загального фонду на 1-го мешканця (грн)	1313,7	29462,5	6978,3	2166,19
Капітальні видатки на 1-го мешканця (грн)	0,0	11142,3	1115,7	1393,74
Чисельність населення на 01.01.2020 (тис.ос.)	1,1	377,3	11,9	24,73
Площа ОТГ, км ²	2,5	2148,2	380,18	284,03

Джерело: власні дослідження за даними Міністерства розвитку громад та територій України.

Варто відмітити надзвичайно широкий розмах варіації серед усіх досліджуваних показників генеральної сукупності ОТГ. Так, доходи загального фонду на 1-го мешканця варіюються від 883,9 грн до 40482,3 грн, з модою 2579 грн та медіанним значенням 4224,7 грн, що свідчить про концентрацію значень генеральної сукупності ближче до мінімального.

Аналогічна залежність спостерігається стосовно решти показників. Видатки на 1-го мешканця в межах громади варіюються від 1313,7 грн до 29462,5 грн, з модою 58,7,5 грн та медіанним значенням 6640,2 грн, а капітальні

видатки мають відповідні значення – від 0 до 11142,3 грн, 819,1 грн та 696,7 грн.

Як бачимо, за усіма наведеними показниками спостерігається переважання невисоких значень, що свідчить про те, що переважна більшість ОТГ розвиваються у невеликих масштабах та характеризуються малими розмірами. Такі результати дають підстави виділити у генеральній сукупності ОТГ декілька груп, яким можуть бути притаманні спільні характеристики.

Зважаючи на широкий розмах варіації (від 883,9 грн до 40482,3 грн) та велику кількість ОТГ (872 од.), було виділено 6 груп ОТГ за обсягом доходів загального фонду на 1-го мешканця у 2020 р. (табл. 2). Однак, зважаючи на малочисельність 4-6 груп, їх можна об'єднати в одну, яка характеризуватиме великі за розміром ОТГ. Таким чином, найбільше ОТГ (427 од.) мають доходи на 1-го мешканця від 833 грн до 4180 грн, а найменше (49 ОТГ) – понад 9199 грн.

Таблиця 2. Групи об'єднаних територіальних громад за обсягом доходів загального фонду на 1-го мешканця, 2020 р.

Група	Нижня межа групи	Верхня межа групи	Кількість ОТГ в групі
1 гр.	833	4180	427
2 гр.	4181	5015	145
3 гр.	5016	9198	251
4 гр.	9199	14215	32
5 гр.	14216	23415	14
6 гр.	23416	40483	3

Джерело: власні дослідження.

Важливим є факт часткової залежності між обсягами сформованих доходів і чисельністю мешканців ОТГ, водночас, відсутність такої залежності між площею, яку займає ОТГ (табл. 3). Середня чисельність населення у 1-й

та 4-й групі є найнижча, що дає підстави свідчити, що кількість жителів не забезпечує пропорційних обсягів доходів чи відповідного рівня розвитку. Поряд з цим, площа ОТГ, також не є свідченням про рівень розвитку, оскільки найбільші площі притаманні ОТГ 2-ї групи з невисокими обсягами доходів на 1 жителя.

Таблиця 3. Середні значення ключових показників
розміру об'єднаних територіальних громад у 2020 р.
в межах виділених груп

Група	Кількість громад	Середня чисельність населення, тис. ос.	Середнє значення доходів загального фонду на 1-го мешканця, грн	Середнє значення видатків загального фонду на 1-го мешканця, грн	Середнє значення капітальних видатків на 1-го мешканця, грн	Середнє значення площі ОТГ, км ²
1гр	427	9,8	2939,5	5932,6	749,5	344,7
2гр	145	11,2	4555,9	6803,3	814,1	442,4
3гр	251	16,4	6403,6	7860,9	1244,8	404,3
4гр	49	9,8	14160,1	12088,3	4539,0	370,8

Джерело: власні дослідження.

Решту досліджуваних показників (доходи загального фонду на 1-го мешканця; видатки загального фонду на 1-го мешканця; капітальні видатки на 1-го мешканця) відображають пряму залежність, що є підставою для висунення гіпотези про те, що не залежно від площі території та чисельності населення, лише розвинуті громади, які генерують високі доходи, здатні забезпечувати достатнє фінансування своїх видатків та здійснювати належні капіталовкладення у свій розвиток.

Варто відмітити, що саме капітальні видатки можуть бути індикатором досягнутого рівня розвитку і, водночас,

базисом для активного подальшого зростання. Згідно з Інструкцією щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету, «капітальні видатки — це видатки, які спрямовуються на придбання основного капіталу (обладнання і предметів довгострокового користування), необоротних активів (у тому числі землі, нематеріальних активів тощо), на капітальні інвестиції, капітальний ремонт; на створення державних запасів і резервів; на придбання капітальних активів; невідплатні платежі, компенсацію втрат, пов'язаних з пошкодженням основного капіталу».¹ Отже, капітальні видатки – це та частина фінансових ресурсів територіальної громади, яка спрямовується на примноження матеріально-технічного та іншого ресурсного забезпечення, що надалі сприятиме прискоренню темпів розвитку.

Передумовою достатнього фінансування капітальних видатків можуть бути відповідні обсяги власних доходів і дотації отриманні із державного бюджету. У зв'язку з цим, для подальшого дослідження було обрано чотири показники (X_n), які можуть мати безпосередній вплив на розмір капітальних видатків на 1-го мешканця територіальної громади (Y). До них віднесено:

- рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах) у % (X_1), оскільки висувається припущення, що чим більше до місцевого бюджету спрямовується коштів, тим більше є можливостей для фінансування капітальних вкладень;
- питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків у % (X_2) – обумовлено можливістю впливу загальної політики розвитку громади: чим більше коштів спрямувати на капітальні вкладення, тим більше доходів можна отримати в майбутньому;

¹ Інструкція щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету. Наказ Міністерства фінансів України № 754 від 21.06.2012

- доходи загального фонду на 1-го мешканця (без трансфертів) у грн (X_3) – пояснюється припущенням, що чим більші доходи громади, тим вагоміші капіталовкладення вона зможе зробити;
- видатки загального фонду на 1-го мешканця у грн (X_4) – свідчитиме про вагомість капіталовкладень при будь-яких обсягах витрат (чим більші витрати здійснюються, тим більше спрямовується на капіталовкладення).

Парні коефіцієнти кореляції зазначених показників (табл. 4) свідчать про значну та сильну тісноту зв'язку (за виключенням X_1) між виділеними факторами та обсягом капітальних видатків на 1 мешканця (результативним показником).

Таблиця 4. Матриця парних коефіцієнтів кореляції показників розвитку об'єднаних територіальних громад у 2020 р.

	Капітальні видатки на 1-го мешканця (грн)	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах) (%)	Питома вага капітальних видатків у загальній сумі видатків (%)	Доходи загального фонду на 1-го мешканця (без трансфертів) (грн)	Видатки загального фонду на 1-го мешканця (грн)
	Y	X 1	X 2	X 3	X 4
Y	1,00000	-0,25484	0,87004	0,63358	0,45962
X 1	-0,25484	1,00000	-0,12282	-0,69283	-0,53236
X 2	0,87004	-0,12282	1,00000	0,34025	0,12173
X 3	0,63358	-0,69283	0,34025	1,00000	0,82653
X 4	0,45962	-0,53236	0,12173	0,82653	1,00000

Джерело: власні дослідження.

На підставі цього, можна стверджувати про існування сукупного дуже сильного впливу наведених змінних (крім X_1) на результативну ознаку – розмір капітальних видатків на 1-го мешканця громади.

Результати регресійного аналізу виділених показників (крім показника X_1 – рівень дотаційності бюджетів) (табл. 5) свідчать на користь такого твердження: коефіцієнт множинної кореляції, який відображає тісноту спільного впливу факторів на результативну ознаку дорівнює 0,9465 (дуже сильний вплив); коефіцієнт детермінації (0,8958) показує, що 89,59 % варіації розміру капітальних видатків ОТГ залежить від наведених факторів.

Таблиця 5. Показники регресійного аналізу показників розвитку об'єднаних територіальних громад у 2020 р.

Показник			Значення	
Коефіцієнт множинної кореляції R			0,9465	
Коефіцієнт детермінації R ²			0,8959	
Нормований коефіцієнт детермінації R ²			0,8956	
Стандартна похибка			450,63	
F-критерій Фішера			2491,17	
Значимість F			0,00	
Фактор	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення
Y	-1574,22	67,14	-23,45	1,468E-94
X 2	11695,64	184,53	63,38	0
X 3	0,09	0,01	10,00	2,339E-22
X 4	0,12	0,01	9,19	2,888E-19

Джерело: власні дослідження.

За результатами регресійного аналізу сформовано регресійну модель:

$$Y = (-1574,22) + 11695,64 X_1 + 0,09 X_2 + 0,12 X_3.$$

Оскільки F-критерій Фішера > F-табл (2491,17 > 0), то коефіцієнт детермінації статистично значимий і рівняння регресії статистично надійне. Водночас, t-критерій Ст'юдента за усіма факторами вище табличного значення

(1,96), що є підтвердженням значущості визначених коефіцієнтів регресійного рівняння.

Таким чином, визначено і обґрунтовано, що фінансування капітальних вкладень об'єднаних територіальних громад знаходиться у тісній залежності від розміру доходів та видатків загального фонду на 1-го мешканця, а також, питомої ваги капітальних видатків у загальній сумі видатків. Зокрема, збільшення питомої ваги капітальних видатків у загальному їх обсязі забезпечує зростання капітальних вкладень на 11695,64 грн; нарощення суми доходів загального фонду на 1-го мешканця на 1 тис. грн дозволить збільшити капітальні вкладення на 90 грн, а підвищення обсягу видатків загального фонду на 1-го мешканця на 1 тис. грн сприятиме збільшенню капітальних вкладень на 120 грн.

Зважаючи на постулати сталого розвитку, що визнанні світовою спільнотою, капіталізація територіальних громад повинна відбуватися одночасно з достатнім фінансуванням поточних та стратегічних потреб громади економічного, соціального та екологічного характеру. Синергетичний ефект такого механізму даватиме швидке оновлення та прирощення наявних ресурсів (рис. 3).

Однак, варто зважати, що виявлення, достовірна оцінка і ефективне використання наявного ресурсного потенціалу територіальної громади залежить, передусім, від якісного управління та ініціативності місцевих жителів. Так, ресурси, що носять матеріальний характер, мають бути обліковані, оцінені за ринковими цінами, ефективно використовуватись і примножуватись. Водночас громади можуть володіти ресурсами нематеріального характеру: історичними пам'ятками, звичаями і традиціями, мальовничими краєвидами та ін., що може приваблювати потенційних інвесторів, туристів, різноманітних

підприємців і, відповідно, прирощувати як ресурси, так і ділову активність самої громади.

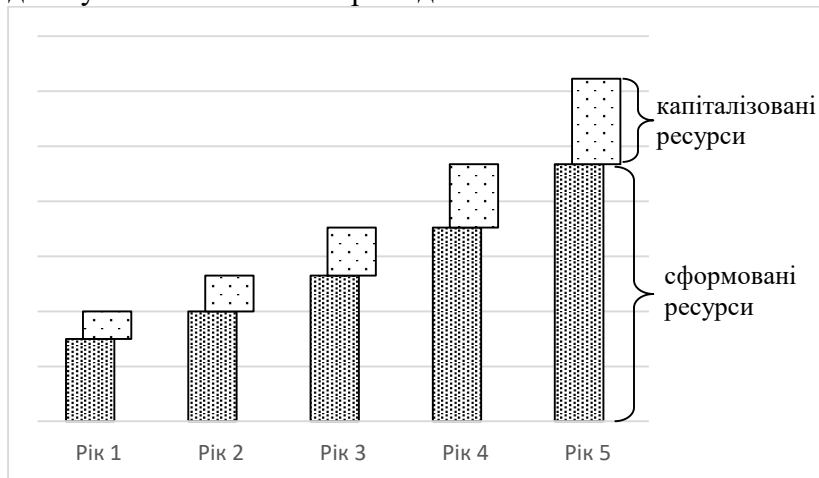

Рис. 3. Процес капіталізація ресурсів територіальної громади у часовому вимірі

Джерело: власні дослідження.

Отже, належне управління ресурсами, створення сприятливих умов для їх ефективного використання і капіталізації може бути запорукою забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

Висновки

Аграрний сектор України має значний потенціал економічного розвитку, що потребує відповідного фінансового забезпечення з високим рівнем управління. З метою підвищення рівня управління капіталом аграрних товаровиробників потрібно об'єднувати зусилля держави, суспільства, фінансових установ і підприємницьких структур у напрямі досягнення першочергових завдань: достатнє фінансування сільськогосподарських підприємств, врегулювання правового поля, впровадження інноваційних методів ведення господарства, капіталізація земель, розвиток інфраструктури, широке впровадження біржових і фінансово-кредитних механізмів, структуризація ринку сільськогосподарської продукції. Ці та інші аспекти стали предметом дослідження когорти науковців, що знайшло відображення в колективній монографії «Капіталізація аграрного сектору економіки».

Комплексне дослідження концептуальних положень капіталізації аграрного сектору економіки визначає наукову новизну проведеного дослідження. Монографія складається з тринадцяти розділів, у яких обґрунтовано теоретико-методологічні засади інституціонального забезпечення капіталізації аграрного сектору економіки, методичні підходи до оцінки капіталу аграрного виробництва, а також механізм його формування та подальшого зростання.

Значне місце в монографії приділяється науковому обґрунтуванню стану, особливостей і тенденцій капіталізації у сільському господарстві.

Варто відмітити пропозиції авторів щодо розвитку системи фінансового забезпечення, реалізація яких дозволить прискорити формування необхідного капіталу, а також залучити значні інвестиційні ресурси в аграрну сферу. У роботі приділяється значна увага такій важливій складовій капіталізації аграрного сектору як запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення, що дасть змогу задіяти ефективні механізми кредитування.

Заслуговує на увагу авторське бачення інструментів прискорення капіталізації аграрного виробництва в контексті дотримання соціальної відповідальності суб'єктами агробізнесу. Практичну цінність має запропонований методичний підхід щодо обліку, аналізу і контролю капітальних інвестицій. З метою прискорення процесу капіталізації аграрного сектору економіки в роботі запропоновано фінансово-економічний інструментарій капіталізації сільськогосподарського виробництва.

Аналіз результатів дослідження свідчить про ґрунтовну обізнаність авторів щодо теоретичних та практичних аспектів капіталізації аграрного сектору, а саме дослідження можна повною мірою розглядати як таке, що вносить вагомий вклад у теорію та практику капіталізації аграрного сектору України як базового елементу конкурентного розвитку агропромислового виробництва.

Наукова монографія «Капіталізація аграрного сектору економіки» містить результати всебічного аналізу проблем капіталізації аграрно-промислового виробництва України, становить великий інтерес для фахівців і практиків, які на науковому та практичному рівнях вирішують питання капіталізації аграрного сектору економіки.

Список використаної літератури

1. Białas M., Solek A. (2010). Evolution of Capital Adequacy Ratio. *Economics & Sociology*. Vol. 3. No2. P. 48-57.
2. Bernhardt, T. (2013). Developing Countries in the Global Apparel Value Chain: A Tale of Upgrading and Downgrading Experiences. *Working Paper 22*. Manchester: University of Manchester.
3. Boland, Michael, and David Barton. (2013). Overview of Research on Cooperative Finance. *Journal of Cooperatives* 27: 1–14. URL: <https://accck-state.edu/ncera210/jocpdfs/v27/boland.pdf> [01.02.2021].
4. European Fund for Southeast Europe. Potential for Agricultural Finance in Ukraine. *EFSE*. URL: <http://www.efse.lu> (application date: 17.01.2021).
5. Fulton, Murray E. & Hueth, Brent (2009). "Cooperative Conversions, Failures and Restructurings: An Overview," *Journal of Cooperatives*, NCERA-210, vol. 23, pages 1-12. URL: <https://www.researchgate.net/publication/46534127> [12.02.2021]
6. Heal, G. (2005) Corporate Social Responsibility: An Economic and Financial Framework. *The Geneva Papers on Risk and Insurance Issues and Practice*, 30, 387-409. <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.gpp.2510037>
7. Indicator. *The World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>
8. Integrated Environmental Health Impact Assessment System. Defining the stakeholders: an example from agriculture. URL: http://www.integrated-assessment.eu/eu/guidebook/defining_stakeholders_example_agriculture.html
9. Kernel. Політика сталого розвитку і корпоративної соціальної відповідальності. URL: <https://www.kernel.ua/ua/sustainable-development/>
10. Khaustova V., Колодяжна Т.В. Сутність поняття «капіталізація» та класифікація її форм та видів. *ResearchGate*. 2015. 226-241.

-
11. London Stock Exchange. URL: <https://www.londonstockexchange.com/stock/AVGR/avangardco-investments-public-limited/company-page>
 12. Maisel S.J., Jacobson R. (1978). Interest Rate Changes and Commercial Bank Revenues and Costs. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. Nov. P. 687-700.
 13. MIZEZ. (2020). Аграрне інтернет-видання. Рейтинг найбільших аграрних холдингів України. URL: <https://mizez.com/spetsproekt/pyat-krupneyshikh-agrarnykh-kholdingov-ukrainy-rey2055>
 14. OECD-UNIDO. (2019). Integrating Southeast Asian SMEs in Global Value Chains: Enabling Linkages with Foreign Investors. Retrieved from https://www.unido.org/sites/default/files/files/2019-02/OECD_UNIDO_Report_Integrating_Southeast_Asian_SMEs_in_GVCs.PDF
 15. Perilleux, Anaïs; Nyssens, Marthe. (2016) Understanding Cooperative Finance as a New Common. IRES Discussion Papers; 2016. 2 29 p. URL: <http://hdl.handle.net/2078.1/169571> [23.01.2016].
 16. Ramanauskas J., Žukovskis J., Zinovchuk V. (2017). Agricooperatives and Producer's Organisations: Case of EU Countries and Lessons for Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development: Research Papers*. Vol. 39, № 4: 333-346.
 17. Ramanauskas, J. (2007). Кооперациjos pagrindai (Основы кооперации). Monografija. Kaunas: Spalvų kraitė. 284 p.
 18. Ramanauskas, J. Stašys R., Contò F. (2017). The Main Obstacles and Possibilities of the Cooperative Movement in Lithuania // *Sciendo: Management of Organizations: Systematic Research*. Vol. 77: Issue 1: 101-117. DOI: 10.1515/mosr-2017-0006
 19. Seric, A., Tong, Y. (2019). What are global value chains and why do they matter? *Industrial Analytics Platform*. Retrieved from <https://iap.unido.org/articles/what-are-global-value-chains-and-why-do-they-matter>
 20. UkrLandFarming. Сталий розвиток. URL: <https://www.ulf.com.ua/ru/sustainability/growth/>

-
21. UNDP. Глобальні цілі сталого розвитку 2015-2030. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>
 22. World Bank. (2021). Global Value Chains. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/topic/global-value-chains>
 23. World Bank. (2021). Trading for Development in the Age of Global Value Chains. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>
 24. Xing, Y., Detert, N. (2010). How the iPhone Widens the United States Trade Deficit with the People's Republic of China. *ADB Working Paper 257*. Tokyo: Asian Development Bank Institute.
 25. Абрамова І. В. Аграрні розписки як інструмент фінансово-кредитного забезпечення дрібних і середніх сільгоспвиробників. *Бізнес Інформ*. 2018. № 2. С. 253–258.
 26. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь [за ред. чл.-кор. НАН України Бородіної О.М., д-ра екон. наук Шубравської О.В.]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К. 2018. 152 с.
 27. Аграрні розписки – ефективний інструмент фінансування агровиробників України. *Група компаній Баланс*. URL: <https://balance.ua/news/post/agrarnie-raspiski-effektivniy-instrument-finansirovaniya-agroproizvoditeley-ukraini> (дата звернення: 19.02.2021).
 28. Аграрні розписки поширяють на тваринництво. *AgroPolit.com*. URL: <https://agropolit.com/news/4355-agrarni-rozpiski-poshiryat-na-tvarinnitstvo> (дата звернення: 19.02.2021).
 29. Аграрні розписки: підсумки трьох років впровадження. Аграрні реєстри. URL.: <https://agroregisters.com.ua/agrarni-rozpysky-pidsumky-troh-rokiv-vprovadzhennya-v-plodoovochevomu-sektori/> (дата звернення: 06.02.2021)
 30. Агролізінг : не банком єдиним. *Колективне ділове медіа «Бізнес»* : веб-сайт. URL: <https://business.ua/finansy/item/4268-ahrolizynh-ne-bankom-iedynum> (дата звернення: 19.02.2021).
 31. Агросектор у цифрах за рік діяльності Міністра Тараса Кутового. *Міністерство аграрної політики та продовольства*

-
- України. URL: <http://minagro.gov.ua/node/23719> (дата звернення: 19.02.2021).
32. Аналітичний Центр Industry4Ukraine. (2021). Інтеграція в глобальні ланцюги доданої вартості. URL: <https://www.industry4ukraine.net/digest-6/>
 33. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: Монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. С. 12.
 34. Аристотель. Метафізика Аристотель: соч. в 4-х т. М.: Наука, 1980. Т. 1. С. 119.
 35. Астарта-Київ агропромхолдинг. Сталий розвиток. URL: <https://astartaholding.com/page/20>
 36. Бабич Ю. А. Кредитування аграрного сектора економіки у розвинутих країнах світу. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 155-162.
 37. Барановська Т. В. Облікова політика в Україні: теорія і практика :автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 / Барановська Т.В. Київ, 2005. 27 с.
 38. Бойко Ю. Сутність, ознаки та прояви концентрації банківського капіталу. *Вісник ТНЕУ*. 2010. № 1. С. 7-13
 39. Боровікова М.О. Механізм формування капіталу комерційних банків України. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Київ, 2010. 22 с.
 40. В аграрний сектор залучено 19,5 млрд грн завдяки аграрним розпискам. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-agrarniy-sektor-zalucheno-195-mlrd-grn-zavdyaki-agrarnim-rozpiskam.html> (дата звернення: 19.02.2021).
 41. Васюренко Л. В. Тенденції відтворення основного капіталу сільськогосподарських підприємств в Харківській області. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2014. Вип. 150. С. 106-110. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2014_150_15
 42. Веб-портал Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення: 25.01.2021).

-
43. Возна Л. Б. Регулювання кредитної структури та удосконалення механізму її функціонування в аграрній сфері України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Львів, 2014. 223 с.
 44. Впровадження інвестиційних проєктів. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. URL.: <https://agro.me.gov.ua/ua/investoram/monitoring-stanu-apk/investiciyi/vprovadzhennya-investicijnih-proektiv> (дата звернення: 25.01.2021)
 45. Гавриш О. А., Бичков О. О. Інституціональні аспекти забезпечення стійкого розвитку підприємств. *Ефективна економіка*. 2012. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1060>
 46. Гайдаржийська О. М., Щепіна Т. Г., Отрошко В. П. Практичні основи аналізу та оцінки капіталу банку. *Молодий вчений*. 2017. № 7 (47). С. 416-421
 47. Голян В. Собі у збиток: чи залежить добробут українця від успішності АПК. *Forbes Україна*: Погляд 3 Лютого 2017. - <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1427848-sobi-u-zbitok-chi-zalezhit-dobrobut-ukrayincya-vid-uspishnosti-apk>
 48. Грудзевич Я. В., Грудзевич У. Я. Капіталізація банківської системи України на сучасному етапі. *Вісник Ун-ту банківської справи Нац. банку України*. 2016. № 1-2. С. 25-29
 49. Давиденко Н. Концептуальні підходи до капіталізації підприємств. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1. С. 62-67.
 50. Данилишин Б. Банківським кризам можна запобігти за допомогою гібридних фінансових інструментів. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/kapital-i-banki-1271011.html>
 51. Державна підтримка : Український клуб аграрного бізнесу : веб-сайт. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/derzhavna_pidtrimka
 52. Державна підтримка розвитку територій у 2019 році. URL: State_support_for_territorial_development_in_2019.pdf (decentralization.gov.ua)
 53. Державна служба статистики України Статистичні дані URL:https://www.http://www.ukrstat.gov.ua/pbp_ek_vsम्म_2013_2019_ue.xlsx (дата звернення: 25.01.2021).

-
54. Держпідтримка АПК-2020: програми, механізми, терміни. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. URL.: <https://agro.me.gov.ua/ua/news/derzhpidtrimka-apk-2020-programi-mehanizmi-termini> (дата звернення: 25.01.2020)
 55. Диба М. Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації банківської системи. *Вісник НБУ*. 2014. № 1. С. 22-29.
 56. Дідківська Л. І. Потенційні ризики аграрної іпотеки. *Економіка АПК*. 2007. № 3. С. 53-57.
 57. Дорохова Л. М., Куровська Н. О. Формування екологічної складової державної регіональної фінансової політики. *Наукові горизонти. Scientific Horizons*. 2019. № 4 (77). С. 36-43. doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-36-43
 58. Дорошенко О. О. Визначення впливу бюджетної та фіскальної політики держави на ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств. *Агросвіт*. 2015. № 21. С. 59-61.
 59. Дослідження про природу і причини багатства народів. Адам Сміт ; пер. з англ.: О. Васильєв, М. Межевікіна, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2018. 735 с.
 60. Жибак М. М. Шляхи вдосконалення ефективного розвитку інфраструктури ринку в аграрному секторі економіки. *Наук. вісн. Націон. у-ту біоресурсів і природокористування України : Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2015. Вип. 211, ч. 1. С. 85-91.
 61. Житомирська обласна рада (2018). Про обласну програму охорони навколишнього природного середовища в Житомирській області на 2018-2022 роки. URL: ecology.zt.gov.ua/ГТ_prog2018.htm.
 62. Жук В. М. Пріоритетність обліково-фінансової складової у залученні земель сільськогосподарського призначення до економічного обороту. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 1. С. 39-49.
 63. З початку року було видано 104 аграрні розписки на 1 млрд грн. *Бізнес*. URL: <https://www.business.ua/uk/z-pochatku-roku->

-
- bulo-vidano-104-agrarni-rozpiski-na-1-mlrd-grn (дата звернення: 19.02.2021).
64. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 № 79-VIII.
 65. Закон України від 23 листопада 2018 року № 2628-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів», яким внесено зміни до порядку оподаткування, зокрема, у частині справляння туристичного збору, набув чинності з 01.01.2019.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#Text>
 66. Закон України від 28 грудня 2014 р., №71-VIII « Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо подальшої реформи». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>
 67. Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері АПК в частині фінансової підтримки заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів. *Міністерство аграрної політики та продовольства України.* URL: <https://dostup.pravda.com.ua/request/60749/response/145021/attach/3/.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).
 68. Звіт про фінансову стабільність НБУ червень 2020 р. 51 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2020-N1.pdf?v=4 (дата звернення: 17.01.2021).
 69. Земля людей і люди без землі. *Агропрофі.* URL: <http://www.agroprofi.com.ua/statti/1466-zemlyalyudej-i-lyudi-bez-zemli> (дата звернення: 18.01.2021).
 70. Зіновчук В. В. Про капіталізацію сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Фінансові інструменти регіонального розвитку*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. ЖНАЕУ. 2016. С. 67.
 71. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу : монографія. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Логос, 2001. С. 271.
 72. История экономических учений. Под ред. В. Автономова. М. : ИНФРА-М, 2000. 784 с

-
73. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : монографія. Херсон : Айлант, 2015. 470 с.
 74. Ільченко Т.В. Роль SWOT-аналізу в обґрунтуванні перспектив розвитку аграрного підприємства. *Економіка і управління підприємствами*. Випуск 23. 2017. С. 79-83
 75. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01> (дата звернення 10.01.2021) .
 76. Капитал. Критика политической экономии. Том I. М.: Государственное издательство политической литературы, 1950 г. 793 с. С. 153
 77. Капіталізація українських аграрних компаній. *Українська аграрна конфедерація*. URL: <http://agroconf.org/content/kapitalizaciya-ukrayinskih-agrarnih-kompaniy-na-261219>
 78. Капіталізація. Глосарій банківської термінології : *НБУ* : веб-сайт. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123360
 79. Карнаушенко А. С. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Одеського національного університету*. 2013. Т. 18, Вип. 3(2). С. 12-14. URL.: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2013_18_3\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopu_econ_2013_18_3(2)_4)
 80. Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні на 1 січня 2015 року. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/ds/ator/ator2015_u.htm
 81. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства. Державний комітет статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2020/fin/kp_ed/kp_ed_u/kp_ed_u_2020.htm (дата звернення: 28.11.2020)

-
82. Коваленко В.В., Черкашина К.Ф. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення: монографія. Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”. 2010. 153 с.
 83. Ковда Н.І. Татяніна С.М Капіталізація банків як чинник зростання економіки України. *Інфраструктура ринку*. Випуск 22. 2018
 84. Коровій В. В. Податкова політика країни в умовах глобалізації економіки. *Проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 179-185.
 85. Косова Т. Д., Ярошевська О. В. Відтворення капіталу в аграрному секторі економіки: перспективи фондового ринку. *Агросвіт*. 2019. № 13-14. С. 3–9. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.13-14.3
 86. Кошелєв В.М. Організація консультаційної діяльності в агропромисловому комплексі. Навчальний посібник/ Під ред.. В.М. Кошелєва. М.: Агроконсалт. 2014. 340 с.
 87. Краковська А. Перспективи лізингу в Україні. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ. 2018. 16 с. URL: <http://uul.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Ukrainian-leasing-Market-research-Anna-Krakovska-1.pdf> (дата звернення: 19.02.2021).
 88. Краковська А., Вишневський І., Педос Н. Лізингова галузь в Україні : тенденції та рекомендації для зростання. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ. 2018. червень. 36 с. URL: http://uul.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Leasing_report_ukr_final_09202018.pdf (дата звернення: 17.02.2021).
 89. Кремень, В.М. Оцінювання впливу адекватності капіталу фінансових посередників на фінансовий та економічний розвиток країн. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 3. С. 66-78.
 90. Крупка Я. Д. Облік інвестицій : монографія / Я. Д. Крупка. Тернопіль : Економічна думка. 2001. 302 с.
 91. Куровська Н. О. Формування капіталу в процесі забезпечення фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник ЖНАЕУ*. 2014. № 1-2 (43), т. 2. С.170-176.
 92. Куровська Н. О., Абрамова І. В., Недільська Л. В. Обґрунтування принципів соціальної відповідальності

-
- маркетингу. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансової системи України: збірн. наук. праць VII Всеукр. наук.-практ. Інтернет – конференції. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. С. 764-769.
93. Левківська Л. М., Швець Т. В. Соціальна відповідальність у контексті формування стратегічного розвитку сучасного агробізнесу. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 74-82.
 94. Лузан Ю. Я., Лузан О. Ю. Капіталізація аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2016. № 3. С. 21-29.
 95. Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
 96. Макконнелл Р.К., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика / Р.К. Макконнелл, С.Л. Брю ; пер. с 14-го англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с
 97. Мамалига С. В. Аграрні розписки в Україні : проблеми та перспективи розвитку. *Агросвіт*. 2017. № 9. С. 30-34.
 98. Маркетингова діяльність підприємства : Навчальний посібник / В. В. Зіновчук, О. М. Буднік, Л. В. Тарасович та ін. ; за ред. В. В. Зіновчука, Л. В. Тарасович. Житомир: ЖНАЕУ, 2019. 462 с.
 99. Маркитаненко С. Ефективні фермери чи неефективні агрохолдинги? URL: <https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neeefektivn-agroholdingi>
 100. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т. 2, кн. 2 : Процесс обращения капитала / К. Маркс ; под. ред. Ф. Энгельса ; пер. И. И. Скварцова-Степанова. М. : Политиздат, 1978. 678 с.
 101. Матвійчук Л. О. Податкова політика як інструменти оптимізації фінансової безпеки підприємства. *Вісник Черкаського університету*. Серія : Економічні науки. 2015. Вип. 12. С. 86-90.
 102. Матлага Л. Капіталізація як чинник підвищення надійності та ефективності банківської системи України. *Світ фінансів*. 2011. Вип. 4. С. 40-46.
 103. Методика визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, затверджена постановою Кабінету Міністрів

-
- України № 66 від 18 лютого 2016 року зі змінами.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2016-%D0%BF#Text>
104. Милль Дж.С. Основы политической экономии : [в 3 т.] / Дж.С. Милль. Пер. с англ.: А.А. Калинин, Р.И. Столпер. Общ. Ред. А.Г. Милейковского. М. : Прогресс, 1980. Т. 1. 496 с.
 105. Міщенко В. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 7. С. 11-17.
 106. Могилова А. Ю. Джерела капіталізації підприємства: особливості формування. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 1. С. 109-114.
 107. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади(станом на 10 лютого 2021 р.). URL:<https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/reformuvannya/monitoring-protsestdetsentralizatsiyi-vladi-ta-reformuva>
 108. Муршудли Ф. Сучасні тренди розвитку глобальних банків в контексті фінансової глобалізації. *Економіка*. 2014. 1. с. 61-69
 109. МХП. Агроіндустріальний холдінг. Нефінансовий звіт «Сталий розвиток». URL:
<https://api.webtest.next.mhp.com.ua/images/512bd/51d31/0a7c2207d13c31.pdf>
 110. Науменкова С. В. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Економіка*. 2015. № 12 (177). С. 39-48.
 111. Недільська Л. В. Системний колапс державної фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств. *Наукові горизонти*, 2018. №6. 53-60.
 112. Недільська Л.В. Капіталізація сільськогосподарських підприємств як рушій сільського розвитку. *«Наукові горизонти», «Scientific Horizons»*. 2019. № 4 (77). С. 51-58.
 113. Недільська Л.В. Основні компоненти зростання капіталізації сільськогосподарських підприємств. *Наукові читання – 2018*. Житомир. 2018. Т. 3. С.73-76.
 114. Недільська Л. В. Капіталізація сільськогосподарських підприємств як рушій сільського розвитку. *Наукові*

-
- горизонти. 2019. № 4 (77). С. 50-57. doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-50-57
115. Нестеренко І. В. Актуальні проблеми обліку і аудиту інвестиційної діяльності підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2011. № 2. С. 61-68.
116. Нібулон. Соціально відповідальний бізнес. <https://www.nibulon.com/data/ksv/socialno-vidpovidalnyi-biznes.html>
117. Нужна О. А. Роль амортизаційних відрахувань в процесах капіталізації сільськогосподарських підприємств. *Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10(2). С. 184-193. URL.: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(2\)_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(2)_26)
118. Обсяг аграрних розписок у 2019 року перевищив 11,8 млрд грн. *Антикор*. URL: https://antikor.com.ua/articles/357499-obsjag_agrarnih_rozpisok_u_2019_roku_perevishchiv_118_mlr_d_grn (дата звернення: 19.02.2021).
119. Огляд небанківського фінансового сектору. Офіційний сайт НБУ. URL.: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-nebankivskogo-finansovogo-sektoru-gruden-2020-roku> (дата звернення: 05.02.2020)
120. Однорог М.А. Реальні інвестиції в сільському господарстві. *Ефективна економіка*. № 6. 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4173>
121. Окремі дані про депозитні корпорації (крім Національного банку України) на кінець грудня 2015-2019 рр. Грошово-кредитна статистика. *Офіційний сайт НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial/data-sector-financial#3fa> (дата звернення: 17.01.2021).
122. Панченко Н. В. Бюджетно-податкова політика в умовах економічних перетворень. *Наукові записки НаУКМА*. Економічні науки. 2020. Т. 5, вип. 1. С. 101-106.
123. Паньків Х.П. Фінансовий механізм капіталізації банків в Україні. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. Львів, 2015. 278 с.
124. Пасічний М. Д. Податкова політика країн ОЕСР. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 1. С. 127-138.

-
125. Петрук О. М., Новак О. С. Роль аграрних розписок у розвитку кредитування сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8139> (дата звернення: 19.02.2021).
 126. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2015-2019 рр. : *Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. URL: <http://nfp.gov.ua> (дата звернення: 16.02.2021).
 127. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
 128. Показники балансу великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. URL.: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2021)
 129. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про фінансовий лізинг». *Інформаційне агентство «ЛІГА:ЗАКОН»*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4XN00A.html (дата звернення: 19.02.2021).
 130. Про затвердження Методики розрахунку індексу капітальних інвестицій. Наказ Державного комітету статистики України від 25 грудня 2009 р. N 494. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN52777>
 131. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. Проект Закону України від 07.08.2018 № 9015. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=427&scop=18735&fcop=18779>
 132. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Постанова КМУ № 179 від 03 березня 2021 р. URL
 133. Сторонянська І. З., Бенюк Л. Я. Орієнтація на управління активами територіальних громад: теоретичні підходи. *Регіональна економіка*. 2020. №1. 5-13
 134. Остром Э. Управляя общим : эволюция институтов коллективной деятельности (Governing The Commons : The Evolution Of Institutions For Collective Actions [1990]) ИРИСЭН, 2016. 446 с.

-
135. Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення : монографія / О. Ю. Бобровська, Т. А. Крушельницька, М. А. Латинін [та ін.]; за заг. ред. д. держ. упр., проф. О. Ю. Бобровської. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. с. 98.
 136. Інструкція щодо застосування економічної класифікації видатків бюджету. Наказ Міністерства фінансів України № 754 від 21.06.2012
 137. Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі у статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава : Закон України від 15.03.2012 р. № 4524 VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4524-17> (дата звернення 10.01.2021) .
 138. Програми підтримки сільського господарства від Уряду. Міністерство аграрної політики та продовольства. URL: <https://dotacii2019.minagro.gov.ua/ua/40-za-tehniku> (дата звернення: 08.11.2020)
 139. Проект Закону № 2805 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування та обігу аграрних розписок». ВРУ. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67987 (дата звернення: 19.02.2021).
 140. Проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508
 141. Проект Закону України «Про адміністративний збір» від 16 листопада 2020 р., №4380. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70434.
 142. Раделицький Ю.О. Роль капіталізації та ліквідності у забезпеченні стабільного функціонування банків України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія “Економіка”. Вип. 8. 2014. С. 164-168.
 143. Раманаускас Ю., Сташис Р. Развитие кооперативов в условиях глобализации. *Кооперативні читання: 2013 рік* : мат. Всеукр. наук.-практ. конф. Житомирський нац. агроколог. ун-т, 2013. С.58-69.
 144. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения: Пер. под ред. М.Смит. М.: Государственное издательство политической литературы, 1955, Т1. с. 360

-
145. Річний звіт про виконання Державного бюджету в 2015 рік.
URL:<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2015-rik>
 146. Річний звіт про виконання Державного бюджету в 2018 рік.
URL:<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2018-rik>
 147. Річний звіт про виконання Державного бюджету в 2019 рік.
URL:<https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2019-rik>
 148. Роль аграрного підприємництва у розвитку національної економіки. За ред. проф. Зінчук Т. О. Київ: Центр учбової літератури. 2019. 494с.
 149. Савченко Н.М. Управлінський контроль проектів. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітнянські аспекти*: Зб. наук. праць за матеріалами III Всеукр. науково-практичної конференції (28-29 березня 2019 р.). Частина 1. Дніпро: НМетАУ, 2019. С. 622 - 626
 150. Савченко Н.М., Савченко Р.О. Фінансова звітність як джерело інформації для інвесторів та кредиторів. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 2 (57). т. 2. С. 161-170.
 151. Самуельсон П. А. Экономика / П. А. Самуельсон, В. Д. Нордхаус. М. : Лаборатория базовых знаний, 2000. 800 с.
 152. Сисоева Л. Ю. Взаємодія лізингових компаній з банківськими установами щодо інвестиційного забезпечення відтворення економіки. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 4 (107). С. 96-100.
 153. Сколотій І. В. Єдиний податок за спрощеною системою оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, його облік та звітність. *Вісник ХНАУ*. Серія: Економічні науки. 2015. № 4. С. 198-207.
 154. Сотніченко О. А. Податкова політика в Україні та її вплив на соціально економічне зростання. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2019. Т. 25, № 4. С. 57-71.
 155. Спад інвестицій в АПК: причини, можливі наслідки та цифри. *Агробізнес Україна*. 14 вересня 2020. URL:

-
- <https://agrobusiness.com.ua/spad-investytsii-v-apk-prychyny-mozhlyvi-naslidky-ta-tsyfry>
156. Список найкращих 1000 компаній у світі та світові рейтинги станом на 1 січня 2021 року від Value. Today. URL: <https://www.value.today/> (дата звернення 01.02.2021).
 157. Стан кредитування підприємств АПК у 2016 році : Міністерства аграрної політики та продовольства України: веб-сайт. URL: <http://www.minagro.gov.ua/>
 158. Стан фінансування АПК у 2019 році. Державна підтримка АПК у 2019 році. URL: <https://agro.me.gov.ua/ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu/stan-finansuvannya-apk-u-2019-roci>
 159. Стан фінансування галузі. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. URL.: <https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka/kompensaciya-sg-tehniki> (дата звернення: 22.01.2021)
 160. Статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення 01.02.2021).
 161. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» за 2019 рік. *Державна служба статистики України*. К. : 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm (дата звернення: 17.01.2021).
 162. Стендер С. В. Аграрна розписка та вексельна форма як альтернативні джерела кредитування аграрних підприємств. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 8. С. 800-805.
 163. Стойко В. С. Сутнісні характеристики поняття "капіталізація банківської системи". *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 13-2. С. 185-189
 164. Стойко О. Я. Іпотечне кредитування як засіб капіталізації аграрних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. №3. С. 142–148. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-3-142-148>
 165. Стойко О. Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2018/39.pdf

-
166. Стойко О. Я. Кредитування комерційними банками аграрних підприємств України. *Вісник ЖНАЕУ*. 2016. № 1 (54), Т. 2. С. 147-159.
 167. Стойко О. Я. Лізингове кредитування як інструмент капіталізації аграрного сектору України. *Наукові горизонти*. Житомир : ЖНАЕУ. 2019. № 4 (77). С. 58-66.
 168. Стойко О. Я. Механізм пільгового кредитування підприємств аграрного сектору України. *Бізнес Інформ*. 2018. № 4. С. 170-176.
 169. Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України №5/2015 від 12 січня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
 170. Стрижак А.П. Капіталізація банківської системи України. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Київ, 2013. 21 с.
 171. Структура та якість кредитного портфеля банків. Центр економічних досліджень та прогнозування “Фінансовий пульс” URL.: <http://finpuls.com/ua/banking/statistics> (дата звернення: 06.02.2021)
 172. Сус Л. В. Сучасні тенденції розвитку світової банківської справи. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=6231> (дата звернення 01.02.2021).
 173. Теорія людського капіталу як інтегральна концепція розвитку соціальної та економічної сфери. *Соціоекономіка*: Зб. наук. пр. Донецьк: ІЕП НАНУ, 2009. С. 134-144.
 174. Товкун Л. В. Принципи податкового права і податкова політика. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 150-158.
 175. Турило А. А., Турило А. М. Процеси капіталізації, зростання ринкової вартості та інноватизації корпорації в аспекті значимості і впливу на них соціально-психологічного чинника (капіталу). *Вісник Криворізького національного університету*. 2018. Вип. 46. С. 181-185.
 176. Туристичний збір торік приніс місцевим бюджетам 130,6 мільйона гривень. <https://www.ukrinform.ua/rubric->

-
- tourism/3184164-turisticnij-zbir-torik-prinis-miscevim-budzetam-1306-miljona-griven.html
177. Україна – 2030. Стратегія зміни майбутнього. *Національний інститут стратегічних досліджень*: веб-сайт : URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/ukraine-2030-1.pdf>
178. Україна отримає € 400 млн кредиту на розвиток АПК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latifundist.com/novosti/32855-ukraina-poluchit-400-mln-kredit-na-razvitie-apk>
179. Факторинг по-українськи. Центр економічних досліджень та прогнозування “Фінансовий пульс” URL : <http://finpuls.com/ua/financial/reviews/news/Factoring-po-ukranski-shcho-strimu-zrostannya.htm> (дата звернення: 06.02.2021)
180. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. М.: Дело, 1999. 829 с.
181. Фінансова політика в аграрному секторі економіки: стан та перспективи: монографія / [І. В. Абрамова, О. М. Віленчук, Д. І. Дема та ін.]; за ред. проф. Д. І. Деми. Житомир. 2015. 364 с.
182. Форкун І. В. Бюджетно-податкова політика регулювання діяльності підприємств агробізнесу України. *Інтелект XXI*. 2019. № 1. С. 111-116.
183. Циганов С.А. Шляхи капіталізації банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 93 (Ч. II), 2010 С. 166-174
184. Циганова Н. В. Тенденції консолідації банківського капіталу в умовах фінансової глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117(ч. II). С. 193-202.
185. Чепка В. В. Іпотечне кредитування в сільському господарстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2015. Вип. 5. С. 196-200.
186. Черевко Г., Колодій А. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози. *Аграрна економіка*. 2012. Т. 5, № 3-4. С. 3-9.
187. Шинкарук Л. В. Нагромадження основного капіталу та тенденції його відтворення в економіці України : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.01. Київ, 2007. 435 с.

-
188. Шумська С. Капіталізація економіки через призму теорій капіталу та моделей ендогенного зростання. *Економічний простір*. 2020. №153. 141-146. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/153-24>
189. Як сплачують транспортний податок? <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2021/03/4/671609/>
190. Ярема Я. Р. Податкова політика в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2019. № 4(2). С. 547-550.
191. Яцунська О. С. Облік основних засобів за стадіями життєвого циклу : монографія. Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2017. 188 с.

Наукове видання

КАПІТАЛІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Колективна монографія

Макетування *Л. Недільської*
Дизайн обкладинки *О. В'юнцова*

Роздруковано з оригіналу-макета замовника

Підписано до друку 14.04.2021 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman
Зам. № 232. Ум. друк. арк. 16,5
Наклад 100 прим.

Свідоцтво суб'єкта про державну реєстрацію
ДК № 7381 від 13.07.2021 р.
Поліський національний університет, 2021
10008, м. Житомир, вул. бульвар Старий, 7